

7392

T.C.
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tefsir ve Hadis Bölümü
Hadis Ana Bilim Dalı

**İBN HUZEYME
VE
SAHÎH'İ**

Hadis
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Enbiya YILDIRIM

Bursa - 1989

T.C.
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tefsir ve Hadis Bölümü
Hadis Ana Bilim Dalı

**İBN HUZEYME
VE
SAHÎH'İ**

Hadis
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Enbiya YILDIRIM

Danışman
Doç.Dr. Mehmet Ali SÖNMEZ

Bursa - 1989

İÇİNDEKİLER

	Kısaltmalar	IV
	Önsöz	V
GİRİŞ	İBN HUZEYME DÖNEMİ ABBASİLER TARİHİ İLE İLMİ ÇALIŞMALAR ve FİKRİ FAALİYETLER	
I	İBN HUZEYME DÖNEMİ ABBASİLER TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	2
II	İBN HUZEYME'NİN VEFATINA KADAR ABBASİLER DÖNEMİ İLMİ ve FİKRİ FAALİYETLER:	3
	A - Tefsir ve Kıraat	3
	B - Kelam	3
	C - Fıkıh	5
	D - Tasavvuf	5
	E - Hadis	5
I-BÖLÜM	İBN HUZEYME'NİN HAYATI, İLMİ YÖNÜ, ŞAHSİYETİ ve ALİMLERİN ONUN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	
I	İBN HUZEYME'NİN HAYATI :	8
	A - Doğumu	8
	B - İsmi ve Nesebi	8
	C - İslâmi İlimleri Tahsili	9
	D - Hadis Yolculukları	10
	E - Vefatı	11
II	İBN HUZEYME'NİN İLMİ YÖNÜ :	12
	A - Geniş Hadis Bilgisi	12
	B - İbn Huzeyme ve Fıkhi Mezhebi	15
	C - İbn Huzeyme'nin Akidesi	19
	D - Eserleri	21
III	İBN HUZEYME'NİN ŞAHSİYETİ :	30
	A - Kanaatkarlığı ve Cömertliği	30
	B - İslâmı Yaşamadaki Titizliği	31
IV	ALİMLERİN İBN HUZEYME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	33
II-BÖLÜM	SAHİH İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	
I	SAHİH'İN YAZMA NÜSHASI	39
	A - Yazma Nüshanın Tanıtımı	39
	B - Eldeki Yazma Nüshanın Değeri	40
	C - İbn Huzeyme'nin Eserinin Adı "Sahih" midir?	41
	D - İbn Huzeyme Sahih'ini Nasıl Neşretti?	43
II	MUHAKKİK M.MUSTAFA EL-A'ZAMÎ'NİN SAHİHE KATKILARI	44

III	İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İNDE ADLARI GEÇEN HOCALARI ve RAVİLERİ	46
	A - Hocaları	46
	B - Sahih'in Ravileri	46
IV	SAHİH'İN MUTEBERLİK DERECESESİ	50
	A - Hadis Alimlerinin Sahih'in Sıhat Derecesi Hakkındaki Görüşleri	50
	B - Sahih'deki Hadislerin Sıhat Derecesi	52
V	İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İNDEN İSTİFADEYLE HAZIRLANMIŞ KİTAPLAR	53
	A - İbn Hibban'ın Sahih'i	53
	B - İbnu'l-Cârûd'un Kitabu'l-Müntekâ'sı	53
	C - İbnu'l-Mülakkin'in Muhtasar Tehzibu'l-Kemâl'i	54
	D - Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhib'i	54
III-BÖLÜM SAHİH'İN TEDKİKİ		55
I	KİTAPLARIN MUHTEVASI	56
	A - Kitabu'l-Vudû'	56
	B - Kitabu's-Salât	56
	C - Kitabu'l-Cumua	56
	D - Kitabu's-Sıyâm	57
	E - Kitabu'z-Zekât	57
	F - Kitabu'l-Menâsik	57
II	SAHİH'DEKİ BABLARIN TEDKİKİ	58
	A - Babların Tasnifi	58
	B - Bab Başlıkları	59
III	SAHİH'DEKİ SENETLERİN TEDKİKİ	63
	A - İbn Huzeyme'nin Cerh ve Ta'dil Metodu	63
	B - İbn Huzeyme'nin Hadislerin Sıhat Derecesi Hakkında Kullandığı Lafızlar	67
	C - Sahih'de Senedlerin Birleştirilmesi	68
	D - Senedlerle İlgili Diğer Durumlar	72
	E - İbn Huzeyme'nin Kullandığı Edâ Sıgaları ve Kısaltmaları	73
IV	SAHİH'DE HADİS TEKERRÜRÜ	76
V	İBN HUZEYME'NİN TE'LİFCİLİĞİ	80
	A - Te'lifciliği	80
	B - İbn Huzeyme ile İbn Kuteybe'nin Hadisleri Te'vil Etme Metodları Yönünden Karşılaştırılması	83
VI	HADİSLERDE KASTEDİLEN MANAYA AÇIKLIK GETİRMESİ, MÜPHEMLİĞİ KALDIRMASI	85
VII	İBN HUZEYME'NİN BAŞKA HADİS KİTAPLARI İLE KARŞILAŞTIRMALARA GİRMESİ	87

A - Muvatta'	87
B - Buhâri ve Müslim	88
C - Ebû Avâne'nin Müsnedi	88
NETİCE	89
EKLER	91
BİBLİYOGRAYA	102
İNDEKS	104

KISALTMALAR

a.g.e.	- adı geçen eser.
Bkz.	- Bakınız
h.no	- hadis no
Neşr	- Neşreden
s.	- sayfa
Thk.	- Tahkik
Trc.	- Tercüme eden
v.	- varak

Ö N S Ö Z

Yüce İslâm'ın Kur'an'dan sonraki ikinci aslı kaynağı sünnettir. Bu sünneti bizlere ulaştıran vâsıtalar da hadis kitaplarıdır. Fakat bu kitapların hâlâ bir çoğunun kütüphanelerde olup olmadığı bilinmemektedir. Nitekim tez konumuz olan İbn Huzeyme'nin Sahîh'i Muhammed Mustafa el-A'zamî tarafından 1975 yılında basılıncaya kadar eserin Topkapı Sarayı Kütüphânesi'ndeki varlığı bilinmemekteydi. Çünkü Brockelmann'ın GAL'ında ve Fuad Sezgin'in GAS'ında bu eserin varlığına işaret edilmemiştir.

Tez konumuz olarak İbn Huzeyme ve Sahîh'ini almamızın sebebi de bu konuda ayrıntılı bir çalışma olmadığı için bu eseri ve müellifini tanıtmaya çalışmaktır.

Çalışmamızın giriş bölümünde İbn Huzeyme dönemi Abbâsîler tarihi ile ilmi çalışmalarını genel hatlarıyla verdik. Birinci bölümde ise müellifimizin hayatı, şahsiyeti ve alimlerin onun hakkındaki sözleri ile eserleri hakkında kaynaklarda bulunan bilgileri toplamaya çalıştık. İkinci bölümde, Sahîh'ig yazma nüshası ve ravîleri üzerinde genel hatlarıyla durduk. Üçüncü bölümde de eserin muhtevâsı hakkında geniş açıklamalarda bulunduk. Çalışmamızın sonuna İbn Huzeyme'nin hocaları ve talebeleriyle ilgili bir de liste ekledik.

Tezin hazırlanması sırasında değerli katkılarını esirgemeyerek bizlere yol gösteren kıymetli hocam Doç.Dr. Mehmet Ali Sönmez'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

28 - 8 - 1989

Erenköy

Enbiya YILDIRIM

GİRİŞ

İBN HUZEYME DÖNEMİ ABBÂSİLER TARİHİ İLE İLMİ
ÇALIŞMALAR VE FİKRİ FAALİYETLER

I - İBN HUZEYME DÖNEMİ ABBASİLER TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ :

M.750. yılında kurulan Abbasi devletinin ilerleme devrinin son demlerinde dünyaya gelen İbn Huzeyme'nin 90 yıllık hayatı boyunca dokuz halife iktidara gelmiştir. Bunlar; Mu'tasım (M.833-842), Vâsık(M.842-847) , Mütevekkil (M. 847-861), Muntasır (M. 861-862), Mustâin (M.862-866), Mu'tez (M.866- 869), Mühtedî(M.869-870), Mu'temid (M.870-902) , Müktefî (M. 902-932).

Bu dokuz halife dönemindeki hilafet mücadeleleri, devamlı patlak veren isyanlar ile Bizansa karşı yenilgiler alınması ve nihayet duraklama döneminin içinde olan bu doksan yıllık istikrarsız dönemde yaşamış olmak İbn Huzeyme için bir şanssızlıktır. ¹ İbn Huzeyme için ikinci bir şanssızlık ta isyan merkezlerinden biri olan ve Tahirîler (M.822-872) ² , Saffârîler (M.867-1163) ³ ve Sâ mânîler (M.874/875-999) ⁴ adlı üç hanedan tarafından el değiştirip duran Nisâbur'da doğmuş olmasıdır.

Fakat her şeye rağmen , başta İbn Huzeyme'nin hayatını geçirdiği tarihler olmak üzere o dönem ilmî faaliyetlerine göz atıp, islâmî ilimlerdeki en bereketli dönem olarak bir çok sahada verilen ürünlere baktığımızda, siyâsî istikrarsızlık ve çalkantıların yanında bazı Abbâsî halifelerinin mu'tezilî olmayanları sindirme çabalarının şüphesiz ki zararı olmakla beraber, bu yönde hissedilir derecede negatif bir etkisinin olmadığını tahmin etmekteyiz.

¹) Abbasîlerin bu dönem tarihi hakkında geniş bilgi için bkz. Yıldız, Dursun Hakkı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi , Abbasiler Mad. I, 34,35,36.

²) Tahirîler hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Hitti, Philip K, Siyasîye Kültürel İslâm Tarihi, (Trc. Salih Tuğ) III, 725,726; Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, III, 297,298.

³)Saffârîler hakkında geniş bilgi için bkz. Haig, T. W,İslâm Ansiklopedisi, Saffarîler Maddesi, X, 59..

⁴) Sâ mânîler hakkında geniş bilgi için bkz. Büchner, V. F, İslâm Ansiklopedisi, Sâ mânîler Maddesi, X, 140; Algül, a.g.e. ,III, 368

III-İBN HUZEYME'NİN VEFATINA KADAR ABBÂSİLER DÖNEMİ İLMÎ VE FİKRÎ FAALİYETLER :

"İbn Huzeyme'nin yaşamış olduğu H. III ve H. IV. asırlar İslâm kültürünün en verimli çağlarında n sayılır. Hicrî birinci asırda sahabe-i Kirâm eliyle dikilip tabiun ve tebeu'tabiîn tarafından sulandırılıp beslenen İslâmî ilim ağaçları olgun meyvelerini üçüncü ve dördüncü hicrî asırda vermeye başlamıştır. " 5

İbn Huzeyme'nin yaşadığı dönemi de içine alan İslâmî ilimler sahasındaki çalışmalar ile fikri faaliyetlere baktığımızda ortaya gayet muhteşem bir tablo çıkmaktadır.

A- Tefsir ve Kıraat:

Sahabe döneminde başlayan tefsir hareketleri Abbâsiler döneminde, H. II. asrın başlarında ilk meyvelerini vermeye başlar. Mukâtil b. Süleyman ile Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın Tefsîru'l-Kuran'ları ile Yahya b. Sellâm'ın Tefsîr'i, Kur'an'ı Filolojik yönünden inceleyen Yahya b. Ziyâd'ın Meâni'l-Kur'an'ı ile Ebû Ubeyde'nin Mecâzu'l-Kur'an'ı da bu dönemde ele alınmıştır. Taberî'nin kendinden önceki tefsir çalışmalarını hâvî Câmîu'l-Beyân'ı ile o zamanki fikrî hareketlere paralel olarak Ebû Ubeyd b. Sellâm, İbn Kuteybe, Zeccâc ve Ebû Cafer en-Nehhâs gibi alimlerin ğarîbu'l-Kur'an, müşkilu'l-Kur'an v.b. konularda yazdıkları eserler de bu döneme rastlar.

Kıraat-ı seb'a ve aşere imamlarının bir kaçı müstesna olmak üzere tamamı Abbâsiler zamanında yaşamıştır. 6

B- Kelâm :

Abbâsiler dönemi kelâm ilminin sistematize edildiği, îtikâdî bazı mezheplerin kurulup geliştiği, bazılarının da eriyip gittiği bir dönemdir.

Emeviler zamanında ortaya çıkan Mu'tezile hareketi bazı Abbâsî halifeleri zamanında en şaşalı günlerini yaşamıştır. Me'mûn gibi ateşli bir mu'tezilî olan Mu'tasım, mu'tezilî

5) El-A'zamî, Muhammed Mustafa, Mukkaddimetu Sahîh-i İbn Huzeyme, I, 7.

6) Geniş bilgi için bkz. Yıldız, a.g.e. I, 41.

görüŖte olmayanlara müsamaha göstermeyip onları zulümle sindirmeye çalıŖtı; Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmeyen İbn Hanbel'e çekirtmediğini bırakmadı. (Mihne). Aynı yolu devam ettiren Vâsık'ın zulümleri sünnî düşünenler arasında isyanların patlamasına bile sebebiyet verdi. Yerine geçen Mütevekkil ise, tekrardan ehl-i sünnet görüşüne dönüp Kur'an üzerindeki tartışmaları yasaklayıp mu'tezilî olmayanları hapislerden çıkararak, mu'tezilî olan baş kadıyı azl edip yerine ehl-i sünnetten birini nasb eyledi. Bu tarihten sonra da iktidar üzerindeki mu'tezilî ağırlık süratle azalmaya başladı. Bu dönemde yetişen bazı mu'tezilî alimler Ŗunlardır : El-Allâf, en-Nazzâm, Câhız. ⁷

Ŗifîlerin durumuna gelince; Halife Me'mun zamanında Ŗifîlere güler yüz gösterilmişse de , koyu bir Ŗifî düşmanı olan Mütevekkil, Kerbelâ'daki Hz. Hüseyin'in türbesini yıktırıp Ŗifîlere zulme başlar. Babasının aksîne Hz. Ali'nin evlâdına karşı muhabbeti olan oğlu Muntaşır, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in kabirlerini tekrardan inşa ettirip Ŗifîlerin ziyaretlerine izin verir. ⁸

Öteden beri Ŗifîliđin kontrolünde olan ve bugün İran sınırları içinde kalan, Kuçan, Sebzevâr, KaŖmar, Gonâbâd, Firdevs, Bircend, Nisâbûr ve MeŖhed'i içine alan Horasan bölgesi aynı zamanda "Cehm b. Safvân'ın gayretiyle mu'tezilî (Cehmî) fikirlerin yayıldığı bir bölgedir. " ⁹ Mu'tezilî alimlerden "Kaderiye fırkasına mensûb Muammer b. Abbâd es-Sülemî'yi (ö.220/835 ?) yetiŖtiren bu bölgede," ¹⁰ İbn Huzeyme, selefî akideyi savunmak için Cehmîyye ve HaŖeviyye ve diğer mezheplerle çetin mücadelelerde bulunmuş ve bu amaçla Kitabu't-Tevhîd'ini yazmıştır. ¹¹

Haricî faaliyetlerin de yoğun olduğu bu bölgede Sâmânîler zamanında Buhara ve Sistân'da muvaffakiyetsizlikle sonuçlanan iki isyan teşebbüsü vukua gelmiştir. ¹²

Abbâsi idaresinin ikinci asrında sünnî akîdenin temelleri İbn Küllâb, Hârîs el-

⁷⁾ Bkz. a.g.e.,I, 42,43; Algül, a.g.e., III, 313- 348; Ülkü, Hayati, İslâm Tarihi, 474- 484.

⁸⁾ Bkz.Ülkü, a.g.e., 480, 484.

⁹⁾ Salih, Subhî, İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri (Trc: İbrahim SarmıŖ), 123.

¹⁰⁾ Hittî, a.g.e, II, 661.

¹¹⁾ Onun akîdesiyle ilgili geniş malumat ileride verilecektir.

¹²⁾ Bkz. Büchner, a.g.e., X, 141.

Muhâsibî, Buhârî, Dârimî ve İbn Huzeyme gibi alimlerce atılarak ehl-i sünnet kelâm ilminin doğmasına zemin hazırlanmıştır. Bu alimlerin çalışmaları Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935-936) ile ilk ciddî meyvelerini ileriki tarihlerde vermeye başlamıştır. ¹³.

C- Fıkıh:

Abbâsiler tarihinin İbn Huzeyme'nin doğumundan öncesine ait olan fıkıhın tedvîn edilip, mezheplerin teşekkül ettiği bir dönemdir. Hicaz ve Irak ekolleri oluşmuş; Irak'ta İmâm Azam (ö.150/767) ve talebelerinin Hanefî mezhebi, hadîse ve Medine ehlinin amelîne önem veren İmâm Malik'in (ö.179/795) Mâlikî mezhebi ile bu iki mezhep arasında eklektikçi bir yol tutan İmâm Şafî'nin (ö.205/820) Şafîî mezhebi ve aynı zamanda İbn Huzeyme döneminde vefat eden hadîs ekolüne mensup Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) Hanbelî mezhebi bu dönemde teşekkül etmiştir. Ayrıca günümüze kadar gelmeyen sünnî mezhepler ile sünnî olmayan mezhepler de hep bu dönemde teşekkül etmiştir. ¹⁴

D- Tasavvuf :

Ortaya çıkış ve gelişmesi Abbâsilerin başlangıç dönemlerine rastayan tasavvufî hareket, gelişmesini de İbn Huzeyme'nin yaşadığı dönemlerde sürdürmüştür. Tasavvufun kurucuları sayılan Cüneyd-i Bağdâdî (ö.299/911) , Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (ö.296/908) , Ebû Saîd el-Harrâz (ö.227/841) gibi Iraklı; Bâyezîd-i Bistâmî (ö.261/874), Hâtim el-Asam (ö.238/852), Sehl et-Tüsterî (ö.270/883), Hallâc-ı Mansûr (ö.306/918) gibi Horasanlı; Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö.205/820), Ahmed b. Âsım el-Antakî (ö.215/830) gibi Suriyeli ve Zunnûn el-Mısırî (ö.246/860) gibi Mısırlı sûfîlerin hepsi bu dönemde yaşamışlardır. Daha sonra da bunların ekolleri oluşmuştur: Cüneydiyye, Nûriyye, Harrâziyye gibi. ¹⁵

E- Hadis:

İbn Huzeyme'nin hayatını da içine alan Abbasiler dönemi, hadis çalışmalarının en bereketleri dönemlerinden birisidir. Tasnîf faaliyetlerinin arttığı Abbâsilerin ilk döneminde Ma'mer b. Râşid'in Câmî'i, Abdurrezzak'ın Musannef'i yazılmış, H.III. asrın ilk yarı

¹³) Bkz. Yıldız, a.g.e., I, 43.

¹⁴) Geniş bilgi için. a.g.e.I, 42'ye bakınız.

¹⁵) Geniş bilgi için bkz. a.g.e. I, 43.

larında da İmam Malik'in Muvatta'ı , Tayâlisî'nin Müsned'i, Ebû Şeybe'nin Musannefi, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Dârimi'nin Sünen'i meydana getirilmiştir.

İbn Huzeyme'nin dönemi olan H. III. asrın ikinci yarısında da Kütüb-i Sitte diye ma'ruf ve meşhur olan Buhârî (ö.257/870), Müslim (ö.262/875), Ebu Dâvud (ö.275/888), İbn Mâce (ö.273/886), Tirmizî(ö.279/892) ve Nesâî (ö.303/915) eserlerini bu dönemde tasnif etmişlerdir. Ayrıca bu dönem hadis(er-rihle fî talebi'l-hadis) yolculukların en yoğun olduğu , mevzu hadislerin de yaygınlaştığı bir devirdir. ¹⁶

¹⁶⁾ Geniş bilgi için bkz. Hitti, a.g.e., 602-606; Yıldız, a.g.e., I, 42.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN HUZEYME 'NİN HAYATI , İLMİ YÖNÜ , ŞAHSİYETİ
VE
ALİMLERİN ONUN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

I-İBN HUZEYME'NİN HAYATI :

A-Doğumu:

Hayatı hakkında kaynaklarda mükerrer kısa malûmatların dışında ayrıntılı bir bilgiye rastlayamadık. Ayrıntılı bilgi zamanımıza ulaşmayan Hâkim'in "Târihu'n-Nisâbûr" adlı kitabında vardır denilmektedir .¹

İbn Huzeyme "Horasan şehirlerinin hayırları bünyesinde en çok toplayanı ve en güzeli"² olan Nisâbur'da H. 223-M.838 senesi safer ayında dünyaya gelmiştir.³ Bazı kaynaklar ise, doğum tarihini H. 222 veya H. 224 olarak göstermektedirler.⁴

B- İsmi ve Nesebi:

Sülemî kabîlesine mensup olan İbn Huzeyme'nin ismi ve nesebi şudur:

Ebubekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. el- Muğîre b. Salih b. Bekr es-Sülemî en-Neysâbûrî .⁵

¹) Bkz.Hâkim en-Nisâbûrî, Ma'rifetu Ulûmî'l-Hadis, (Thk.Muazzam Hüseyin), 83

²) El-Cezerî, İzzuddîn b.el-Esir, el-Lübâb fi Tehzîbî'l-Esmâ', III, 341.

³) Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (Thk .Ekrem el-Büşî), XIV, 365; Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz, II, 720; Suyutî, Tabakatu'l-Huffaz, 313; Sezgin, Fuad, GAS, I, 601.

⁴)İbnu'l-İmâd doğum tarihini H. 222. olarak verirken (Şecerâtu'z-Zehb, II, 262),Ahmed Muhammed Ali Davud H. 224 olarak vermektedir. (Ulûmu'l-Kur'an ve'l-Hadis, 197)

⁵) Zehebî, Siyer, XIV, 365.; Zehebî, Tezkire, II, 720; Hakim, a.g.e, 84;İbnu's-Salâh,Tabakâtu's-Şâfiyye, v. 145-a (Nevevî'nin ilâvesi);İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil, VII, 196; Brockelmann, GAL, Suppl, 345.

C- İslâmî İlimleri Tahsîli:

"Küçük yaşlarda hadis ve fıkıhla ilgilenmeye başlayan" ⁶ İbn Huzeyme'nin çocuk yaşlarda İshak b. Raheveyh (ö. 238/852) ve Muhammed b. Humejd'den (ö. 248/862) hadis dinlediği fakat o yaşlarda itkanı zayıf olduğundan bu iki zâttan rivayette bulunmadığı kaynaklarda geçmektedir. ⁷ İshak b. Raheveyh, İbn Huzeyme 15 yaşındayken vefat ettiğine göre onbeş yaşından evvel hadisle ilgilenmeye başlamış demektir.

İbn Huzeyme "Şafiî'nin arkadaşları Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil el-Müzenî (ö.264/877) ve er-Rebî b. Süleyman el-Murâdî'den (ö. 270/883) " ⁸, "hadis yolculuklarına çıkmadan önce de Ahmed b. Nasr en-Neysâbûrî'den (ö.245/859) fıkıh dersi almıştır." ⁹ Hıfza çalışması ve hadis yolculuğuna çıkmasıyla ilgili olarak torunu Muhammed, dedesinin dilinden şunları nakl etmiştir:

"Kuteybe (b.Said)'e gitmek için babamdan izin istedim.Önce hele bir Kuran'ı ezberle.O zaman izin veririm demişti.Kuran'ı ezberledim.Babam bu sefer de,hele biraz daha bekle,teravihleri de bize hatimle kıldırırver,dedi.Nihayet bayram günü bayramlaştığımızda bana izin verdi.Ben de Merv'e gittim.Mervurrûz'da Huşeym'in arkadaşı Muhammed b.Hişâm'dan hadis dinledim.Buradayken Kuteybe'nin ölüm haberini aldık. ¹⁰

"Kuteybe'nin vefat tarihi H.854 (M.854) olduğuna göre İbn Huzeyme'nin ilmi seyahatları17 yaşındayken başlamıştır denebilir." ¹¹ Seyahatlara çıkmadan önce hafızlığı ikmal eden,hadis ve fıkıh dersleri alan İbn Huzeyme'nin bu yaşa kadar ciddî bir eğitim aldığı söylenebilir.

⁶ Zehbî, Siyer, XIV, 365; Suyûtî, a.g.e. s.313; Subkî, Tacuddin, Tabakâtu's-Şafiyye, (Thk. Mahmud Muhammed et-Tanahî, Abdulfettah Muhammed el-Hulv), II, 110.

⁷ İbn'ul-İmâd a.g.e. II, 118 ve 262; es-Safedî, Selahaddin Halil b. Eybek,el-Vâfi bi'l-Vefeyât II, 196; Zehbî, Tezkire, II, 721; Zehbî, Siyer, XIV, 365.

⁸ İbn'ul-İmâd, a.g.e. II, 262; El-Esnevî, Cemaluddin Abdurrahman, Tabakâtu's-Şafiyye, (Thk. Abdullah el-Cubûrî) I, 462.

⁹ Subkî, a.g.e. II, 186.

¹⁰ Zehbî, Siyer, XIV, 371; Zehbî, Tezkire, II, 722.

¹¹ El-A'zamî, a.g.e.i, 8

D-Hadîs Yolculukları:

İbn Huzeyme'nin yapmış olduğu hadîs yolculuklarına gelince, bu yolculuklar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Hatta şarkî İslâm dünyasını içine almaktadır. Bu seyahatlarda gitmiş olduğu yerlerin bazılarını Sahîh'inde de belirtmiştir. Sahîh'inde geçmekte olan dört yer ismine birer misal verelim:

Ebu Harun Musab. en-Nu'man bize Fustat'da tahdîs etti. ¹²

Ahmed b.el-Hasan bize Bağdat'ta tahdîs etti. ¹³

Muhammed b. Abdillâh b. Meymûn bana İskenderiye'de tahdîs etti. ¹⁴

Muhammed b. Yezîd bize Abadan'da tahdîs etti. ¹⁵

Torununun naklettiğine göre Merv'e gittiğini az yukarıda görmüştük. Kaynaklarda bu şehirlere ilaveten onun Basra, Vâsıt, Kûfe, Mezopotamya, Rey, el-Cezîre, Şam, Cürcan ve Dehistan'a gitmiş olduğunu da öğreniyoruz. ¹⁶

¹²⁾ Sahîh, I, 219, h.no: 407.

¹³⁾ Sahîh, IV, 122, h.no:2495.

¹⁴⁾ Sahîh, I, 160, h.no: 311.

¹⁵⁾ Sahîh, IV, 245, h.no: 2792.

¹⁶⁾ İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihaye, XI, 149; Subkî, a.g.e.III, 110; Zchebî, el-İber fî Ahbârî Men Ğaber, (Thk. Ebû Hacer Muhammed b. Saîd b.Besyoni Zağlol), I, 462; el-Cezîrî, a.g.e.I- 442; İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 262; Zirikli, Hayreddin, A'lâm, VI, 252; es-Sehmî, Ebu'l-Kasım Hamza, Tarihu Cürcân, 456; el-Hüseynî, Ebubekr Hidâyetullah, Tabakâtü's-Şafiiyye, (Thk. Adil Nüveyhiz) s.48; Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed, el-Vesît fi Ulumi Mustalâhi'l-Hadîs, 246; Ebu Zehv, Muhammed, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, s. 347.

İbn Huzeyme'nin hadîs yolculuğuyla ilgili kaynaklarda bir olay nakledilir: Muhammed b. Cerir, Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve Muhammed b. Harun er-Rüyânî'den müteşekkil, hadîs yolculuğuna çıkmış dört Muhammed, Mısır'da birleşirler. Bir ara azıklarını tükettince, kaldıkları evde aralarında kura çekip, kuranın kendisine çıkanın yiyecek getirmesine karar verirler. Çekilen kur'a Muhammed b. İshak b. Huzeyme'ye çıkar. İbn Huzeyme bunun üzerine arkadaşlarından izin alıp, abdest alarak namaza durur. O namazda iken Mısır valisinin elçisi gelir, kapıyı çalar. Kapıyı açarlar, elçi atundan iner ve sırasıyla Muhammed b. Nasr'ı ve Muhammed b. Cerir'i sorar ve onlara içinde ellîşer dinar bulunan birer kese verir. Sonra Muhammed b. İshak b. Huzeyme hanginizdir diye sorar. Onlar da şu namaz kıldır derler. Namazı bitirince ona da elli dinarlık bir kese verir. Sonra da Muhammed b. Harun hanginizdir diyerek ona da bir kese verir ve şöyle der: "Emir dün uyurken bir adam rüyasında ona göründü ve Muhammedlerin bö-

E- Vefatı:

İbn Huzeyme doğduğu yer olan Nisâbûr'da H. 311 (M. 923) senesi zi'l-ka'de ayının ikinci günü 90 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁷ Bazı kaynaklar bu tarihi H. 132 olarak vermektedirler.¹⁸

ğürlerinin açlıktan birbirine yapıştığını haber verdi.O da derhal bu keseleri size gönderdi ve paranız tükendiğinde içinizden birinizi ona göndermenizi isteyerek ihtiyacınızı karşılayacağına Allah (C.C) adına yemin etti" Bkz.İbn Kesîr,a.g.e.,XI,149;Subkî, a.g.e. II, 250. Aynı kıssa İbn Kesir,a.g.e, XIV, 124'de Hasan b. Süfyân'ın kıssası olarak ta geçmektedir.

¹⁷⁾ Zehbî, Siyer, XIV, 382; Zehbî, Düvelu'l-İslâm, 169; el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, cr-Risâletu'l-Mustadrefe, 20; İsmâil Pâşa, Hediyyetu'l-Ârifin, II, 29 ; Brockelmann, a.g.e. Suppl. 345; Sezgin, a.g.e. I, 601

¹⁸⁾ İbnu's- Salâh, a.g.e.y. 145-a. (Nevevî'nin İlavesi); eş-Şîrâzî, Ebû İshak, Tabakâtu'l-Fukaha li Ebî İshak eş-Şîrâzî ve Yelihi Tabakâtu's-Şafiiyye li Ebîbekr Hidayetillâh el-Hüseynî, s.116.

III- İBN HUZEYME'NİN İLMİ YÖNÜ

A- Geniş Hadis Bilgisi:

İbn Huzeyme'nin geniş hadis bilgisine sahip olduğu hususu Sahîh'i tedkik edildiğinde kolayca anlaşılacaktır. Biz bu başlık altında onun geniş hadis kültürüne sahip olması hususundaki rivayetleri bir araya getireceğiz.

Uzak diyarlardaki imam ve talebelerin kendisine hadis almaya gelecekleri kadar ¹⁹ hadiste rüsûh sahibi olan İbn Huzeyme bu geniş bilgisinin sebebini "Allah'ın Rasûlü zem-zem suyu ne niyetle içilirse ona şifâdır buyurdu. Ben de onu içtiğimde Allah'dan faydalı ilim istedim." diye izah etmektedir. ²⁰

Kendisine hamama girip başını traş etmesi söylendiğinde Rasûlüllah'ın ne hamama gittiğine ne de başını kendisinin traş ettiğine dair kendisine bir haberin ulaşmadığını söylemesi ²¹ onun çok geniş bir hadis kültürüne sahip olduğunu ortaya koyarken yine kendisinin ifadeleri olan şu sözler bu husustaki bilgisini göstermektedir:

"Müzenî'nin meclisinde bulunuyordum. Iraklılardan birisi Müzenî'ye şibhu'l-amd'dan sordu. Soran:

-Allah Teâlâ kitabında katli iki sınıfa ayırdı: amden ve hatâen diye . Siz ise (sika olmayan) Ali b. Zeyd b.Cüdân'ın rivayeti olan hadise binaen katl üç çeşittir diyorsunuz, deyince Müzenî sustu. Münazara yapana dedim ki:

¹⁹⁾ Subkî,a.g.e. III, 109; El-Hüseynî, a.g.e. s.48; El-Esnevî, a.g.e. I, 462

²⁰⁾ Zehcî, Siyer, XIV, 370; Zehcî, Tezkire, II, 721; Subkî,a.g.e. III,110; Es-Safedî, a.g.e. II, 196.

-Bu hadisi Ali b. Zeyd'den başkaları da rivayet etmiştir. Kimlermiş onlar diye sorunca:

-Bu hadisi Eyyûb b. Sahtiyân ve Halid el-Hazzâ'da rivayet etmiştir dedim. O da -Peki bu haberi Abdullah b. Ömer'den rivayet eden Ukbe b. Evs kimdir diye sorunca:

ca:

-Basralı birisidir. Koskoca âlim İbn Sîrîn de ondan rivayette bulunmuştur dediğimde Müzenî'ye dönüp:

- Sen mi , bu mu münazara ediyor diye sordu. Müzenî de:

-Hadis gelince o münazara eder.Çünkü hadisi benden iyi bilir.Ben ise sonra konuşurum, dedi." 22

Ebu Ahmed ed-Dârimi de onun hadis bilgisine güzel bir misal olabilecek şu olayı anlatıyor:

"İmâmu'l-Eimme İbn Huzeyme, Ali b. Haşrem'den İbn Raheveyh'in " 70.000 hadis ezbere biliyorum" dediğini aktarınca:

-Üstad kaç hadis ezbere biliyor diye sorduğumda kafama vurdu ve şöyle dedi:

-Ne kadar lüzumsuz bir laf ettin! Ey oğul! Beyaza, bilmediğim hiçbir siyahı asla yazmadım." 23

Bu rivayet değerlendirildiğinde İbn Huzeyme'nin yetmişbin rakamını pek önemsemediği anlaşılıyor.Bundan da onun bu rakamın pek çok fevkünde hadis bildiği manası çıkmaktadır.

Yahya b.Muhammed b. Yahya et-Temîmî anlatıyor:

Emîr Ebu İbrahim İsmail b. Ahmed Nisâbûr'a geldiğinde İbn Huzeyme ile beraber ziyaretine gittik. Ebûbekr b.İshak da yanımızdaydı. Ebû Amr el-Hifâf da içinde Ebubekr el-Cârûdî'nin de bulunduğu bir cemaatla beraber bizden önce gitmişlerdi Emîrin huzuruna girdiğimizde Ebu Amr sağında el-Cârûdî de solunda oturuyordu. Daha önce emir İbn Hu-

21) Zehebî, Tezkire, II, 721.

22) Zehebî, a.g.e.II, 722; Zehebî, Siyer, XIV,371; Suyutî, Tabakât,s.313; Subkî, a.g.e, II, 112; eş-Şirâzî,a.g.e. 116.

23) Zehebî, Tezkire, II, 723; Zehebî, Siyer, XIV, 372; Suyutî, Tabakât, 313; Subkî ,a.g.e. II, 111 .

zeyme ile şahsen tanışmamış olduğundan el-Cârûdî'yi İbn Huzeyme zan ediyordu.

Huzuruna çıktığında İbn Huzeyme emîre selam verdi. Emîr (tanımadığından) onunla fazla ilgilenmedi bile .O esnada emîr fey ile ganimet arasındaki farkı Ebû Amr'a sormuş, Ebû Amr da ona sessizce birşeyler anlatmaktaydı. (İbn Huzeyme'nin geldiğini gören) Ebu Amr, Emîr'e dedi ki:

-Bu mesele üstadımız Ebubekr Muhammed b. İshak'ın halledebilceği meselelerdendir.

Emîr içinde bulunduğu gafletten birden uyandı ve hâcibe İbn Huzeyme'yi getirmesini istedi. Onu ayakta karşılayarak kuçaklaştı ve ilk karşılaşma anındaki hatasından dolayı özür diledi. Sonra da:

-Fey ile ganimet arasındaki fark nedir diye sordu. İbn Huzeyme:

-Allah celle şöyle buyurmuştur. : "Bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın , peygamberin ve yakınlarındır....." ²⁴ . dedikten sonra haddesenâ, ahberenâ diye rivayetleri sıralamaya başladı. Sonra da:

"Allah celle buyuruyor ki: "Allah'ın feth edilen memleketler halkının mallarından peygamberine verdikleri Allah, peygamber ve yakınlarındır..."²⁵ dedikten sonra haddesenâ, ahberenâ diye saymaya başladı. Hızından okuduğu, fey ve ganimete dair hadisleri saydık, 170 kûsür hadis okudu. ²⁶

Sadece fey ve ganimete dair 170 kûsür hadis okuyan bir insanın hadis kültürü şüphesiz ki çok fazladır. Elimizde kaç hadis ezbere bildiğine dair bir rakam bulunmadığından Buhârî hakkında rivayet edilen 600.000 hadisi ezbere bildiği şeklinde İbn Huzeyme için de bir rakam veremesek de 70.000 hadisi ezbere bilmeyi fazla büyük bir olay olarak görmeyen müellifin belki Buhârî kadar ezber hadisî yoktur fakat bir hayli hadisi ezberlemiş olmalıdır.

24) Enfal: 41

25) Haşr: 7

26) Subkî,a.g.e, III, 117.

B- İbn Huzeyme ve Fıkhî Mezhebî:

İbn Huzeyme'nin Şafîî hazretlerine uyduğu hususunda farklı görüşlerle karşılaşmaktayız. Şafîî yazarlar bu büyük alimi özellikle Şafîî göstermeye çalışmaktadırlar.

Subkî bir yandan onun "mutlak müctehid" olduğunu söylerken ²⁷ diğer taraftan da "dört Muhammed : Muhammed b. Nasr, Muhammed b. Cerîr, İbn Huzeyme ve İbnü'l-Münzîr ashabımızdandır." demektedir. ²⁸ Zehebî ile Nevevî de onu Şafîî sayarlar. ²⁹ Ebu Asım Muhammed b. Ahmed el-Abbâdî ise "Şafîî'dir. Fakat içtihadları münferid olanlardandır" demektedir. ³⁰ İbn Kesîr de onun için "müctehid" demekle yetinmiştir. ³¹

Onları, İbn Huzeyme'nin Şafîî olduğuna götüren kanaat şundan ileri gelmektedir: İbn Huzeyme Şafîî'nin arkadaşlarından olan "el-Buyûfî" ³² "el-Müzenî" ³³ ve "er-Rebî b. Süleyman" ³⁴ gibi alimlerden fıkıh dersi almıştır. Aynı zamanda Şafîî bir çevrede yetişmiştir. Ayrıca, İbn Huzeyme'nin Sahîh'inde Şafîî hazretlerinden gelen icthadlar yer alır. ³⁵ Bazı senedlerde İmam Şafîî'nin olduğu hadisler de vardır. ³⁶ Bunlar onun Şafîî olduğunu göstermeye yeter mi? Hayır.

²⁷) Subkî, a.g.e. III, 109.

²⁸) Subkî, a.g.e. III, 102.

²⁹) Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât, 78; İbnü's- Salah, a.g.e, 145-a (Nevevî'nin ilavesi); Zehebî, Siyer, XIV, 365. Ayrıca şu kaynaklarda da Şafîî olduğu geçmektedir : Kehmâle, Ömer Rıza, Mu'cemu'l-Müellifin, IX, 93; el-Keuânî, a.g.e.s. 20.

³⁰) El-Abbâdî, Ebu Asım Muhammed b. Ahmed, Kitab Tabakât Al-Fukaha eş-Şafîiyye (Neşr : Gösta Vitestam),s.44.

³¹) İbn Kesîr, a.g.e., XI, 149.

³²) El-Hüseynî, a.g.e, 48' de el-Buyufî'den ders aldığı geçmektedir.

³³) İbnü'l-İmâd, a.g.e, II, 262; Zehebî, el-İbcer, I, 462; el-Esnevî, a.g.e, I, 462.;El-Hüseynî, a.g.e, 48. Bu kaynaklarda el-Müzenî'den ders aldığı geçmektedir.

³⁴) Herras, Muhammed Halil, İbn Huzeyme'nin Kitabü't-Tevhid ve İsbât-i Sıfâtü' r-Rab adlı eserine mukaddimesinden, s. ha'da er-Rebî b. Süleyman'dan ders aldığı geçmektedir. .

³⁵) Misal için bkz. Sahîh, IV, 158, h. no: 2588; I, 20, h.no: 34.

³⁶) Misal için bkz. Sahîh, III, 352, h.no: 2241; IV, 346, h.no: 3042

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, İmam Şafî'nin vefatından (ö.205/ 820) 18 yıl sonra doğan İbn Huzeyme Şafî mezhebinin kurumlaşarak yerleştiği bölgede doğmuş ve bu ekol etrafındaki insanlardan fıkıh dersi almış olması bir gerçektir. Bu bakımdan öğrenim dönemlerinde bu mezhebe bağlı olabilir, fakat ileride müstakilleşecektir. Bunu az sonra göreceğiz.

İbn Huzeyme'yi tanımamın en güzel yolu, eserini incelemek olabilir. Ancak ilk önce müctehid olduğuna dair ki rivayetlere bakalım:

Ebubekr en-Nakkaş, İbn Huzeyme'nin şöyle dediğini rivayet eder:

"Onaltı yaşımdan bu yana herhangi bir meselede kimseyi taklid etmedim." ³⁷

Bu rivayette on altı yaşındaki bir insan ictihad makamına oturtulmuştur. Verilen yaşla ilgili rakamın ravi tarafından yanlış rivayet edildiğini sanıyoruz. Çünkü hıfzını 17 yaşında ikmal ettiğini daha önce görmüştük. 17 yaşında hafızlığını bitiren bir insan ise 16 yaşında müctehid olamaz. Fakat rivayetin geri kalan kısmı, "kimseyi taklid etmedim" sözü de bizim için önemlidir. Çünkü bu sözü ileriki yaşlarda söylemiş olduğunu kabul edersek, bu onun ictihad yapma derecesine yükseldiğinin bir delilidir.

Diğer bir rivayet de şöyledir: Hâkim demiştir ki:

"Bana içlerinde vâkıyı en iyi bilen Muhammed b. Hamdûn'un da bulunduğu bir çok insan demiştir ki; İbn Huzeyme, yaşını alıp riyasette de ilerleyerek olgunluk kazanınca, yıldızlar gibi talebeler yetiştirdi. Meselâ Ebu Ali es-Sekaffî; Sultan'ın tertiplemediği oturumlarında en iyi konuşan, cemaatın en iyi yazıcısı ve fetva verme hususunda İbn Huzeyme'nin halifesi Ebubekr b. İshak es-Sabgî; kendisinde ilimleri en çok toplayan ve talebelerin en edeblisi olan Ebubekr b. Ebî Osman; büyük bilginlerden olan ve İbn Huzeyme'nin mezhebini en iyi bilen ve hüküm vermeye en uygun olan Ebu Muhammed b. Yahya b. Mansûr..." ³⁸ bunlardan bazılarıdır.

Bu rivayetlerin muhtevâsı, özellikle de "İbn Huzeyme'nin mezhebî" sözünden, onun kendine mahsus tuttuğu yol anlaşılacaktır.

İbn Huzeyme'nin Şafî olmadığı bir de el-Fakîh Ebubekr Muhammed eş-Şâfî'nin şu sözünden anlaşılıyor:

³⁷) Eş-Şirâzî, a.g.c, 116.

³⁸) Zehcî, Tezkire, II, 724; Zehcî, Siyer, XIV, 377

"İbn Huzeyme'nin yanına gelmişim.Orada olan Ebubekr en-Nakkâş el-Mukrî ona "bana gelen habere göre, el-Müzenî ile İbn Abdilhakem arasında çekişme olduğu sıralarda, Şafî'ye ait görüşlerin İbn Abdilhakem tarafından reddedildiği Müzenî'ye haber verilmişti. Müzenî de,o bunu kendi başına beceremez.Bunu ancak Muhammed b. İshak en-Ney sâbûrî'nin yardımlarıyla yapabilir" demişti. Bunun üzerine İbn Huzeyme de " aynen öyledir" diye cevap verdi." ³⁹

Bu rivayette İbn Huzeyme'nin Şafî'nin görüşlerini tenkid eden birine yardımcı olduğu belirtilmektedir ki bu onun Şafî olmadığını daha da netleştirmiştir sanıyoruz.

İbn Huzeyme'nin " Sahih" dışında olup da başkalarının naklettiği müstakil ictehadlarından da örnekler verebiliriz:

1- İbn Huzeyme, ezanda tercî yapan yani şهادetleri ilkönce içinden sonra cehrî okuyan kimse kamette de şهادetleri çiftler okur,ezanda tercî yapmamışsa kamette teker teker okur demiştir. ⁴⁰ İmam Şafîî hazretleri ise ezanda tercî yapıp kamette teker teker okuması görüşündedir. ⁴¹

2- İbn Huzeyme, fatihayı okuyamayıp rükûa yetişmekle kişinin rekata yetişmiş olmayacağı görüşündedir. ⁴² Oysa İmam Şafîî hazretleri Allah-u Ekber diyerek imama rükûda , fakat sırtını kaldırmamışken yetişen kişiyi rekâta yetişmiş saymaktadır. ⁴³.

3- İbn Huzeyme'ye göre cemaat namazın sıhhati için şarttır ⁴⁴. Şafîî'ye göre ise, kişinin özürsüz olarak tek başına namaz kılması uygun değilse de kıldığı namaz sahihtir. ⁴⁵.

4- İbn Huzeyme Müzdelife'de gecelemeği haccın rükûnlarından saymakta, onsuz hac olmaz demektedir. ⁴⁶ Şafîî ise, " bayram gecesı, gece yarısıyla tan yerinin ağarması

³⁹⁾ Zehbî, Tezkire, II, 729; Zehbî, Siyer, XIV, 377

⁴⁰⁾ El-Esnevî, a.g.e. I, 462.

⁴¹⁾ Şafîî, Kitabu'l-Üm, I, 104.

⁴²⁾ Subkî, a.g.e, III, 11; el-Abbâdî, a.g.e, s. 44; el-Esnevî, a.g.e. I, 462.

⁴³⁾ Şafîî, a.g.e, I, 205.

⁴⁴⁾ Subkî, a.g.e, III, 119.

⁴⁵⁾ Şafîî, a.g.e, I, 180.

⁴⁶⁾ Subkî, a.g.e, III, 230.

arasında Müzdelife'de durmak vaciptir; terkedene fidye gerekir" demektir. ⁴⁷

5- İbn Huzeyme, namazda (rükûa gidip gelirken) tekbirlerde elleri kaldırmayı namazın rükunlerinden saymakta ve bu rüknü terk edenin namazın rükunlerinden birini terk etmiş kabul etmektedir. ⁴⁸ İmam Şafî ise ,tüm farz ve nafilâ namazlarda rükûa giderken ve rükûdan kalkarken elleri kaldırmayı sünnet görmüş, özürsüz terki mekruh saymıştır. ⁴⁹

İbn Huzeyme'nin Sahih'de hadislerden çıkardığı bazı hükümler Şafî'nin görüşü doğrultusundadır. Meselâ, "besmelenin fatihadan oluşu" ⁵⁰, "kasr-ı salâtın seferde mübah oluşu" ⁵¹ gibi. Ancak, "cuma namazının edâsı için illâda 40 kişi lâzım değil" ⁵² v.b meselelerde İmam Şafî'ye uymadığı da görülmektedir.

Onun müstakil bir imam olduğuna dair ileri sürülebilecek en sağlam deliller şunlar olabilir:

1-"Sizden biriniz zekerine tutunca abdest alsın" hadisi konusunda o, İmam Şafî'nin hadisin zahirince amel edip abdesti gerekli gördüğünü söyler ve "ben de öyle görüyorum" der. ⁵³

2-Namazda hangi rekâtta olduğunu şaşırın bir kimsenin namaza nasıl devam edeceğine dair rivayetleri sıraladıktan sonra zann-ı gâlip üzerine namazı bina eder ve selamdan sonra sehv secdesi yapar görüşüne ben de katılıyorum " demektir. ⁵⁴

İbn Huzeyme'nin fikhî görüşteki yerini tespit etmek üzere Sahih'ini incelediğimiz zaman onun "Rasûlullah'tan gelen sahih haber varken kimseye söz düşmez" ⁵⁵ diye bir prensip koyduğunu en açık bir şekilde görürüz. İleride onun bab başlıklarını incelerken de be-

47) Şafî, a.g.e, II, 233.

48) Şafî, a.g.e, I, 126- 127.

49) Subkî, a.g.e, III, 119 (Hakim'in Tabakatu'l-Vustâdaki Muhammed b. Ali el-Alevî tercemesinden naklen)

50) Hakim, a.g.e. 84; Zehabî, Tezkire, II, 728; Zehabî, Siyer, XIV, 373; Zehabî, el-İber, I, 462; İbnü'l-İmad, a.g.e, II, 262.

51) Sahîh, I, 164, bab no : 461.

52) a.g.e, I, 248, bab no : 97.

53) a.g.e, II, 71, bab no : 368.

54) a.g.e, III, 174, bab no: 109.

55) a.g.e, I, 23, hadis no: 34.

lirteceğimiz gibi,(ehl-i hadis) hadis alimlerinden olan İbn Huzeyme, sahih gördüğü bir hadis varsa hemen ona sarılmakta, fikhî kanaatını hadisten çıkarmaktadır. Meselâ, Kays b Amr 'ın sabahın sünnetini kılamadan Rasûlullah'la beraber farzı kılması, sonra da kalkıp sünneti kıldığında Rasûlullah'ın onun bu durumuna ses çıkarmaması konusundaki hadis için : "Sabahın sünnetini kılamayan kimsenin farzdan sonra, güneş doğmadan önce sünneti kılabileceğinin ruhsatı babı "⁵⁶ şeklinde koyduğu bab başlığı bu örneklerden bir tanesidir.

Onun hadis ekolüne mensup olduğuna dair en güzel misal şudur:

"Rasulullah'ın haberinin kıyas ve re'y ile tearüzunun kerâhiyeti" adlı babda; " Allah ve Rasûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadına,o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur "⁵⁷ ayetini delil getirerek kişinin aklı ve idrâkî almasa da Rasulullah'ın emrini duyduğu zaman kabul etmesi gerektiğini, hılafına hareketin kerih olduğunu söylemiştir.Bâb içersinde de Abdullah b. Ömer'in Rasûlullah'dan "Sizden biri uyandığında ellerini üç kere yıkamadan su kabına sokmasın. Çünkü ellerinin nerede gecelediğini veya nereye gittiğini bilemez " hadisine " peki ya yanında havuz varsa" diye itiraz edene Abdullah b. Ömer kızarak " ben sana Rasulullah'ın hadisini söylüyorum, sense ya havuz varsa diyorsun" şeklindeki hadisini vermiştir. ⁵⁸

C-İbn Huzeyme'nin Akîdesi:

İbn Huzeyme'nin yaşamış olduğu dönem kelâmî münakaşaların en çetin yapıldığı bir dönemdir. Ayrıca mezheplerin kemikleşmeye başladığı bir dönemdir de.Bu, muhalif görüştekilerin birbirleriyle münakaşa ettikleri dönem olarak İbn Huzeyme'yi de içine almaktadır.

Mu'tezile, Cehmiyye, Mu'attıla, Havâric ve Hâşeviyye ile çetin mücadelelere giren İbn Huzeyme, onları şiddetli bir şekilde tenkid etmiş, bu hengâmede mutezilîlerin fitneleri yüzünden bir ara talebeleriyle de arası açılmıştır. ⁵⁹

⁵⁶⁾ a.g.c, II, 114, hadis no : 1028

⁵⁷⁾ Ahzab :36.

⁵⁸⁾Sahîh, I, 75, bab no: 112.

⁵⁹⁾Fazla bilgi için bkz. Zehabi, Tezkîre, II, 724- 728; Zehabi, Siyer, XIV, 377- 381.

Selefi akîdeyi savunmak için ele aldığı Kitabu't-Tevhîd'inde ⁶⁰ Allah'ın (c.c) gözü, eli, istivâsı, kıyamette kullarla konuşması ve rü'yetullah konularını naslarda geçtiği haliyle kabul etmekte, şeklini Allah'a (c.c) havâle etmektedir.

Meselâ "vechullah" (Allah'ın yüzü (C.C)) için şöyle demektedir: "Biz ve tüm Hicaz, Tihâme, Yemen, Irak, Şam ve Mısır'daki ulemâmızın mezhebî, Allah'ın(C.C) kendisi için buyurdıklarını kabullenip, Rabbımızın yüzünü mahlûkattan birinin yüzüne teşbih etmeden olduğu gibi dille ikrar edip kalple tasdik etmemizdir." ⁶¹

Yine Allah Teâlâ'nın semî ve basîr oluşu hususunda şöyle demektedir: "Biz diyoruz ki: Yaraticımız yüce Allah'ın beyan buyurduğu gibi, Allah semî ve basîrdir. Ve yine diyoruz ki: Gözü ve kulağı olan ademoğlu da semî ve basîrdir. Biz, bu, mahlûku hâlîka benzetmedir demiyoruz." ⁶²

Karşı görüşlerle kelâmî tartışmaları Kitabu't-Tevhîd'e hasr etmiş olan müellif karşı görüşte olanların fikhî meselelerdeki muhalif görüşlerini de yeri geldikçe Sahih'inde tenkîd etmektedir. Meselâ ,aksıran, yerhamukellah diyene yehdîkumullah ve yuslih bâlekum şeklinde mukabelede bulunmaz diyen Mürcie'den bir kısım insanları cahillikle suçlarken ⁶³, çıplak ayağa meshi caiz gören Rafızîlerin ve Haricîlerin bu görüşlerini de reddetmektedir. ⁶⁴

⁶⁰ Muhammed Halil Herras tarafından tahkik edilen matbu eserin " Türkiye' de Köprülü Kütüphanesi 3, 259 ile Kastamonu, Kütüphanesi ,5203 numaralarda birer yazma nüshası vardır." (Sezgin, a.g.e,I, 601)

⁶¹ Kitabu't-Tevhid, s. 7.

⁶² a.g.e, s.19.

⁶³ Sahih, II, 185, bab no: 491.

⁶⁴ a.g.c. I, 83, bab no : 125.

D- Eserleri:

İbn Huzeyme'nin bugün elimizde bulunan eserleri şunlardır:

1-Sahîh

2-Kitâbu't-Tevhid

3- "Şe'nu'd-Duâ ve Tefsîru'l-Ediyyeti'l-Me'sûre an Resûli'l-lah" ⁶⁵

Hâkim'in belirttiğine göre; İbn Huzeyme'nin 140 dan fazla eseri ile yüzden fazla çeşitli meselelere ait risaleleri vardır.Hâkim bu eserler hakkında hiçbir malumat vermez. Yalnızca Fıkhu Hadîs-i Berîre adlı eserinin üç cüz , Meseletu'l-Hacc'ın da beş cüz olduğunu söylemekle yetinir. Bu derece velûd olan müellifin eserlerinin bugüne gelmemesi gerçekten büyük bir kayıptır .Bu büyük kaybın en büyük müsebbibi de büyük ihtimalle meş'ûm Moğol istilâsı ve talanı olabilir.

Başta Sahîh'inde ve Kitabu't-Tevhîd'de müellifimizin işaret ettiği eserler ile birlikte adları diğer kaynaklarda geçen (Sahîh ve Kitabu't-Tevhîd de dahil) eserleri şunlardır:

1- Sahîh

2- Kitabu't-Tevhîd ve İsbati Sıfati'r-Rab

3- Fıkhu Hadîsi Berîre, (üç cüz) ⁶⁷.

⁶⁵) El-A'zamî, Sahîh-u İbn Huzeyme'nin mukaddimesinde bu eserin ez-Zahiriyye' de mahtût olarak bulunduğunu belirtmektedir. I, 13.

⁶⁶) Hakim,a.g.e, s. 83.

⁶⁷) Berîre hadisi şudur: " Aişe (r.a) şöyle demiştir: Berîre âzât anlaşması(kitabeti) hususunda yardım istemeye gelir. Kitabcünden de o ana kadar hiçbir şey ödemişti. Hz.Aişe ona şöyle der: "-Efendilerine git! Velayetin bende olmak şartıyla, kabul ederlerse kitabet borcunu ödeyeceğimi söyle." Berîre bunu onlara anlatır.Onlar ise buna yanaşmayıp "Allah rızası için sana bir iyilik yapacaksa yapısın, velayetin yine bizde kalsın." derler. Hz.Aişe durumu Rasulullah'a açar. Allah Rasûlü de (S.A.V) "onu satın al ve azat et. Velayet azat edenindir." buyurup ayağa kalktı ve şöyle devam etti: "İnsanlara ne oluyor ki Allah'ın kitabında olmayan şartlar ileri sürüyorlar.Kim Allah'ın kitabında olmayan bir şart ileri sürerse, o şartın ona hiçbir faydası yoktur. İsterse yüz kere şart koşsun. Allah'ın şartı ise daha güvenilir ve daha lâyıktır." Bkz. Buhârî, el-Mesâcid, Babu Zikri'l-Bey'i ve Ş-Şirâ ale'l-Minber ; Müslim, el-İtk,Babu'l-Velâ limen A'taka, h.no: 1504 .

4- Meseletu'l-Hac, (beş cüz) ⁶⁸

5-Tefsîru'l-Kur'an ⁶⁹

6- Sure başlarındaki besmelelerin surelerden olduğuna dair bir eser,(iki cüz.)⁷⁰

7- Vitirle ilgili bir cüz. ⁷¹

8- İkrarla ilgili uzun bir makale ⁷²

9- Kadının kocasından izinsiz oruç tutmasına dair müstakil bir eser. ⁷³

10-El-Müsnedu'l-Kebîr. İbn Huzeyme Sahîh'inde sayılamayacak kadar sayıda el-Müsnedu'l-Kebîr'ine atıfta bulunmakta, elimizdeki hadîs kitabının yani Sahîh'inin onun özeti olduğunu ifade etmektedir.

Meselâ Sahîh içinde bulunan altı kitabın tamamı bu eserin muhtasar olduğu vurgulanmaktadır :

Kitabu'l-Vudû' başlangıcında **كتاب الوضوء مختصر المختصر من المسند** | "el-Müsned'den özete muhtasar abdest kitabı" ⁷⁴ ifadesi yer alırken Kitabu'z-Zekât başında **كتاب الزكاة المختصر المختصر من المسند** | "el-Müsnedden özete muhtasar zekat kitabı" ⁷⁵ ifadeleri yer almaktadır.

Bunun yanında eserin içinde yer alan hadislerin sonlarında bu esere bol bol atıflarda bulunulmuştur. Örnekler :

Rükûdan sonra kunut okumakla ilgili rivayetleri verir ve bu babın tamamını Kita-

⁶⁸) Ebu'l-Hasan es-Sencânî, Meseletu'l-Hacc'a bakınca " bu konunun bizim hakkıyla beceremeyeceğimiz bir ilim olduğunu anladım" (Hâkim, a.g.e, s. 83) derken İbn Süreyc de kendisine Meseletu'l Hacc sunulunca " İşte bu helal olan sihirdir" dediğini Hakim nakletmektedir. (Mahmud Muhammed el-Tanahî ve Abdulcebbar Muhammed el-Hulv, Subkî'nin a.g.e'ne tahkikinden, III, 112, dipnot no: 1 (Subkî'nin Tabakatu'l-Vustâ'sından nakille)

⁶⁹) İsmâil Paşa , a.g.e, II, 2.9

⁷⁰) Sahîh ,I, 249, h.no: 494; Kitabu't-Tevhîd, s. 230

⁷¹) Sahîh, II, 139, h.no: 1072

⁷²) Sahîh, I, 167, h.no: 324

⁷³) Sahîh,III, 319, h.no: 2168.

⁷⁴) Sahîh, I,3

⁷⁵) a.g.e, IV, 5

bu'l-Kebîr'deki Kitabu's-Salât'da tahrîc ettiğini söyler. ⁷⁶

Yolcunun oruç tutup tutmamakta muhayyer olması hakkında iki hadis verdikten sonra ; bu bab uzuncadır, der ve okuyucuyu Kitabu'l-Kebîr'e havale eder. ⁷⁷

Âşûre günü orucuyla alakalı bir hadis verdikten sonra bir kaç sahabe adı vererek, onların hadislerinin de bu konuyla ilgili olduğunu söyler ve onları Kitabu'l-Kebîr'de tahrîc ettiğini belirtir. ⁷⁸.

Yukarıdaki mîsallerde ve diğer pek çok yerde müellif Kitabu'l-Kebîr'e atıfta bulunurken **خرجته** "tahrîc ettim" **قد خرجت** "tahrîc ettim" gibi mazi sîgalar kullanarak okuyucuya Kitabu'l-Kebîr'in ikmal edilip tamamlanmış bir kitap olduğunu anlatmak isterken, bazan da muzarî sîgalar kullanmaktadır.

Misal :

" Mescide yürüyerek gitme babının tamamını Kitabu'l-Îmame'de tahrîc ettim" ⁷⁹ demektedir yine bunu takip eden sayfaların birinde kişinin kendi başına kıldığında fatihadan sonra dilediğini okumakta serbest olduğunu , imam olduğunda ise hafif tutması gerektiğini belirttikten sonra Rasûlullah'ın imam olanın namazı hafif tutmasına dair hadisini zikredip bu husustaki hadislerin tamamını veya bir kısmını Kitabu'l-Îmâme'de tahrîc edeceğim diyerek ⁸⁰ (muzarî) gelecek sigalarını kullanmaktadır.Kitabu'l-Îmâme için iki defa gelecek sigası kullanan müellif yine aşağıda gelen sayfalarda bu sefer de mazi sigası kullanmakta; yatsı namazının kıraatına dair bir hadis verdikten sonra bu haberin diğer tariflerini Kitabu'l-Îmame'de verdim demektedir ,⁸¹ bunu belirttikten sonraki sayfalarda da yine mazi sîgası kullanarak kişinin namazda neyi cehrî neyi hafî okuyacağını Kitabu'l-Îmâme'de beyan ettim diyor ⁸²

⁷⁶) a.g.e, I, 312,h.no: 615

⁷⁷) a.g.e, III, 260,h.no: 2029

⁷⁸) a.g.e,III, 290,h.no:2093.Ayrıca, III, 164,bab no:91;II, 36, h.no: 859; II, 128, h.no: 51'e de bakılabilir.

⁷⁹) a.g.e, I, 231, no: 451.

⁸⁰) a.g.e, I, 262, h.no: 520.

⁸¹) a.g.e, I, 263, h.no: 521

⁸²) a.g.e, I, 276, h.no: 547

Bu durumda Sahîh muhakkikinin belirttiği gibi ⁸³ ortaya iki netice çıkmaktadır:

1-Kullanılan mazî sîgaları elimizdeki eserin el-Müsnedu'l-Kebîr'in özeti olduğunu göstermektedir.

2-Muhtasar olan bu eserde bazan muzari sîga kullanılması el-Kebîr kitabının telifinin tamamlanmadığına bilakis müellifin rastladıkça yeni şeyler ilave ettiğine delâlet etmektedir. Muhtemelen müellif, el-Kebîr'e ekmediği bazı şeyleri de el-Muhtasar'a koymuştur.

İbn Huzeyme'nin bir de Sahîh'ile Kitabu't-Tevhîd'inde devamlı surette el-Kebîr adını kullanmadan, yalın halde ismini zikrederek atıfta bulunduğu," bu hadisin diğer varyantlarını orada tahrir ettim", " değişik lafızlı ifadeleri orada yazdım" gibi ifadelerle zikr ettiği bazı kitaplar da vardır. Biz bu kitapların isimlerini verirken dipnotlarda da geçtikleri yerlere ait bazı sayfa numaralarını vereceğiz:

- 1- Kitabu'l-İman ⁸⁴
- 2- Kitabu'l-Buyû ⁸⁵
- 3- Kitabu't-Tefsîr ⁸⁶
- 4- Kitabu't-İmâme ⁸⁷
- 5- Kitabu'l-Eymân ve'l-Keffârât ⁸⁸
- 6- Kitabu't-Diyât ⁸⁹
- 7- Kitabu'l-Cihâd ⁹⁰

83) a.g.e, I, 18.

84) Sahîh, III, 40, h.no: 1587; a.g.e, IV, 257,h.no: 2822; Kitabu't-Tevhîd, s, 351, 387

85) Sahîh, I, 105, h.no: 208.

86) Sahîh, I, 226; Kitabu't-Tevhîd s. 204.

87) Sahîh, I, 263; a.g.e, II, 190; Kitabu't-Tevhîd, s. 118.

88) Sahîh, IV, 197, h.no: 2678

89) Sahîh, IV, 46, h.no: 2326

90) Sahîh, III, 347,h.no: 2228, a.g.e. IV, 113, bab no: 437; Kitabu't-Tevhid,s. 104, 365, 380; Ebubckr el-Kaf-

fal, Ebu Muhammed b. Sa'd'ın İbn Huzeyme'den mektupla Kitabu'l-Cihad için izin istediğini, onun da icazet verdiği-
den bahsediyor. Zehbî, Tezkîr, II, 724; Zehbî, Siyer, XIV, 370

- 8-Kitabu's-Sadakât ⁹¹
 9-Kitabu's-Salât ⁹²
 10-Kitabu'l-I'tikâd ⁹³
 11-Kitabu'l-Edâhî ⁹⁴
 12- Kitabu'n-İlm ⁹⁵
 13- Kitabu'n-Nüzûr ⁹⁶
 14- Kitabu'l-Îdeyn ⁹⁷
 15-Kitabu'l-Cumua ⁹⁸
 16-Kitabu'n-Nikâh ⁹⁹
 17-Kitabu'z-Zekât ¹⁰⁰
 18-Kitabu'l-Câmi' ¹⁰¹
 19-Kitabu's-Sehv fi's-Salât ¹⁰²
 20-Kitabu Meâni'l-Kuran ¹⁰³
 21-Kitabu'l-Ehvâl ¹⁰⁴
 22-Kitabu'l-Bir ve's-Sıla ¹⁰⁵

91) Sahîh, IV, 130, h.no: 2510; Kitabu't-Tevhîd, s. 62.

92) Sahîh, II, 366, h.no: 1474; a.g.e, IV, 315, h.no: 2965; Kitabu't-Tevhîd, s.34,131, 381.

93) Sahîh, II, 287, h.no: 1332

94) Sahîh, II, 341, h.no: 1427; a.g.e, IV, 294, h.no: 2916

95) Sahîh, II, 260, h.no: 1275.

96) Sahîh, III, 352, h.no: 2242

97) Sahîh, III, 148, bab no 58; a.g.e, III, 172, h.no: 1847 .

98) Sahîh, III, 109, h.no: 1685; a.g.e, IV, 115, h.no: 2481.

99) Sahîh, III, 121, bab no: 20; a.g.e, IV, 252, h.no: 2809

100) a.g.e. IV, 130, h.no: 2510; Kitabu't-Tevhîd, s.18

101) a.g.e. IV, 80, h.no: 2391

102) a.g.e, II, 37, h.no: 860

103) a.g.e, III, 179, bab no: 118; Kitabu't-Tevhîd, s.368.

104) Kitabu't-Tevhîd, s.323, 326.

105) a.g.e.s. 363.

- 23-Kitabu'l-Eşribe ¹⁰⁶
 24-Kitabu'l-Eymân ve'n-Nüzûr ¹⁰⁷
 25-Kitabu't-Tevbe ¹⁰⁸
 26-Kitabu't-Tevekkül ¹⁰⁹
 27-Kitabu'l-Cenâiz ¹¹⁰
 28-Kitabu'd-Dua ¹¹¹
 29-Kitabu'd-Deavât ¹¹²
 30-Kitabu Zikri Naîmi'l-Cenne ¹¹³
 31-Kitabu Zikri Naîmi'l-Ahire ¹¹⁴
 32-Kitabu Sıfâti Nüzûli'l-Kuran ¹¹⁵
 33-Kitabu'l-Menâsik ¹¹⁶
 34-Kitabu'l-Kader ¹¹⁷
 35-Kitabu'l-Vesâyâ ¹¹⁸
 36-Kitabu's-Siyâm ¹¹⁹

106) a.g.e, s.363, 366

107) a.g.e, s.359

108) a.g.e, s.75

109) a.g.e.s.148

110) a.g.e, s.17, 119, 375

111) a.g.e, s.14, 121, 163 .Bu kitabın ez-Zahiriyye' de bulunan Şe'nu'd-Dua ile aynı kitap olup olmadığını tes-

pit için Kitabu't-Dua'nın elimizde bulunması gerekiyor. Fakat bundan yoksunuz.

112) a.g.e.s 34.

113) a.g.e. s. 107, 140, 370

114) a.g.e.s. 320

115) a.g.e.s. 149

116) a.g.e. s. 237

117) a.g.e.s. 5, 55, 81

118) a.g.e.s. 12.

119) a.g.e.s. 13.

- 37-Kitabu't-Tıb ve'r-Rukâ ¹²⁰
 38-Kitabu'z-Zihâr ¹²¹
 39-Kitabu'l-Fiten ¹²²
 40-Fedâilu Ali b. Ebi Talib ¹²³
 41-Kitâbu'l-Libâs ¹²⁴
 42-Kitabu'l-Verâ ¹²⁵
 43-Kitabu'l-Kırâe Halfe'l-İmâm ¹²⁶
 44-Kitabu Azâbi'l-Kabr ¹²⁷
 45-Kitabu'z-Zikr ve't-Tesbih ¹²⁸
 46-Kitabu'l-Menâsik ¹²⁹

Bu 46 kitaba bakınca aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Bu 46 kitap gerçekten müstakil birer kitab mıdır yoksa Buhari ve diğer bir çok hadis kitaplarında rastladığımız, Kitabu'l-İlm, Kitabu'l-Fiten, Kitabu'l-Hac mîsali bölüm başlıkları mıdır lar yani bir eserin parçaları mıdır lar yoksa bunların bir kısmı bir eserin parçaları da bir kısmı da konularına göre ele alınmış müstakil eserler midir?

Bu sorunu halletmek için en çıkar yol, Kitabu't-Tevhîd'de " falanca hadisi filanca kitapda tahrîc ettim" dediği yerlerde geçen kitap isimleri içinde elimizdeki Sahîh' de bulunan aynı isimdeki kitaplara bakarak atfedilen hadisleri bulmaya çalışmamızdır. Eğer Kitabu't-Tevhîd' de verilen hadisler atfedildikleri kitap ismi altında Sahîh'de bulunuyorlarsa, Sahîh de el-Kebîr'in özeti olduğuna göre en azından bu listedeki isimlerin bir kısmının el-Müsnedu'l-Kebîr'deki kitaplar olduğunu söyleyebiliriz.

120) a.g.e.s. 165.

121) a.g.e. s. 45, 124

122) a.g.e.s. 44, 176.

123) a.g.e.s. 32.

124) Sahîh, I, 382, h.no: 781.

125) Kitabu't-Tevhîd s. 358

126) Beyhakî, es-Sünen, II, 170, Babu men kale la yukreu halfe'l imam ale'l-ıtlak.

127) Kitabu't-Tevhîd, s. 120

128) a.g.e. s. 49

129) a.g.e. s. 237

Kitabu't-Tevhîd'de zikredilip de atfedilen kitap isimleri içinde Sahîh'deki aynı adı taşıyan kitaplarda bu hadisleri taradığımızda karşımıza üç değişik tablo çıkmaktadır:

1-Aynı hadisleri Sahîh'de bulabiliyoruz:

a) Malın iyisinden zekat vermekle alakalı Habbâb'ın babası Saîd b. Yesâr'ın mevkuf olarak Ebu Hureyre' den rivayet ettiği hadis için "ben bu hadisi Kitabu's-Sadekât'ın, Ebu-âbu Sadakâtî't-Tetavvu'daki ilk babda tahrir ettim." ¹³⁰ demektedir. Aynı isimdeki kitap ismini Sahîh'de açıyoruz ve gerçekten de ilk babda bu hadisle karşılaşırız. ¹³¹

b) Meleklerin sabah ve ikindi namazlarına şahit oluşlarına dair ki hadisi zikredip " bu hadisin tamamını Kitabu's-Salât ile Kitabu'l-İmâme'de zikr ettim" diyor ¹³² . Gerçekten de Sahîh'deki Kitabu's-Salât'da bu hadis vardır. ¹³³

2- Kitabu't-Tevhîd'de bazan Sahîh'in adı verilerek ona atıfta bulunulmaktadır:

Kim güneş doğmadan ve batmadan önce sabah ve ikindi namazlarını kılsa Allah'ın ona cehennemi haram kılacağına dair ki hadisin turukâtını Kitabu'l-Muhtasar'da Kitabu's-Salât'da verdim diyor ¹³⁴ ve bu hadis Kitabu's-Salât'da I. cild'de 164. sayfada, 318 nolu hadis olarak bulunmaktadır.

3- Atfedilen hadisleri aynı kitap ismine baktığımızda Sahîh'de göremiyoruz:

Allah Teâlâ'nın gece yeryüzü semasına inmesiyle ilgili hadisin diğer varyantlarını Kitabu's-Salât'da verdiğini söylüyor ¹³⁵ fakat Sahîh'deki Kitabu's-Salât'da bunları bulamıyoruz.

Et-Tevhîd'de atfedilen kitap isimlerinden Sahîh içindeki aynı kitaplarda bazı hadisleri bulmamız bu kitapların aynı kitaplar olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, atfedilen bazı hadisleri bulamazken, meselâ Allah Teâlâ'nın gece semaya inme hadisini Sahîh'de Kitabu's-

¹³⁰⁾ a.g.e s. 62

¹³¹⁾ Sahîh, IV, 92, h.no: 2425.

¹³²⁾ Kitabu't-Tevhid, s. 118

¹³³⁾ Sahîh, I, 165, h.no: 321, 322

¹³⁴⁾ Kitabu't-Tevhid, s. 351

¹³⁵⁾ a.g.e. s. 131.

Sâlât 'da bulamazken meleklerin sabah ve ikinci namazlarında hazır bulunmaları hadisini yine Kitâbu's-Salât'da bulduğumuz gibi bazı hadisleri Sahîh'de hem de aynı babda bulmamızdan, Sahîh muhakkikinin belirttiği gibi ¹³⁶ortaya şu netice çıkmaktadır: Kitabu't-Tevhîd'deki hadislerde zikredilen kitaplardan bazıları Kitabu'l-Kebîr'den alınmışlardır. Tıbbı Sahîh gibi.Dolayısıyla bu kitaplardan bazıları Kitabu'l-Kebîr'e aittir.

Bu 46 kitabın hepsinin Kitabu'l-Kebîr'deki kitaplar olduğunu söylememiz ise mümkün değil.Şayet Sahîh'de 46 kitabın tamamı olsaydı ve de Kitabu't-Tevhîd ile Sahîh'de atfda bulunulan bu hadîslerden birer tanesini Sahîh'deki bu 46 kitapda bulabilmiş olsaydık o zaman bu kitapların tamamının Kitabu'l-Kebîr'in cüzleri olduğunu söyleyebilirdik.

Fakat en azından şunu tespit etmiş olduk: Bu kitaplardan bazıları el-Kebîr'e ait cüzlerdir.

Tüm bu eserlerin yanında İbn Huzeyme'nin bahs ettiği iki kitap daha vardır ki bunları bir yere oturtmamız mümkün olmadı.Bunlar şu adları taşımaktadır.:

1-Kitabu'l-Kebîr: İbn Huzeyme bazan Kitabu'l-Kebîr'e havalede bulunmaktadır. ¹³⁷.Bundan kast ettiği el-Müsnedu'l-Kebîr midir yoksa müstakil bir eser midir, doğrusu bunu anlamamız imkansız.

2-Kitabu'l-Muhtasar min Kitabi's-Salât :İbn Huzeyme'nin Kitabu't-Tevhîd'de bahsettiği bu kitabın müstakil bir eser olup olmadığını anlamamız gerçekten zor.Şöyle ki, Kitabu't-Tevhîd'de verdiği "Kim güneş doğmadan önce (sabahı) ve güneş batmadan önce (ikindiyi) kılsa Allah ona cehennemî haram kılar." ¹³⁸ hadisini Kitabu'l-Muhtasar min Kitabi's-Salât'da verdiğini belirtiyor.Bu hadis gerçekten de elimizdeki Sahîh içindeki Kitabu's-Salât'da var. ¹³⁹. Fakat bu durumda insanın aklına şöyle bir soru geliyor: Kitabu's-Salât'ın muhtasarı derken Kitabu'l-Kebîr'deki Kitabu's-Salât'dan ihtisar edilerek yazılmış müstakil bir kitabı mı yoksa elimizdeki Sahih'de bulunan, Kitabu'l-Kebir'den ihtisar edilmiş Kitabu's-Salât'ı mı kastediyor? Bunu karşılaştırma imkânı olmadığından anlayamıyoruz.

¹³⁶) El-A'zamî, a.g.e. I, 15

¹³⁷) Sahîh, I, 290, h.no: 576; a.g.e. I, 342,h.no: 687 v.b.

¹³⁸) Kitabu't-Tevhid, s. 351

¹³⁹) Sahîh, I, 164,h.no: 318.

III- İBN HUZEYME'NİN ŞAHİSİYETİ

A-Kanaatkârlığı ve Cömertliği :

İbn Huzeyme kanaatkârlıkla cömertliği şahsında toplamış mümtaz bir kişiydi. Kaynaklarda belirtildiğine göre bir tek gömleğe sahipti ve yeni bir gömlek aldığında üzerindeki ne tasadduk edecek kadar cömert bir insandı. ¹ Birgün kendisine yeni bir gömlek alıp ta yakışıklı olması söylenince verdiği cevap çok manidardır: " İki gömleğim olduğunu hiç hatırlamıyorum ki!" ²

Torunu Muhammed onun cömertlik yönünü şöyle tavsif eder: "Dedem gücü nisbetindeki hiç bir şeyi biriktirmez, onu ehl-i ilme tasadduk ederdi. Cimrilik nedir bilmezdi." ³

İbn Huzeyme'nin vermiş olduğu bir ziyafet vardır ki (ziyafetin bolluğu abartılıyor olsa bile) bu onun cömertliğini ifade için bazı ip uçları vermektedir. H.309 (M.921) senesi verilen bu ziyafetle İbn Huzeyme bizzat ilgilenmiş, koyun-kuzu, şeker cinsinden ne varsa getirtmiş, ahçılarla fırıncıları toplamış, daha sonra da şehirde bizzat dolaşarak kendisini se

¹) El-Esnevi, a.g.e., I, 462; El-Hüseyni, a.g.e., s.48. Ebû Ahmed ed-Dârimî'de bu hususda şöyle demektedir: Bir tane üzerinde bir tane de terzi de gömleği olurdu. Giymiş olduğunu çıkarınca onu tasadduk eder, terziye gidilir, diğer gömleği getirilirdi." Subki, a.g.e., III, 111; Herras, a.g.e., s.şin

²) Subki, a.g.e., III, 111; Herras, a.g.e., s.şin

³) Zehabi, Tezkire, II, 722; Zehabi, Siyer, XIV, 370; Subki, a.g.e., III, 119. Bu kaynaklarda aynı sayfalarda yer alan "dedem taru ölçülerini bilmez, on ile yirmiyi birbirinden ayırt edemezdi. Bazan olurdu ki, kendisinden on alırdık ta o bunu beş zan ederdi" ifadesi her halde İbn Huzeyme'nin yaşlılık dönemindeki hâdiselerdir. Yoksa bu kadar gezip ilim tahsil etmiş, müctehid olmuş, eserler yazmış bir insanın bu gibi şeylerden bigâne kalacak kadar cahil olması akla muhaldir.

yapan kim olursa olsun bunu ona söylemekten çekinmezdi. Bir defasında Sâmânî hükümdarı Emîr İsmail b. Ahmed'in huzuruna girer. Emîr içinde vehm olan bir hadisi babasından rivayet edince, İbn Huzeyme hemen o anda bu hadisi reddeder. Emîr'in huzurundan dışarı çıktığında Kadı Ebu Zer kendilerinin bu hadisin za'fiyetini yirmi yıldır bildiklerini fakat içlerinden birinin kalkıp ta emîre bunu belirtmeye cesaret edemeğini söyleyince ona şu cevabı verir: "İçinde tahrif veya hata bulunan Rasûlullah'a dair bir hadisi işitip te onu reddetmem bana helâl olmaz." ⁹⁾

⁹⁾ a.g.c.,III,111

IV- ALİMLERİN İBN HUZEYME HAKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İbn Huzeyme hakkındaki ulemânın tebci edici sözlerini bir yere sığdırmak için Hâkim'in yaptığı gibi ¹ pekçok kağıt kullanmak gerekiyor. Ulemânın onun hakkındaki övgü dolu sözleri bazan ifrat derecesine varıyorsa da hadis, kelam ve fıkıhda otorite olmuş bir insan için yapılan bu derecedeki övgü, bir noktada normal sayılabilir. Ayrıca bu övgüler onu daha yakından tanımamız için bize ip uçları da vermektedir.

Ebubekr Muhammed b. Sehl et-Tûsî (ö. ?) anlatıyor:

İbn Huzeyme'nin hocası er-Rebî b. Süleyman (ö. 270/883) bize, İbn Huzeyme'yi tanıyıp tammadığımızı sordu. Evet diye cevap verdik. O da şöyle söyledi: "Onun bizden istifadesinden daha çok biz ondan istifade etik." ²

İbn Ebî Hatim de (ö.327/939) kendisine İbn Huzeyme'nin nasıl biri olduğu sorulunca " Yazıklar olsun size! Biz ondan sorulmuyoruz da o bizden soruluyor . O, kendisine uyulacak bir imamdır " ³ diyerek onun hakkını tesellüm etmiştir. Bir başka konuşmasından da onun için "o, doğru sözlü, güvenilir birisidir." demiştir. ⁴

¹) Hakim , a.g.e, s. 83.

²) Zehebî, Tezkire, II, 722; Zehebî, Siyer, XIV, 371; Subki, a.g.e, II, 118; EL-Esnevî, a.g.e, I, 462; El-Hüseyin, a.g.e.;s.48; Ebu Zehv, a.g.e, 347.

³) Zehebî, Tezkire, II, 729; Zehebî, Siyer, XIV, 376; Subkî, a.g.e, III, 118; Ebu Şehbe, a.g.e, s. 247.

⁴)Ebu Şehbe, a.g.e,s 247; İbnu'l-Keyyâl, Ebul Berekât Muhammed Ahmed, el-Kevâkibu'n-Neyyirât fi Ma'rifeti men İhtelata mine'r-Ruvâti's Sikât, (Thk: Abdulkayyum Abdurrahbinnebî), s. 65

Darekutnî(ö.385/995) : "İbn Huzeyme güvenilir, benzeri olmayan bir imamdı." ⁵. derken İbnu'l-İmâd da (ö.482/1089) "güvenilir, imam ve hadiste hafız birisidir" diye söylemiştir. ⁶

İbn Huzeyme'yi devrinin büyük hadiscilerinden Muhammed b.Hibbân et-Temîmî el-Büstî (ö.354/965)) şöyle tavsif etmiştir: "Yer yüzünde Muhammed b.İshak gibi, hadisle iştigal işini mükemmel yaparak hadislerin lâfızlarını, sahihlerini ve hadislerdeki ziyadeleri ezberleyen, hadislerin tamamı sanki gözünün önündeymiş gibi olan başka bir kimse görmedim." ⁷ Yine aynı muhaddis onun sened ve metin bilgisi hususundaki maharetini şöylece ifade etmektedir : "Sened ve metin ezberlemede İbn Huzeyme gibisi görülmedi." ⁸

Subkî (ö.771/1369) onu şu sözlerle medh etmiştir: "Mutlak müctehid, kabaran bir denizdir.Akılda kendisiyle yarışılmayacak, delil getirmede münazara edilmeyecek bir alimdir.İlimlerin nevîlerini bünyesinde cem etmiş ve değeri o kadar yükselmiştir ki, doğan yıldızlar ondan aşağı kalmıştır.Büyük alimlerin Nisabur'da çokca bulunmasına rağmen Nisabur'un hem imamı hem de diğer ulemâ arasında ilmin bayrağını yükselttiği kişidir. Ve Nisabur'da ikâme etmiştir.Şakî olup uzaklaşanlar hariç, elçiler hep onun evine gelirlerdi.Karada, denizde, her yönde fetva ondan alınırdı.Fetvaları yeri yarar, cem ettiği ilimler karanlık yerlerde hidâyete vesîle olurdu.Hidayete erenlerce muktedâ olan bir sancak olmaya devam etmiştir.Nasıl böyle olmasın ki, o, İmamların imamıdır." ⁹

Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) de:" O fıkıhla hadis arasını cem etmiştir" der. ¹⁰.Muhammed b. el-Hüseyn b.Davud (ö. ?) ise Ebubekr en-Nakkaş'ın ağzından "Ebubekr" sözünün çıktığını hiç duymadığını, fakat ondan söz ettiğinde devamlı olarak" zamanının

⁵) Zehbî, Tezkîre, II, 728; Zehbî, Siyer, XIV, 372; Zehbî, el-Iber, I, 462; Suyûtî, Tabakât, s. 313; Subkî, a.g.e. III, 118; Atabeki, Cemalceddin,en-Nücûmu'z-Zahire, III,209; İbnu'l-İmâd ,a.g.e, II, 262; Ebu Zehv, a.g.e, s. 34.

⁶) İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 262.

⁷) Zehbî, Tezkîre, II, 272; Zehbî, Siyer, XIV, 372; Suyuti, Tabakât, s. 313; Subkî, a.g.e, III, 118; Ebu Zehv. a.g.e, s.347

⁸) Zehbî,el-Iber, I, 462; İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 262.

⁹) Subkî, a.g.e, III, 109.

¹⁰) Eş-Şîrâzî, a.g.e,s 116.

müslümanlarının imamı, Allah ona rahmet etsin" dediğini rivayet etmektedir. ¹¹ Müsned ve Erbaûn sahibi Muhammed b. Eslem et-Tûsî de(ö. 242/856) " gözlerim onun gibisini görmedi " demiştir. ¹²

Yine büyük hadis ve tefsir alimi İbn Kesîr (ö. 774/1372) onun " İlim denizlerinden bir deniz" olduğunu söylemekte ¹³, Ebu Abdillah el-Bûşencî ise "Muhammed b.İshak zekî bir insandır" demiştir ¹⁴

El-Hâfız Ebu Ali el-Hüseyn b. Muhammed en-Neysâbüri (ö. ?) onun hakkında şöyle konuşmuştur: "Muhammed b. İshak gibisinin görmedim. İbn Huzeyme sureyi okuyanın onu ezberlemesi gib fıkhıha dair hadisleri ezber bilirdi." Büyük hadis alimi Zehebî de(748/1347)onun hakkında "o asrının biricik kişiydi" ¹⁵ " öyle oldu ki, artık ilmi beceri ve geniş ilmi kapasiteye sahip olma hususunda misal getirilir oldu. " ¹⁶ demekte, asrımız hadisçilerinden Muhammed Ebu Zehv de onu şöyle tanıtmaktadır: " İbn Huzeyme,ilmin ve ulemânın kıblesi ve her cihetteki insanların kendisine yöneldiği bir imamdı." ¹⁷

Sahibi bilinmeyen bir şiirde de İbn Huzeyme şöyle övülmüştür:

كالبحر يقذف للقريب جواهرها : كرما ويبعث للغريب سحابها

Bir deniz ki kereminden yakındakine cevherler atar

Uzağındakilere bulutlar gönderir. ¹⁸

Ebu'l-Abbas Ahmed b.Ömer b. Süreyc'e (ö.303/915) İbn Huzeyme' den söz edilince şöyle dedi:"İbn Huzeyme Rasûlullah'ın hadisinden nükte ve manaları cımbızla çıkarır."¹⁹O, bu

11) Herras, a.g.e, s. ze.

12) Zehbî, el-İber, I, 344.

13) İbn Kesîr, a.g.e, XI, 149

14) Hâkim'in el-Bûşencî tercemesinden nakleden Subkî, a.g.e, II, 118

15) Zehbî, el-İber, I, 462; Zehbî, Tezkire, II, 723; Suyuti, Tabakât, 313; Subkî, a.g.e, III, 118; İbnü'l-İmâd, a.g.e, II, 262; Zehbî, el-Ha-

fız Ebu Ali'nin bu sözünü naklettikten sonra şunu ilave ediyor: " Nesâi'yi gördüğü halde böyle diyor." Zehbî, Siyer, XIV, 372.

16) Zehbî, Siyer, XIV, 365

17) Ebu Zehv, a.g.e, s. 347.

18) Subkî, a.g.e, III, 110; Herras, a.g.e, sin; Ebu Zehra, a.g.e, 347.

19) Hakim, a.g.e. 83; Zehbî, Tezkire, II, 728; Zehbî, siyer, XIV, 373; Subkî, a.g.e, III, 112; eş-Şirâzi, a.g.e, 116; es-Safedî, a.g.e. II,

196. El-Abbâdî bu rivayeti şu şekilde vermekte : " Fıkhı hadisten cımbızla çıkarır." El-Abbâdî, a.g.e.s. 44.

sözüyle İbn Huzeyme'nin hadisler üzerindeki geniş yorumlama kabiliyetini ortaya koymak tadır.

Alimlerden birisi İbn Huzeyme'nin vefatından sonra yazdığı bir mersiyede şöyle demiştir:

يا ابن اسحق قدمضيت حيدا | فسقى قبرك السحاب الهتون
 ماتوليت لابل العلم ولحى | مادفناك بل هو المدفون

Kabrin dolu bulutla sulandı

Giden sen değilsin bilâkis ilmindir.

Ey İbn İshak! Hoşnud bir ömrün oldu

Seni defetmedik defnedilen ilmindir. ²⁰

Ebu Bişr el-Kattân'ın alattığına göre; alimlerden birisi, vefatından sonra İbn Huzeyme'yi üzerinde Rasulülullah'ın sûreti olan bir tabloyu cilâlarken görür. Rüya tabircisi bunu " o şahıs Rasulullah'ın sünnetini ihya ediyor" diye yorumlamıştır. ²¹

Ebu İshak İbrahim b.Muhammed el-Mudârib de rüyasında İbn Huzeyme'yi görür.Ona:" Allah İslama yaptığın hizmet karşılığı olan hayrını artırsın" deyince İbn Huzeyme Cibril'in de semada kendisine aynı sözü söylediğini ifade eder. ²²

Onun hakkında " Horasan'da zamanının imamı oldu" ²³, " asrında Nisabur'un imamı" ²⁴ "imamu'l-eimme" ²⁵, "İmam" ²⁶, " büyük muhaddis" ²⁷, " hadisi bilirdi" ²⁸,

20) Subkî, a.g.e, III, 112; Herras, a.g.e, s. gayn

21) Bkz. Zehcî, Tezkire, II, 729; Zehcî, Siyer, XIV, 372; Subkî, a.g.e, III, 118.

22) Bkz. Zehcî, Tezkire, II, 729; Zehcî, Siyer, XIV, 377; Subkî, a.g.e, III, 118

23) Suyutî, Tabakat, s. 313; el-Hüseynî, a.g.e. s. 48; Taşköprüzade, Miftahu's-Seâde (Thk. Kamil Kamil Bekrîve Abdülvehhab Ebu'n-Nur) II, 144; Zirikli, a.g.e. IV, 252; Abdülmüceâl, Muhammed; Hucciyyetu's-Sünne, s. 192

24) Zirikli, a.g.e. VI, 252.

26) Sıddîk Han, a.g.e, s. 297 ;Özck, Ali, Hadis Ricali, s. 144.

27) İur, Nureddin, Menhecun-Nakd fi Ulumi'l-Hadis, s. 258.

28) El-Hüseynî, a.g.e, s. 48

" el-hafız" ²⁹, "şeyhu'l-İslam" ³⁰, " el-hüccet ve'l-fakîh" ³¹, "sika, sadûk" ³², "müctehid" ³³ "fakîh" ³⁴, " fakîh ve müctehid" ³⁵, "mutlak müctehid" ³⁶ gibi ,övgü dolu değerlendirmeler, onun bilhassa fıkıh ve hadisteki yerini iyi gösterir.

²⁹⁾ Zehebi, Düvel, s. 169; Zehebi, Tezkire, II, 720; Zehebi, el-iber, I, 462; Suyuti, Tabakât, s. 313; Zehebî, Siyer, XIV, 365; İsmail Pâşa, a.g.e., II, 29; İbnu'l-İmâd, a.g.e., II, 262; es-Safedî, a.g.e., II, 196; Sıddik Han, a.g.e., s. 297; Özck, a.g.e., s. 144; Atabeki, a.g.e. III, 209; İbnu'l-Keyyal, a.g.e., s. 65 Taşkoprüzade, a.g.e. , II, 144, Ebu Şehbe, a.g.e., s. 246.

³⁰⁾ Zehebî, Siyer XIV, 365; Suyutî, Tabakat, s. 313; İbnu'l-İmâd, a.g.e., II, 262.

³¹⁾ Zehebî, Siyer, XIV, 365.

³²⁾ İbn Ebi Hatim, a.g.e., VII, 196

³³⁾ İbn Kesir, a.g.e., XIV, 149

³⁴⁾ Taşkoprüzade, a.g.e., II, 144; Sıddik Han, a.g.e., s. 297.

³⁵⁾ Zirikli, a.g.e., VI, 252; el-Hüseyni, a.g.e., s. 48

³⁶⁾ Subkî, a.g.e., III, 109.

İKİNCİ BÖLÜM

SAHİİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

I- SAHİH'İN YAZMA NÜSHASI :

A- Yazma Nüshanın Tanıtımı:

İbn Huzeyme'nin Sahih'inin sadece ilk cildi tek nüsha olarak Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed : 348 numarada bulunmaktadır. 300 varaktan müteşekkil olan bu tek cilt de maalesef sonundan eksiktir. Çünkü varak 300-b'nin sonunda hacdan önce umre yapmanın müstehab oluşuna dair bir bab başlığı konulduktan sonra , her sayfada olduğu gibi bu sayfanın altında da karşı sayfanın ilk kelimesine işaret için fi "ف" kelimesi konulmuştur. Buradan hareket ederek ilk cildin esasında Kitabu'l-Hacc'ı tamamen ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

Satır sayıları 25 ile 31 arasında değişen mahtût nüshada tahvil ha'ları ح , aynı konu etrafındaki babları topladığı cimâu'l-ebvâb ifadeleri ve kitap başlıkları kırmızı kalemle yazılmıştır. Noktalamaya pek baş vurulmayan yazmada, meselâ er-Rebî adı ¹ : الربيع , Ebubekr ismi ² : ابو بكر , cariye kelimesi ³ : حاربه , ahberena kelimesi ⁴ : احبرنا şeklinde noktasız yazılmıştır.

Müstensih konu ve cümle bitimlerinde genelde ن "nun" harfini kullanmıştır. Meselâ, cünup olan karı kocanın aynı kaptan yıkanmalarına dair bab başlığından sonra ن harfi vardır: ⁵

باب اغتسال الرجل والمرأة وهما جنبان من اثناء واحد ن

1) v. 36- a

2) v. 36-a

3) v. 252-a

4) v.48-a

5) v. 35-b

Müstensih eseri yazarken yapmış olduğu yazım hatalarını , hatanın geçtiği satırın yanına **بيان** "beyan" kelimesini koyarak doğrusunu yazmıştır. Meselâ, müstensih **رايتم** kelimesini evvelâ yanlış yazmış, daha sonra bunu düzeltmeye kalkınca kelimenin okunması güçleşmiştir. Satırın tam karşısında **بيان رايتم** yazarak bu kelimenin doğru okunuş şeklini vermiştir. ⁶

Kişinin malını tasadduk ederken niyet etmesine dair Sahih'de bir bab da belki de müstensih'in unutulması sebebiyle hadissiz geçmektedir. ⁷

Müstensih bazen de senedin bir kısmını atlamaktadır. Meselâ, secde ayeti okununca secde etmenin farz olmadığına dair babda yer alan hadiste İbn Huzeyme'nin torunu Ebu Tahir'den, İbn Huzeyme ve diğer raviler atlanarak, Ebubekr b. Ebî Müleyke'ye geçilmiştir. ⁸

Müstensih'in senedin bir kısmıyla metnin bir kısmını atladığı da olmaktadır :

İmam hutbedeyken soru sorulmasıyla ilgili babda geçen aşağıdaki hadisın senedi İsmail b. Cafer'in Şüreyk'den rivayet ettiğine kadar getirilip burada "cuma günü minber üzerinde" ifadesiyle hadisın metnine başlanmaktadır : ⁹

نا اسماعيل بن جعفر نا شريك على المنبر يوم الجمعة فقال رسول الله صلعم

Yazma nüshasının yazım tarihiyle alâkalı herhangi bir kayda rastlayamadık. Mustafa el-A'zami, yazma nüsha incelendiğinde büyük ihtimalle hicrî altıncı asır sonları ile yedinci asır başlarında yazılmış olabileceğini belirtmektedir. ¹⁰

B- Eldeki Yazma Nüshanın Değeri :

Yazma nüshadaki son sayfaların ve büyük ihtimalle de ilk sayfaların zayi olmasından dolayı, İbn Huzeyme'nin Sahih'inin bu yazma nüshasının hangi muhaddislerce din-

⁶⁾ v.47-b

⁷⁾ v. 248-a. Matbu eserde IV, 101, bab no: 417

⁸⁾ v. 73-a Matbu eserde I, 284, hadis no: 567

⁹⁾ v. 189-a. Matbu eserde III, 149, hadis no: 1796.

¹⁰⁾ El-A'zami, a.g.e, I, 31

lenip rivayet edildiğine dair bir sema kaydına rastlanmaz. Fakat elimizdeki mevcut nüsha gerçekten büyük bir kıymete haizdir. Çünkü yazma nüshanın bazı yerlerindeki dip notlarda

بلخ (alındı) kelimesi tekerrür etmektedir.

Meselâ varak 115-a, 118-a,122-a, 123-a,128-b, 131-a, 132-b ve 141-a'da aslıyla mukabele (karşılaştırma) ve arz yoluyla alındığı, 144-b'de mukabele yoluyla alındığı, 248-a'da "gücü yeten herkesin fitır sadakası vermesinin farz olduğu babı" hadislerinin sema yoluyla alındığı belirtilmektedir.

Öyleyse bu nüsha okunmuş, karşılaştırılmış ve arz edilmiştir.

117-b'deki dip notta ise "buraya kadar el-Mukrî'den , buradan sonrası ise hem el-Mukrî'den hem de el-Cenzrûcî tarafından okunmuştur" ibaresi vardır. Öyleyse elimizdeki nüsha I, 97, 128,199,221 vb. pek çok sayfalarda zikr edilen es-Sâbûnî tarafından okunmuş olmasının yanı sıra el-Mukrî ve el-Cenzrûcî tarafından da okunmuştur.

Varak 185-a ve 189-a 'da da İbnu'l -Muhibb'in kıraatıyla alındığı belirtilmektedir. İbnu'l- Muhibb'in vefat tarihi ise H. 789'dur. Öyle ise bu nüsha muhaddislerce kıraat, mukabele ve arz yoluyla sekizinci asra kadar Şam'da elden ele intikal etmiştir. ¹¹

C-İbn Huzeyme'nin Eserinin Adı "Sahîh" midir?

İbn Huzeyme, elimizde kitabının adının "Muhtasaru'l-Muhtasar mine'l-Müsnedi's-Sahîh anî'n-Nebî (S.A.V)" olduğunu belirtmektedir. (Meselâ ,I, 3; III, 109; IV, 5 v.b pek çok yerde görülebileceği gibi). Fakat bu eser daha sonraları Sahîh adıyla anılmaya başlamıştır. Nitekim yazma nüshanın iç kapağında da "İmamu'l-Eimme Ebubekr b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme'nin Sahîh'inden elde mevcut olan kısım" ibaresi vardır. ¹²

Aynı durum Buhari ve İbn Hibban'ın kitapları için de söz konusudur. Buhari eserine " El-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah (S.A.V) ve Sünenihi ve Eyyâmih " ismini verirken ¹³ İbn Hibban da kendi kitabına " El-Müsnedu's-Sahîh ale't-

11) Bu konu el-A'zamî'nin a.g.e, I, 31'deki aynı başlığı taşıyan yazısından derlenmiştir.

12) v. 1-a

13) Çakan, İ . Lütfi; Hadis Edebiyatı, 48

Tekâsîm ve'l-Envâ" adını vermiştir. ¹⁴ Bilâhere her iki eser de sahih adıyla şöhret bulmuşlardır.

Mütেকaddimûnden İbn Huzeyme'nin eserine Sahîh adı verene rastlayamıyoruz. El-Halîlî (ö. 446/ 1054) el-İrşâd adlı eserinde ¹⁵ ,Beyhakî (ö. 458/ 1066) Es-Sünenu'l-Kübrâ'sında ¹⁶ , Zehebî de (ö.748/1347) Siyeru A'lami'n -Nübelâ'sında ¹⁷ İbn Huzeyme'nin eserinden Muhtasaru'l-Muhtasar diye söz etmektedirler. Hatîb Bağdâdî (ö. 463/1071) İbn Huzeyme'nin eserinden "Muhammed b.İshak b. Huzeyme en-Neysâbü'rî'nin kitabı" diye söz ederken ¹⁸ , İbnu's - Salâh da (ö. 643/1245)"İbn Huzeyme'nin kitabı" ifadesini kullanmaktadır. ¹⁹

Fakat bir müddet sonra İbn Huzeyme'nin eserinin Sahih diye anılmaya başladığını görmekteyiz. Münzirî (ö. 656/ 1258) et-Tergîb ve't-Terhîb'inde ²⁰ , İbn Ebi'l-Hasan ed-Dimyâtî (ö. 705/ 130) el-Müttecerru'r-Râbih fî Sevâbi'l-Ameli's-Sâlih adlı eserinde ²¹ , Alaeddin b. Ali et-Türkmânî de (ö. 745/1344) Beyhakî'nin Sûnen'ine yaptığı ta'lîkda ²² , Cemaluddîn ez-Zeylaîde (ö. 762/1360) Nasbu'r-Râye'sinde ²³ İbn Huzeyme'nin eserinden Sahîh diye bahs etmektedirler. ²⁴

¹⁴ El-Arnâvut, Şuayb ve Esed, Hüseyin'in Alaeddin b. Ali Belcân'ın Sahîh-i İbn Hibban tertibine yaptıkları mukaddimeden , I, 32.

¹⁵ El-Halîlî , el-İrşâd,v. 172-b.Nakleden; El-A'zamî, a.g.e, I, 16.

¹⁶ Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, I, 434.

¹⁷ Zehebî, Siyer, XIV, 382.

¹⁸ Hatîb Bağdâdî, el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi' (Thk. Muhammed et-Tahhân) II, 185.

¹⁹ El-İrâkî, Zeynuddîn el-Hüseyin, et-Takyîd ve'l-İzah Şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), s.28.

²⁰ El-Münzirî, Abdulazîm b. Abdilkavî, et-Tergîb ve't-Terhîb (Thk. Mustafa Muhammed Ammâre). Misal:I, 486; II, 193; II, 83.

²¹ Nakleden: Herras, a.g.e, s. zı.

²² Beyhakî,a.g.e, I, 101.

²³ Ez-Zeylaî, Cemaluddîn, Nasbu'r-Râye. Misal:I, 183; II, 139

²⁴ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: El-A'zamî, a.g.e, I, 16 ve 25.

D-İbn Huzeyme Sahîh'ini Nasıl Neşretti?

Sahîh'e baktığımızda, İbn Huzeyme'nin bu eserini talebelerine imlâ ettirdiğini görmekteyiz. Şöyle ki, pek çok yerde yaptığı atıflarda genelde "imlâ" kelimesini kullanmaktadır.

Mîsâller:

1-Osman b. Affan ve İbn Abbas'ın hadislerini, kulakların içini ve dışını meshe dair yerde imlâ ettirdim. ²⁵

2-Bu konuyla ilgili hadisleri daha önce imlâ ettirdim. ²⁶

3-Kitabu's-Salât'ın başında imlâ ettirdim. ²⁷

²⁵⁾ Sahîh, I, 81

²⁶⁾ a.g.e, II, 63.

²⁷⁾ a.g.e, III, 366. İbn Huzeyme, elimizde mevcut olan diğer eseri Kitabu't-Tevhîd'de de (107, 121, 359 v.b) yaptığı atıflarla genelde "imlâ" kelimesini kullanmaktadır. Buradan hareketle, onun eserlerini talebelerine imlâ ettirdiğini söyleyebiliriz.

III-MUHAKKİK M. MUSTAFA EL-A'ZAMÎ'NİN SAHİH'E KATKILARI :

Sahîh'i ilmî bir şekilde düzenleyen Muhammed Mustafa el-A'zamî bab başlıklarını müstakil yazmış, nokta ve virgüller kullanarak eserin rahatça okunmasını sağlamıştır. Eserin başına 33 sayfalık tanıtıcı bir mukaddeme koyan muhakkik yazma nüshadaki sayfaların nerede başladığı belirtmiş²⁸, hadisin geçtiği başka kaynakları da belirtmiş²⁹, mükerrerleri hariç tutarak hadisleri numaralandırmıştır. Müstensihin yaptığı kelime hataları³⁰ ile yanlış yazılmış ravi isimlerini de tashih etmiştir.³¹ Hadis, Sahih içinde başka yerde geçiyorsa bunu da belirtmiştir.³²

Muhakkik Sahîh'deki hadislerin sıhhat dereceleri hususunda Nâsiruddîn el-Elbânî'den geniş şekilde istifade etmiştir. Nâsiruddîn'in hadisler hakkındaki kanaatları dip notlarda genellikle **قلت** "diyorum ki" ifadesiyle başlayıp **ناصر** veya sadece **ن** harfiyle bitirmek suretiyle bu açıklamaların ona ait olduğu gösterilmiştir.

Nâsiruddîn el-Elbânî bu notlarda hadislerin sıhhatine temas etmekte³³, bazen de hadislerin sıhhatiyeti hususunda İbn Huzeyme'ye itiraz etmektedir.³⁴ Bazen de İbn Huzeyme'nin kendisine malumat gelmemesi sebebiyle sahip olduğu bilgilerin yanlış olduğunu da

28) Misal:IV, 181,bab no: 565

29) Misal:XII, 347,dipnot: 1441

30) Misal:I, 232, dipnot:1

31) Misal: I, 3, dipnot: 1

32) Misal:II, 125, dipnot:1044

33) Misal:IV, 94, dipnot: 2429

34) Misal:II, 18, dipnot: 1

belirtmektedir.³⁵ Nâsiruddîn el-Elbânî, müstensihin yazım hatalarını düzeltmenin yanı sıra³⁶ senedlerde düşen ravileri de başka kaynaklardan tamamlamaktadır.³⁷

Muhakkik Sahîh'i güzel bir tanzîme tabi tutmakla beraber peşpeşe gelen mükerrer hadislere numara vermezken, değişik sayfalarda gelen aynı hadislere numara vermektedir. Meselâ, I, 73' de geçen niyet hadisine 142 numarayı vermekte III, 212 de geçen aynı hadise de 1934 numarasını vermektedir. Bazan peşpeşe gelen mükerrer hadisleri de numaraladığı olmuştur.³⁸ Bu durumda muhakkikin mükerrerleri hariç tutarak verdiği 3079 rakamının gerçek sayıyı yansıtmadığını söyleyebiliriz.

35) Misal: II, 85, dipnot:1

36) Misal: III, 66, dipnot:1

37) Misal:III, 203, dipnot:1

38) Misal:III, 290, h.no: 2093

III - İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İNDE ADLARI GEÇEN HOCALARI VE RAVİLERİ

A-Hocaları:

İbn Huzeyme Sahih'inde , mükerrerlerle beraber rivayet etmiş olduğu 4446 hadîsi 315 hocadan rivayet etmiştir. Bu hocalar içinde en çok rivayeti şu kimselerden yapmıştır:

1- Muhammed b. Beşşâr, Bundar	:	535 hadis
2- Muhammed b.Yahya,	:	286 hadis
3- Yakup b. İbrahim ed-Devrekî	:	207 hadis
4- Abdulcebbar b. el-Alâ'	:	200 hadis
5- Muhammed b.el-Müsennâ	:	172 hadis
6- Yusuf b. Abdila'lâ	:	154 hadis
7- Selm b.Cünâde	:	148 hadis
8- Ahmed b. Abede	:	140 hadis
9- Yusuf b. Musa el-Kattân	:	138 hadis

İbn Huzeyme'nin 315 hocasının ismini ve onlardan rivayet ettiği hadis sayılarına dair kabarık listeyi okuyucunun konular arasındaki ilgisini kesmemek için çalışmamızın sonuna ekledik.

B-Sahîh'in Ravileri:

Elimizdeki Sahîh'in büyük bir kısmı İbn Huzeyme 'den Muhammed b. el-Fadl tarî-kiyle Ali b. Müslim es- Sülemî, Abdülaziz b. Ahmed, ondan da İsmâil b. Abdirrahman es-Sâbûnî rivayet etmişlerdir. Fakat müstensihin (muhtemelen fazla yer tutmaması için) her hadisin başında bu rivayet zincirini yazmadığını görmekteyiz. Meselâ birinci ciltte 114,

260, 312, 325, 370 v.b sayfalarda bu sened zinciri verildiği halde, hadislerin çoğunun senedinin hazf edilerek doğrudan Muhammed b. el-Fadl ile başladığını görmekteyiz. Müstensinin ara sıra bu uzun rivayet zincirini vermesi ve bu senedden sonra gelen hadislerde senedleri sadece Muhammed b.el-Fadl ile başlatması bu hadislerin de aynı senedle rivayet edildiğine delâlet etmektedir.

Sahîh'in üçüncü cildinde sayfa 209'daki 1925 nolu hadisın senedinde ise hadislerin bir kısmının, sened zincirindeki üçüncü ravi olan İsmail b. Abdırrahmân'ın rivayeti yanında Zâhir b.Tâhir, Osman b.Ebi'l-Fadl b. Muhammed tarîkiyle de Muhammed b. el-Fadl'dan rivayet edildiği belirtilmektedir.238. sayfadaki 1987 nolu hadise kadar ki senedlerde Muhammed b. el-Fadl'dan rivayetle aşağıdaki ravi zinciri zikredilmemiştir. 1987 nolu hadiste ise yine yukarıda vermiş olduğumuz ilk sened yer almıştır. Bu demektir ki aradaki 62 hadisten bir kısmı Muhammed b. el-Fadl'dan, Osman b. Ebi'l-Fadl ondan da Zahir b.Tahir rivayet etmiştir.Sahih'in geri kalan tüm hadisleri İbn Huzeyme'den Muhammed b. el -Fadl tarîkiyle İsmâil b. Abdırrahman es-Sâbûnî ondan Abdulaziz b. Ahmed ondan da Ali b. Müslim es-Sülemî tarafından rivayet edilmiştir. Bu ravilerin ve yazma nüshanın bir kısmında ravi olarak ismi geçenleri tanıtmak istiyoruz :

1- Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme, (ö.387/ 997)

Şu anda elimizde bulunan eksik nüshanın müelliften tek ravisi olan Muhammed b. el-Fadl, İbn Huzeyme'nin torunudur ve "Nisabur'da İbn Huzeyme'den en son rivayette bulunan kimsedir." ³⁹ Dedesinin yanında Ebu'l- Abbas es-Serrâc, Ahmed b. Muhammed el-Mâsercisî gibi hadiscilerden de hadis alan Muhammed, el-Hakim, Ebu Hafs b. Mesrûr ve Ebu Saîd el-Kencrûzî gibi hadiscilere de hadis rivayetinde bulunmuştur.

Kendisinden de hadis alan Hakim şöyle demiştir :

368 yılında Muhammed b. el-Fadl için hadis meclisi tertip ettim. Bu arada dedesinin kütüphanesine girdim. Orada bulunan kitaplar içinde Muhammed'in dedesinden işittiği sahih hadislere dair 250 cüz çıkardım. Bunlardan 10 tanesini seçtim ve bunları korumam için bana emanet etmesini söyledim. O ise buna yanaşmayıp kitapları insanlara dağıttı ve

³⁹El-A'zamî, a.g.e, I, 16 (el-Halili,el-İrşad, v.172-b'den naklen)

kitaplar kaybolup gitti. O da başkalarının hadis kitaplarına müracaat edip onlardan hadis rivayetine başladı. Bilahere hastalandı. 84 senesinde aklının ihtilâtı ile değişti. Sonra ona rivayet içingeldiğimde aklını kaybettiğini gördüm.

Vefatından üç yıl önce aklı dengesini kaybeden Muhammed'den o döneminde, Askalânî ve Zehebî'nin belirttiğine göre, rivayette bulunan kimse yoktur. Çünkü aklını yitirmiş bir insandan hadis almanın imkânı yoktur. ⁴⁰

2- İsmail b. Abdirrahman es-Sâbûnî, Ebu Osman (ö.449/1057)

Elimizdeki Sahih'in çoğunu Muhammed b. el-Fadl'dan rivayet eden kişi İsmail b. Abdirrahman' dır. Muhammed b. el-Fadl'dan başka Ebu'l-Huseyn el-Hıfâf ve Ebubekr b. Mihran gibi hadiscilerden de hadis aldı. Kettânî, Beyhakî, Ebu'l-Kasım b. Ebi'l -A'lâ gibi muhaddislere de hadis rivayetinde bulunan İsmail'in Kitabu'l-Fusûl fi'l-Usûl adlı bir eseri de vardır. Beyhakî onun doğru olduğunu söylemekte, Kettânî de Ebu Osman gibi zühd ve ilim sahibi kimse görmedim demektedir. ⁴¹

3-Osman b. Ebi'l-Fadl b. Muhammed (ö.?)

Sahih'deki bazı hadisleri Muhammed b.el-Fadl'dan rivayet ettiği bildirilen ⁴² Osman b. Ebi'l-Fadl hakkında bir bilgi bulamadık.

4-Ebu Sa'd Ahmed b. İbrahim el-Mukrî (ö.?)

Yazma nüsha 117-b'deki dipnotta buraya kadarki hadislerin el-Mukrî tarafından geri kalan hadislerin de hem el-Mukrî hem de Ebû Saîd el-Kencrûzî tarafından kıraat yoluyla rivayet edildiği belirtilmektedir.

5-Ebu Saîd el-Kencrûzî (ö. 453/ 1061)

Yukarıda belirtildiği gibi 117-b'deki dipnotta bundan sonraki hadislerin Ebu Sa'd el-Mukrî ile beraber Ebû Saîd el-Kencrûzî tarafından kıraat yoluyla rivayet edildiği belirtilmektedir.

⁴⁰⁾ Geniş bilgi için bkz:İbn Hacer, Lisānu'l-Mizan, V, 341;Zehebî, Siyer, XVI, 490; Zehebî,el-İber, II, 173; Zehebî, Tezkire, II, 721 ; Zehebî, Mizanu'l-İtidal,(Thk:Ali Muhammed el-Becâvî) IV,9; Subkî, a.g.c,III, 110; İbnu'l-İmâd,a.g.c, III, 126; el-Cezrî, a.g.c, I, 442

⁴¹⁾ Geniş bilgi için bkz: Zehebî, Siyer, XVIII, 40; Zehebî, el-İber, III, 294; İbnu'l-İmâd, a.g.c, III, 282.

⁴²⁾ Sahih, II,I, 209, h.no: 1925.

6-Abdülaziz b.Ahmed el-Kettânî (ö. 466/ 1073)

Sahîh'i İsmail b. Abdirrahman'dan rivayet eden Abdülaziz b. Ahmed, ayrıca Temmâm b. Muhammed er-Râzî, Muhammed b. Abdirrahman el-Kattan ve Sadaka b. ed-Delem gibi hadiscilerden de hadis almıştır, Hatîb Bağdâdî'ye , Humeydî'ye, Ahmed b.Akîl el-Fârisî'ye rivayette bulunmuştur.Sayılmayacak kadar eserinin olduğu söylenen Abdülaziz b. Ahmed için Hatîb Bağdâdî, el-Ekfânî ve İbn Makulâ güvenilir tabirini kullanmışlardır. ⁴³

7- Ali b. Müslim b. Muhammed es-Sülemi(ö.533/1138):

Sahîh'i Abdülaziz b. Ahmed'den rivayet eden Ali b. Müslim, Ganâim b. Ahmed, Ebu'l-Hasan b. Ebi'l-Hadîd gibi alimlerden hadis almış, İbn Asâkir,Mekkî bin Ali ve Ebû Tâhir Berekât el-Huşûf'ye rivayette bulunmuştur.Gazzâlî, İbn Asâkir gibi alimlerce medh edilen Ali b.Müslim Rafızîlerle çetin mücadelelere girmiştir.Ahkâmu'l-Hunsâ adlı eser onundur. ⁴⁴

8-Zahir b. Tahir b. Muhammed en-Neysâbüri (ö. 533/ 1138):

Sahîh'in bir kısmını Osman b.Ebi'l-Fadl'dan rivayet eden Zahir b.Tahir, Ebû Saîd el-Kencrûzî, Ebubekr el-Beyhakî ve Saîd b. Mansur gibi zatlardan da hadis aldı. Es-Semânî, İbn Asâkir, Ebu Ahmed b. Sukeyne gibi zatlara da rivayette bulundu.Ebu Saîd es-Semânî onun güvenilir bir zat olduğunu söylemektedir. ⁴⁵

9-Şemsuddin b. el-Muhib (ö. 789/ 1387):

Yazma nüsha varak 185-a ve 189-a'daki dipnotlarda İbnu'l-Muhib'in kıraatlarıyla alındığı belirtilmektedir.

⁴³⁾ Geniş bilgi için bkz: Zehbi, Siyer , XVIII, 248; Zehbi, III, 1170; Zehbi, el-Iber, II, 320; Suyuti, Tabakât, s.438.

⁴⁴⁾ Geniş bilgi için bkz: İbn Asâkir, Tebyînu Kizbi'l-Müflerî, s. 326; Zehbi, el-Iber, II, 445; Zehbi, Siyer, XX, 31; Subkî, a.g.e, VII, 235; El-Esnevî, a.g.e, II, 428; İbnu'l-İmad, a.g.e, IV, 102

⁴⁵⁾ Geniş bilgi için bkz:Zehbi, Siyer XX, 9; Zehbi, Düvel, 277; Zehbi, el-Iber II, 445; İbn Hacer a.g.e, II, 470

IV- SAHİH'İN MUTEBERLİK DERECESESİ

Sahîh, şüphesiz Sahîhan ve diğer Kütüb-ü Sitte dahilindeki dört kitap ile eşit sıhhat derecesini taşımamaktadır. Çünkü hadis alimlerinin genel görüşü böyledir. Ayrıca Sahîh'de sahih ve hasen hadis dışında pek çok hadis bulunmaktadır. Kendi görüşümüze geçmeden önce hadis alimlerinin konuyla ilgili kanaatlerini vereceğiz :

A-Hadis Alimlerinin Sahîh'in Sıhhat Derecesi Hakkındaki Görüşleri :

Hadis alimleri, genel olarak Sahih'i, sıhhat açısından vasat bir durumda olduğu ve Kütüb-ü Sitte'den olmadığı ancak diğer bazı kitaplardan da üstün bulunduğu görüşündedirler.

Suyûtî'ye göre : "İbn Huzeyme'nin Sahîh'i, hadislerin sıhhatini değerlendirmesinde son derece dikkat gösterdiği için İbn Hibbân'ın Sahîh'inden mertebe olarak daha yüksektir. Hatta hadislerin sıhhatini ortaya koyarken sened hakkında söylenmiş en ufak sözü de itibara almış ve bunu **ان صح الخبر** "eğer haber sahih ise" veya **ان ثبت كذا** "eğer bu şekliyle vârid olmuşsa" ifadeleriyle belirtmiştir." ⁴⁶

El-Kettânî de " yazarların sıhhatine bağlı kalarak yazdıkları kitaplardan birisi de İbn Huzeyme'nin Sahîh'idir." ⁴⁷ demiştir. İbn Kesîr ise "İbn Huzeyme ve İbn Hibban sahih

⁴⁶) Suyûtî, Tedrîb, 54. İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât'ı üzerine yazdığı et-Taakkubât ale'l-Mevzûât adlı eserde Suyûtî İbn Huzeyme'nin Sahih ve et-Tevhid'i de dahil çeşitli kitaplardan derlediği 300 civarındaki hadisın mevzu olduğunu belirten İbnü'l-Cevzî'yi tenkid etmiş ve ayrıca Suyûtî, el-Leâliu'l-Mesnûa'da bunları takviye ederek mevzu olduklarını açıklamıştır. Bkz. Ebu Gudde, Abdulfettah; Leknevi'nin el-Ecvîbetu'l-Fâdila tahkiki s. 132 ve 145 ile aynı muhakkıkın yine Leknevi'nin er-Ref' ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Tâdil tahkiki, s. 132.

⁴⁷) El-Kettânî, a.g.e, s. 20

hadisleri iltizam etmişlerdir. Bu ikisinin kitabı el-Müstedrek'ten birçok yönüyle daha hayırlı ve metin ile senedleri daha sağlamdır." ⁴⁸ Fakat her hâlükârda hadisleri ayıklamak için gözden geçirmek gerekir. İbn Huzeyme'nin kitabında sıhhatine hükm edilmiş öyle hadisler vardır ki hasen derecesini aşmazlar.." ⁴⁹ demektedir.

El-İrâkî de el-Elfiye şerhi el-Mustalah'da şöyle der :

"Sırf sahîh hadisleri bulundurmaya tahsis edilmiş musanneflerden de hadis alınabilir. Ebûbekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme'nin Sahîh'i gibi" ⁵⁰ İbn u's-Salâh'ın sözleri de bu manadadır. Nitekim İbnu's- Salâh, Sahîhan dışında sahîh hadisler için başvurulabilecek hadis kitapları arasında ve içinde sıhhati hakkında açıklama yapılmış kitaplar arasında İbn Huzeyme'nin Sahîh'ini saymakta ve kitabında sadece sahîh hadisleri toplamayı şart koştuğu için bir hadisin İbn Huzeyme'nin kitabında yer almış olması ,o hadisin sahîh olduğuna yeterlidir demektedir. ⁵¹

Günümüz hadiscilerinden Subhî Sâlih de, Suyûtî'nin Cem'u'l-Cevâmî de belirttiği gibi, Kütüb-i Sitte dışındaki sahîh kitaplardan, İbn Huzeyme, Ebu Avâne ve İbn Hibbân'ın-Sahîh'leri ile Ziya el-Makdîsî'nin es-Sihâhu'l-Muhtâre'sini saymaktadır. ⁵² Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı da aynı kanaattadır. ⁵³ Ahmed Muhammed Ali Davud ise şöyle de -

⁴⁸) İbn Kesîr, el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu Muhtasarı Ulûmî'l-Hadis (Neşr: Ahmed Muhammed Şakir), s. 27; es-Schâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyetü'l-Hadis li'l-İrâkî, I, 36.

⁴⁹) es-Schâvî, a.g.e, I, 36.

⁵⁰) El-İrâkî, Zekeriya b. Muhammed el-Ensârî, Şerhu Elfiyyetü'l-İrâkî, el-Müsemmât bi't-Tebîre ve't-Tezkire ve yelîhi Fethu'l-Bâkî alâ Elfiyyetü'l-İrâkî (Hazırlayan : Muhammed b. el-Hüseyn el-İrâkî el-Hüseynî) I, 53

⁵¹) El-İrâkî, Zeynuddin Abdurrahim, et-Takyîd ve'l-İzah Şerhu Mukaddimeti İbni's- Salâh, 27. Şarih Zeynuddin el-İrâkî onun görüşüne katılmadığını söyler. Abdulfettah Ebu Gudde de Leknevi'nin adı geçen er-Ref tahkikinde (s. 144 de) İbn Huzeyme'nin sahîh görüpte de zayıf olan üç hadisi misal getirerek İbnu's- Salâh'a katılmaz. Ayrıca o Suyuti'nin İbnu'l-Cevzî'nin el-Mevzûât'ı üzerine yazdığı et-Taakkubât'da, İbnu'l-Cevzî'nin, İbn-i Huzeyme'nin Sahîh ve et-Tevhid kitapları ile diğer çeşitli kitaplarda bulduğu ve mevzu saydığı üçyüzü aşkın hadisi takviyeye çalıştığını fakat İbnu's- Salâh'ın ifade ettiği gibi eserin mutlak sahîh olmadığı, bu sınırdan çıktığı anlaşılmaktadır, demiştir.

⁵²) Salih, Subhî, Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuhu, s. 119

⁵³) El-Maraşlı, Yusuf Abdurrahman, Ilmu Fihristü'l-Hadis.

miştir: "Tamamı yoktur ama eldeki mevcut haliyle, bu kitap ulemâ yanında gayet makbûl bir eserdir." ⁵⁴ Muhammed Halil Herras'a göre "bu kitap neredeyse Sahîhan'ı geçecekti. İmam-lardan bazıları onu Sahîhan'a tercih etmişlerdir de." ⁵⁵

Görüldüğü üzere muhaddisler Sahîh'i Kütüb-i Sitte'ye dahil etmedikleri gibi onlar-dan fazla uzakta da tutmamaktadırlar.

B-Sahîh'deki Hadislerin Sıhhat Derecesi:

Sahîh'i incelediğimizde hadîscilerle aynı kanaata sahip olmaktayız. İbn Huzeyme hadîscilerce mâlum olan cerh ve tâdil kaidelerini raviler üzerinde mükemmelen uygulama-sına ve eser içindeki beş kitabın başında içindeki hadislerin muttasıl olduklarını söylemiş olmasına rağmen sıhhat sınırına varmayan hadislere, bilhassa zayıf hadislere bolca rastla-maktayız. Bu arada nadir de olsa mevzû hadisler vardır.

El-A'zamî'nin ta'likatına göre içindeki hadislerin kahir ekseriyeti sahih ve hasen seviyesindedir. Bazı zayıf hadisler de şevâhid ile takviye edilmek suretiyle hasen seviyesine çıkmıştır. Neticede zayıf hadisler dört cildlik esere nispeten çok az sayıdadır. Eser bu haliyle yani sahih zayıf hadisleri tespit edildikten sonra istifade edilmesi gereken hadis kitapları arasına dahil olmaktadır.

Zayıf hadîse misal: Zengin de olsa, isteyene zekâtta verilmesine dair hadisın senedeinde mechûl olan Yahya b. Ebî Ya'la geçmektedir. ⁵⁶

Münker hadîse misal : Kâbeye girince etrafa bakınmayıp secde mahalline bakmaya dair hadisın senesinde geçen Ahmed b. İsa için İbn Adıyy " münker hadisleri var," Dare-kutnî" sağlam biri değil" demişler, İbn Tâhîr de onu yalancılıkla itham etmiştir. ⁵⁷

⁵⁴) Ali Davud, a.g.e., s.197

⁵⁵) Herras, a.g.e., s.21

⁵⁶) Sahih, IV, 109, h.no:2468. Tahkikde hadisın zayıf olduğu belirtilmiştir.

⁵⁷) a.g.e., IV, 332, h.no:3012. Tahkikde hadisın zayıf olduğu belirtilmiştir.

V- İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İNDEN İSTİFADEYLE HAZIRLANMIŞ KİTAPLAR

A-İbn Hibbân'ının Sahîh'i:

Es-San'ânî, " Tevdîhu'l-Efkâr li Meânî Tenkîhi'l-Enzâr" adlı eserinde ⁵⁸ İbnu'l-Mu-lakkın'ın şu sözünü nakl etmektedir:"İbn Hibbân'ınŞahîh'inin çoğu hocası İbn Huzeyme'nin Sahîh'inden alınmadır." ⁵⁹

Oysa her iki eseri karşılaştırdığımızda bu iddianın gerçeği yansıtmadığını görmekteyiz.İbn Hibban, hocası olması hasebiyle İbn Huzeyme'den rivayetlerde bulunmuştur. "Fakat İbn Huzeyme'den rivayet ettiği hadislerin sayısı genel ortalamaya göre çok düşük kalmaktadır. Çünkü yazma nüshanın ilk cildinde bulunan 595 hadisten sadece 13 tanesi İbn Huzeyme'den rivayet edilmiştir.Aynı şekilde her iki eserin taharet kitaplarına baktığımızda İbn Huzeyme'nin 300 hadis, İbn Hibban'ın ise 408 hadis rivayet etmiş olduğunu görürüz.Ayrıca bu 408 hadisten sadece 28 tanesi İbn huzeyme'den rivayet etmiştir. Bu durumda İbn Hibban'ın Sahîh'inin çoğu İbn Huzeyme'nin Sahîh'inden aktarmadır denebilir mi?" ⁶⁰

B-İbnu'l-Cârûd'un Kitabu'l-Muntekâ'sı:

Kettânî, Ebu Muhammed Abdullah Ali'nin (İbnu'l-Cârud) Kitabu'l-Muntekâ'sının, diğer adıyla el-Muhtar mine's-Süneni'l-Müsnedeti an Rasûlillah (S.A.V) fi'l-Ahkâm'ının

⁵⁸⁾ a.g.e.,I,64

⁵⁹⁾ El-Amavut,Şuayb ve Escd,Hüseyin,Alaeddin b.Ali b.Belcân'ın tertibi olan Sahih-i İbn Hibban'a yapıkları mukaddimedcn.I,42

⁶⁰⁾ a.g.e.,I,42.

İbn Huzeyme'nin Sahih'i üzerine yapılmış bir müstahrec gibi olduğunu belirtmektedir.⁶¹

Muhammed Mustafa el-A'zamî ise, iki eseri karşılaştırdığımızda böyle bir netice-
nin hâsıl olmadığını belirtmektedir.⁶²

C- İbnu'l-Mulakkın'ın Muhtasar Tehzîbu'l-Kemâl'i:

Zehebî, İbnu'l-Mulakkın'ın, Müsnedu Ahmed, Sahih-u İbn Huzeyme, Sahih-u İbn Hibban, Müstedreku'l-Hakim, Sunenu'd-Darekutnî ve Sunenu'l-Beyhakî'den müteşekkil altı kitabın ricâli için, Muhtasaru Tehzîbi'l-Kemâl mea't-Tezyîli aleyh min Ricâli Sitteti Kü-tüb adlı eseri yazdığını belirtir.⁶³

D- Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhib'i :

Abdulazim b. Abdilkavi el-Münzirî, et-Terğib ve't-Terhib adlı eserinin ön sözünde kitabında topladığı on yedi hadis kitabının hadisleri arasında İbn Huzeyme'nin Sahih'ini de saymaktadır.⁶⁴

Münzirî'nin İbn Huzeyme'nin Sahih'inden aldığı hadislere misaller :

-Münzirî'nin Sahih'de de geçtiğini bildirdiği, Ebu Eyyub el-Ensari'den rivayet ettiği cuma günü yıkanıp koku sürünerek camiye gelmeye dair hadis, ufak değişikliklerle İbn Huzeyme'nin Sahih'inde mevcuttur.⁶⁵

-Aynı şekilde orucun cehennemden koruyan bir kalkan olduğuna dair Osman b. Ebil-Âs'dan rivayet ettiği hadis, belirttiği gibi, İbn Huzeyme'nin Sahih'inde mevcuttur.⁶⁶

61) Kettâni.a.g.e., s. 25.

62) El-A'zamî,a.g.e.,I,23.Biz ise Kitâbu'l-Müntekâ'ya ulaşamadığımızdan karşılaştırmaya gidemiyoruz.

63) Zehebî,Tezkire zeyli,s. 199.Mevcut olmadığından bu esere ulaşma imkânımız olmadı.

64) Münzirî,a.g.e.,I,38.

65) a.g.e.,Kitabu'l-Cumua,I,486;Sahih,III,138,h.no:1775.

66)Münzirî,a.g.e.,Kitabu's-Savm,II,83;Sahih,III,193,h.no:1891

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHİBİN TEDKİKİ

I- KİTAPLARIN MUHTEVASI :

Elimizdeki mevcut haliyle Sahih altı kitabı muhtevî bir eserdir. Bu altı kitap ve konuları hakkında genel bir malumat vermek istiyoruz.

A- Kitabu'l- Vudû' :

Sahih'in ilk kitabı. 225 bab ile 300 hadisten müteşekkildir. Bu kitabda abdest, abdesti gerekli kılan haller, abdesti gerektirmeyen durumlar, taharet adabı, taşlarla taharet, suyla taharet, mesh, gusül, teyemmüm, elbise temizliği gibi konular işlenmektedir.

B- Kitabu's-Salât :

Eserin ikinci kitabı. 202 bab ve 1418 hadisle Sahih'in en büyük kitabıdır. Bu kitabda namazın faziletleri ile ilgili konular, ezan, kamet, kıble, namazın kılınışı, kıraat, secde, namazda dua gibi namazla ilgili meseleler, namaz kılmak için yeterli olan elbisenin vasıfları, menhî olan elbiseler, namaz kılmanın caiz olduğu ve olmadığı yerler, sütte, namazda mübah ve kerih olan haller, seferde ve hastalıkta namaz, sehv, vitr, sabahın sünneti, gece namazı, nafîle namazlarla ilgili mevzular, namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler, binekte namaz, mescidlerle ilgili konular, korku, küsûf ve bayram namazları ve cemaatla namaz, imamet, kadınların cematla namazı gibi konular verilmektedir.

C- Kitabu'l- Cumu'a :

129 bab ve 159 hadis. Cumanın farziyeti, fazileti, cuma için yıkanmak, koku sürünmek, misvak kullanmak, cuma ezanı ve hutbesi ve cumadan önce namaz gibi konuları

muhtevîdir.

D-Kitabu's- Sıyâm :

271 bab ile 365 hadisten müteşekkil. Ramazan ayının faziletleri, hilâl, orucu bozan haller, oruçluyken menhî olan durumlar, mübah olan durumlar, seferde oruç, iftar vakti, nafile oruç, oruç tutmanın menhî olduğu günler, kadir gecesi ve itikaf gibi konuları kapsamaktadır.

E- Kitabu'z-Zekât :

184 bab. 259 hadis. Zekât vermek, hayvanların, meyve ve mahsûlâtın zekâtı, nafile sadaka, kendilerine zekât verilen insanlar v.b. konular.

F- Kitabu'l -Menâsik :

574 bab. 431 hadis. Hacla ilgili konuların işlendiği bu kitabda, hacca giderken azık edinmek, yolda iyi arkadaş edinmek, gece yalnız yürümekten nehy, ihram, ihramlıya mübah olan durumlar, Mescid-i Harâm'a giriş, tavaf, tehlil, telbiye v.b. konular vardır.

III. SAHİH'DEKİ BABLARIN TEDKİKİ :

A- Babların Tasnifi:

İbn Huzeyme'nin Sahih'ini incelediğimiz zaman bu eserin hadislerin belli bir sıraya konarak, bunlardan fikhî hükümlerin çıkarıldığı bir fıkıh kitabı hüviyetinde olduğunu hemen fark etmekteyiz. Eserdeki altı kitabın sıralamasına bakınca, eserin fıkıh kitabı şeklinde olduğu hususundaki kanaat iyice netleşecek, babları tek tek ele alınca da kesineşecektir. Meselâ, ilk kitap olan Kitabu'l-Vudu'da, taharet, abdest, gusül, teyemmüm gibi konular vardır. Bu konularla ilgili orada mevcut hadislerden elverdiği ölçüde fikhî hükümler çıkarılır ve adeta kişinin namaz için ön hazırlıkları tamamlattırılmış olur. Artık sıra namaz kılmaya gelmiştir. Bundan sonra gelen Kitabu's-Salât'da ise namazın öğretimi her yönüyle yine aynı usülle ele alınır.

İbn Huzeyme'nin bu altı kitap içindeki bab düzenlenişinin en göze çarpan özelliği, müellifin gösterdiği titizliğidir. Hadislerin konularına göre yerleştirilmesine Müslim gibi özen göstermiştir. Nitekim müellif, bir kitabın içine girebilecek hadisleri aile usul o kitap içinde yer alan rastgele ayrılmış bablara serpiştirmemiştir. Yani bir hadis bir kaç konuyu ilgilendiriyorsa, o hadisi bazen bölerek, bazen ona işaret ederek bazen de aynen tekrar etmek sûretiyle o hadisten değişik bablarda istifade etme yoluna gitmek şeklinde bir metod izlemiştir. Babları hadislerin taşıdığı fikhî hükümlere göre hazırlamış ve onları meselenin tadrîcî gelişmesine göre sıralamıştır. Meselâ bir cuma kitabındaki cuma namazıyla ilgili bablara baktığımız zaman karşımıza ilk önce cumanın nasıl kılınacağına dair hadisler babı çıkmaz. İlk önce cumanın farziyyetini sonra da faziletini hadislerle ortaya koyar ve cumanın İslam'daki yerini tesbit eder. Bundan sonra gusül, koku sürünmek, misvak kullanmak gibi cuma için gerekli ön hazırlıklar ile ilgili hadisler verilerek kişi cuma namazına hazır hale ge-

tirilir. Bundan sonra da hadislerden cuma namazı ile ilgili, ezan, hutbe, cumadan önce namaz kılmak gibi hususlarda fikhî hükümler çıkarılmaktadır. Daha sonra da cumadan geri kalmak ve cumadan sonra nafîle namaz kılmak konusundaki hadisler ele alınır. Böylece eserde bu bahis, bir giriş, gelişme ve bir sonuç bölümlerinden meydana gelmiş oluyor. Aynı durum diğer kitaplarda da gözlenmektedir.

İbn Huzeyme'nin bab tanzîminin başka hiç bir kitapta rastlayamayacağımız bir özelliği de şudur :

Aynı konu etrafındaki babları bir başlık altında toplamış ve "جماع ابواب" "babların toplamı" ifadesiyle bir araya getirmiş, böylece babları düzenleyişinde ne kadar titiz davrandığını tekrar göstermiştir. Meselâ, gümüşlerin zekâtıyla ilgili babları "جماع ابواب صدقة الورق" "gümüşün zekâtıyla ilgili babların toplamı" ¹ ifadesini kullanmıştır. Keza, ezan ve ikâmete dair bablar için de "جماع ابواب الاذان والاقامة" "ezan ve kametle ilgili babların toplamı" ² şeklinde bir başlık atmıştır.

B- Bab Başlıkları :

İbn Huzeyme'nin bab başlıkları diğer hadis kitaplarındakilerden pek çok özellikleriyle ayrılırlar. Bab başlıkları zaman zaman hadisten çıkan mananın hilafına fikhî kanaati olan kişilere sert cevaplar teşkil eder. Bazen de hadisin nasıl bir hüküm taşıdığını ifade eder. Ayrıca hadislerin zahirî zıtlıklarını giderici açıklamalar taşırlar. İlâveten hadislerin sıhhatlarına değinildiği yerler olmaktadır. Bab başlıklarıyla ilgili hususiyetlere birkaç misal verelim :

1- Hadisten çıkan mana bab başlığı yapılmaktadır :

Burada bab başlığını tesbit ederken ölçü olarak, hadisin manası alınmış olabilir. Mesela, " kim güzelce abdest alıp namaz kılsa o namaz ile diğer namaz arasındaki günahları affolunur" hadisine verdiği babın ismi "peşinden farz namaz gelen abdestin faziletlerinin babı" dır. ³

1) IV,32

2) III, 162

3) I,4

2- İbn Huzeyme babın adını hadisten tahrir etmekte ve hadisten çıkardığı manayı delil olarak kullanmaktadır :

Rasûlullah'ın "namaza kalktığımda abdest almakla emr olundum" hadisine şu başlığı atmıştır : "Abdestsiz olana namaz vaktinden önce abdest gerekmediğinin delili babı"⁴

3- Hadisten bir hüküm çıkarıyor ve bunun izahını yapıyor :

Abdullah b.Zeyd'in Hz. Peygamberden rivayet ettiği " kişi namazda iken abdestinin kaçtığına dair bir şeyler hisseder gibi oluyorsa ne yapar sorusu üzerine "bir ses işitmedikçe, bir koku almadıkça kişi namazdan ayrılmasın " şeklindeki hadise şu bab başlığını verir : "Ancak yakînen anlaşılan abdestsizlikten dolayı abdest gerektiği babı. Zira abdestli olmak yakînî bir durumdur ve şüpheyle, vesveseyle kalkmaz. Yakîn ancak yakîn ile zâil olur. Yakînen yapılan şeyle meydana gelen abdest, ancak yakînî bir hadesle kalkar." ⁵

4- Hadisten çıkan mananın yanına bazen kıyasen çıkardığı hükmü de ekler :

Sizden biriniz,sonra yıkanacağı durgun suya bevl etmesin " hadisine verdiği babda şöyle diyor : "Akmayan durgun suya bevlenden nehiy babı. Rasûlullah'ın bu nehyinden akan suya bevlîn caiz olduğuna işaret vardır." ⁶

5-Zayıf görüpde almadığı hadise babda temas ediyor:

Hz. Aişe'nin Allah Rasûlü'nün önünde uzanmasına rağmen onun namaz kılmasına dair hadisin bab başlığında şu ifadeler yer almaktadır:"Muhammed b. Ka'b'ın uyuyanın ve abdestsiz olanın ardında namaz kılmanın" şeklindeki hadisinin yanlışlığına dair bab. Çünkü bu hadisi, rivayet ettiği hadisiyle amel etmenin caiz görüldüğü kimselerden hiç biri rivayet etmedi." ⁷

6- Rivayet ettiği hadisin sıhhatinden emin değilse babda buna değiniyor :

Ebû Lübâbe tarikıyla gelen Rasûlullah'ın Zümer ve Benû İsrâil surelerini her gece sünnet olarak

4) I,23

5) I,17

6) I,37. İbn Huzeyme'nin cerh ve ta'dil metodu işlenirken bu konu ayrıca verilecektir.

7) II,18

okurdu \ şeklindeki hadisin bab başlığında şu ifade vardır:" Her gece Zümer ve Benû İsrâîl'i okumanın sünnet oluşuna dair bab. Eğer Ebû Lübâbe, kendisinden gelen hadisle amel edilen biriye sureleri okumak sünnettir. Çünkü ben onun hakkında cerh ve ta'dil yönünden bir bilgiye sahip değilim." 8

7-Müellif tahrîc ettiği hadislerin hılâfına amel eden kimselere bab başlığında şiddetli bir şekilde çatmaktadır:

Meselâ; namazda okunan secde ayeti için namazda secde gerektiğine dair hadisin babı şöyledir:" Asrımızda ilimden anlamayan cahillerden, farz namazda secde etmek gerekmediğini iddia edenlerin hılafına secde gerektiği bâbı." 9

İbn Huzeyme bazan isim vererek bazan da vermeyerek en büyük tenkîdi hanefilere karşı yapmaktadır. Bunun sebebi hanefilerin ehl-i re'y olması söylenebilir. Meselâ:

-Unutarak beş rekât kılan kimseyle alâkalı babda, bazı Iraklıların zannettikleri gibi, kişi dördüncü rekâta teşehhüd miktarı oturup beşince rekâta kalkmışsa altıya tamamlar, sonra sehv secdesi yapar. Dördüncü rekatta teşehhüd miktarı oturmamışsa namazı iade eder görüşünün Allah Teâlâ'nın ittiba ile emrettiği Rasûlullah'ın sünnetine aykırı ve dolayısıyla yanlış olduğunu belirterek sünnet varken re'ye uymanın hatalı olduğunu kaydetmektedir. 10

-Bir kişinin mescide gelip bevl etmesi Rasûlullah'ın bu kirlenmiş yere su döktürmesi ile ilgili hadisin bab başlığında Iraklıların zannettiği gibi bevl mahalline çukur kazmanın veya o toprağı dışarı taşımanın gerekmediğini belirtmektedir. 11

Hanefilere, Iraklılar diyerek işaret etmek isteyen İbn Huzeyme bazan isim de vermemektedir. Meselâ:"İmam hutbedeyken camide namaz kılınmaz diyenlerin hılâfına kılınacağı..." 12, " niyet etmeden gusül olur diyenlerin hılâfına guslün olmayacağı, niyetin ge

8) II,191

9) I,281

10) II,130

11) I,149

12) III,165

rektiği babı" ¹³ v.b. gibi.

Bazan Rafizîlere, Hâricîlere ve Mürcieye cevapları bab başlıklarının konusunu oluşturur. Meselâ: "Rafizîlerin ve Hâricîlerin zannettiği gibi çıplak ayağa meshin caiz olmadığı" ¹⁴ "hapşırana yerhamukellah diyene yehdikumullah ve yuslih bâlekum demenin caiz olmadığını söyleyen Mürciden bazı câhillerin hilafına bunun caiz olduğunun babı." ¹⁵

13) I,114

14) I,83

15) II,185

III- SAHİH'DEKİ SENEDLERİN TEDKİKİ

A-İbn Huzeyme'nin Cerh Ve Tadil Metodu :

İbn Huzeyme eserine başlarken Kitabu'l-Vudû'daki hadislerin, kesiksiz ve sağlam bir senedle muttasıl olarak Rasulullah'a ulaşan hadisler olduğunu zikretmektedir. ¹⁶ Daha sonra gelen Kitabu's-Salât ¹⁷, Kitabu'l-Cumua ¹⁸, Kitabu'z-Zekât ¹⁹ ile Kitabu'l-Menâsik'e ²⁰ başlarken de aynı usûlün takip edildiğini belirtmek suretiyle hadislerin sahih olmasına çok önem verdiğini göstermek istemiştir.

Kitabu's-Siyâm'a başlarken de, kitaptaki hadis ravilerinin cerh ve ta'diline azamî gayret gösterdiğini iyice ortaya koymuştur. O şöyle demektedir:

"Ravînin hadisi, kendinden öncekinden işitip işitmediği hususunda veya ravînin sağlamlığı hususunda bir bilgimiz olmaması halinde o hadis hakkında kalpte bir şüphenin ârız olduğunu belirteceğiz. Çünkü biz, sahih olmayan bir haberi illetini belirtmeden verip te ilim tâlibinin ve bu hadisleri işiten bazı insanların hataya düşmelerini helâl görmeyiz." ²¹

Kitabu's-Siyam'ın başında ortaya koyduğu bu ilkeyi , eserinde aynen uygulayan İbn Huzeyme, sıhhati hakkında şüpheye düştüğü hadislerin senedlerini didik didik ederek kontrol etmekte, onlar hakkında söylenmiş en hafif sözleri bile itibara almakta ve en küçük bir şüpheyi dahi belirtmekten kaçınmamaktadır. Zehebî de, bu imamın gerçekten hadis ri-

16) I,3

17) I,53

18) III,109

19) IV,5

20) IV,127

21) III,186

calini tanıdığını, güvenilirli güvenilmezden tefrîk ettiğini kabul etmektedir. ²²

Onun rivayet ettiği hadisin sağlamlığı hususunda ne kadar titiz olduğunu şu iki misal göstermektedir:

a) Uykudan uyanınca ellerin yıkanması ile ilgili hadisin senedinde geçen İbn Lühey'a için şöyle der :

"İbn Lühey'a rivayetinde tek kaldığında, hadisi bu kitabımızda tahrîc edilecek kimselerden değildir. Onun bu hadisini tahrîc etmemizin sebebi ise bu hadis, Cabir b. İsmail tarafında da rivayet edilmiş bulunmasıdır." ²³

b) Namaza giderken yapılacak duayla ilgili Husayn b. Abdîrrahman, Hubeyb b. Ebî Sabit, Muhammed b. Ali tarikıyla gelen hadis için şu değerlendirmeyi yapar: "Müdeellis olan Hubeyb b. Ebî Sabî'tin bu haberi Muhammed b. Ali'den işitip işitmediğini tespit edemedim. Bu yüzden kalpte bir şüphe arız olmuştu. Fakat araştırma sonunda gördüm ki, Ebu Avâne bu hadisi Husayn'dan, o da Hubeyb b. Ebî Sabit'ten nakletmiştir. Hubeyb de Muhammed b. Ali bana tahdis etti demektedir. Böylece hadiste tedlis yapmadığını anlamış olduk." ²⁴

İbn Huzeyme'nin sıhhati için açıklama yapmak isteği hadisler hakkında ne zaman ve nerede açıklama yapacağını kestirmemiz oldukça zordur. Fakat onu birçok hadisçilerden ayıran özelliğinin eserinde hadislerin sıhhatine temas etmesi olduğunu da unutmamak gerekiyor.

²²⁾ Bkz Zehbî, Siyer, XIV, 373. Zehbî aynı sayfada İbn Huzeyme'nin raviler hakkındaki titizliğinin delili olarak şu rivayeti yapmaktadır: "Hakim'in şeyhi Ebubekr Muhammed b. Cafer, İbn Huzeyme'den yaptığı rivayetler arasında onun şu sözünü de naklediyor: "Birçok kişi isimlerini vereceğim ravilerden rivayette bulunmak suretiyle onlara itimat etmiş olmasalardı, ben hilekâr olmalarından dolayı ne Şehr b. Havşeb ile Harîz b. Osman'ı, ne de sû-i hıfzlarından dolayı Abdullah b. Ömer, Bakıyye'ye, Mukâtil b. Hayyân, Eş'as b. Sevvâr ve Ali b. Cüd'ân'a itimat ederdim. Keza, an "عن" dedikleri zaman şu ravileri de zayıf sayardım: Asım b. Ubeydillah, İbn Akîl, Yezid b. Ebi Ziyâd, Mucâlid, Haccac b. Erdât, Ebu Huzeyfe en-Nehdî, Cafer b. Burkan, Ebu Ma'şer Mecîh, Ömer b. Ebu Seleme ve Kâbus b. Ebî Zıbyân." İbn Huzeyme adaletçe bunlardan daha düşük bazı kimseleri de saydı."

²³⁾ I,75,h.no:146

²⁴⁾ I,229,h.no:448

Biz onun bu husustaki metodunu belli başlıklar altında birer misalle tesbite çalıştık.

1- Bab başlıklarıyla ilgili durumlar:

a) Zayıfgörüp te almadığı habere babda işaret ediyor :

Hz. Aişe'nin , Rasulullah gece namaz kılarken onun kible cihetinde yattığına dair hadisin başlığında "uyuyanla abdestli olmayanın arkasında namaz kılmayın" hadisine işaretle bu haberi , rivayetiyle ihticac olunan hiçbir kimse rivayet etmemiştir" der. ²⁵

b) Babdaki hadisin sıhhatinden emin değilse bab başlığında buna temas eder :

Rasulullah'ın her gece Benû İsrâîl ile Zümer'i okuduğuna dair hadisin bab başlığında şu ifadeleri kullanıyor:"Res ülullah'a ittibâen sünnet olarak her gece Benû İsrâîl ve ez-Zümer'i okumanın müstehablığı babı. Şayet Ebu Lübâbe rivayetiyle ihticac edilen biriye tabii.Çünkü ben cerh ve tadil yönünden onun hakkında malumatım yoktur." ²⁶

c) Ele aldığı hadisin sıhhatinden emin olmamakla beraber muhtevasını alimler benimsemişse hadisi alarak bu şüpheyeye de temas ediyor:

"Misafirin mukîme imam olması ve selâmından sonra mukîmin namazı tamamlamasına dair hadisin senedi için bab başlığında şöyle diyor:" Ali b. Zeyd b. Cüdân'dan kalpte bir şüphe hasıl oluyor fakat ulema bu hadisin muhtevasında müttefik olduğundan bu haberi tahrir ettim." ²⁷

2) Senedelerle ilgili durumlar:

a)Müphemlik veya iltibas durumunda ravinin kimliğini senedde açıklamıştır :

Hz. Osman'ın abdest alışını anlatan hadisin senedinde geçen Âmir kelimesinin yanına, "bu İbnu Şakîk b. Hamza el-Esedî'dir" ilavesinde bulunur. ²⁸

b) Haberin sıhhati hakkında senedde açıklama yapar:

Rasulullah'ın her vakit abdest aldığına dair hadisin senedinde "Ali b.el-Hüseyn bi-

²⁵) II,18,287. bab . Nâsiruddîn el-Elbânî ta'likde bunun kavî olduğunu belirtiyor.

²⁶) II,91,498.bab

²⁷) III,70,139.bab.

²⁸) I,86.h.no: 167

ze garip haberle tahdis etti." demektedir. ²⁹

3- Metin sonrası durumları:

a) Müphemlik veya iltibas durumu olan raviyi açıklar:

“Akşama işâ diyen araplar size adı mağrib olan akşam namazı hususunda galebe çal-
masınlar şeklindeki hadîsin senedinde geçen Abdullah el-Müzenî için hadisin altında şöyle
der:

"Abdullah el-Müzenî, Abdullah el-Muğaffel'dir." ³⁰

b) Haberin sıhhati hakkında açıklama yapar:

Muhammed b. İshak tarikıyla gelen misvaklanarak başlanan namazın misvaksız
başlanandan yetmiş derece üstün olduğuna dair hadisten sonra "ben bu haberin sıhhati husu-
sunda kararsızım. Korkarım ki Muhammed b. İshak bu hadisi Muhammed b. Müslim'den
işitmediği halde tedlis yapmıştır." ³¹

c) Ravinin rivayet ederken yaptığı lafız hatalarını düzeltiyor:

Cabir b. Abdillâh'dan gelen gece kapların v.s.nin örtülmesiyle ilgil hadiste yer alan
فجوة العشاء ibaresinin hatalı olduğunu, bunun aşının karanlığın iyice bastırması manasına
gelen فجوة العشاء olacağını belirtmektedir. ³²

d) Hadislerin sıhhati hakkında başkalarının görüşlerine de müracaat etmektedir:

Ezanda terciî yapılması babında aynı hadisle ilgili değişik senedleri verdikten sonra,
aynı hadisi İbn Ebî Leylâ'nın önceki ravilerin hilafına Abdullah b. Zeyd veya Muaz'dan
bahsetmeksizin mürsel olarak doğrudan Abdullah b. Zeyd'den hadisi rivayet ettiğini belirt-
tikten sonra Muhammed b. Yahya'nın "İbn Ebi Leylâ'nın İbn Zeyd'i işitmemiştir" sözünü
nakletmiştir. ³³

29) I,10,h.no:13

30) I,176,h.no:341

31) I,71,h.no:137

32) I,68,h.no:132 ve IV, 148,h.no: 2560

33) I,198,h.no:382

B -İbn Huzeyme'nin Hadislerin Sıhhat Derecesi Hakkında Kullandığı

Lafızlar:

İbn Huzeyme rivayet ettiği hadisin ravileri hakkında açıklamalarda bulunduğu gibi hadisin sıhhat derecesi hususunda da açıklamalarda bulunmuştur. Onun bu türden yaptığı açıklamalar geniş hadis bilgisi yanında hadislerin sahihliği hususunda kitap başlıklarında belirtmiş olduğu titizlik prensibine ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Onun hadisin sahihlik derecesi hakkında kullandığı kelimeler:

- a-) منكر : وهو خبر منكر "O münker bir haberdir." ³⁴
- b-) مقلوب : فان هذا سند مقلوب "Bu maklûb bir senedir." ³⁵
- c-) مدرج : في حديثه مدرجا "Hadisine ilave yapılmış". ³⁶
- d-) غريب : bazen de حدثنا يونس بن عبد الأعلى بخبر غريب : غريب غريب "Yunus b. Abdila'lâ bize garip bir hadis rivayet etti." ³⁷
 نا يونس بن عبد الأعلى بخبر غريب غريب ...
 "Yunus b. Abdila'lâ bize garip garip bir hadis rivayet etti." ³⁸
- e-) مرسل : رواه ابراهيم ... عن عكرمة مرسلا "İbrahim...İkrime'den mürsel olarak rivayet etti." ³⁹
- f-) موقوف غير مرفوع : ثنا ابن وهب موقوفا غير مرفوعا "İbn Vehb ...merfu olarak değil de mevkufl olarak bize rivayet etti." ⁴⁰
- g-) موقوف غير مسند : الخبر موقوف غير مسند "Bu haber mevkuftur müsned değildir." ⁴¹

34) III,350,h.no: 2235

35) I,228,h.no:445

36) IV,266,h.no: 2845

37) IV,38,h.no: 2309

38) II,105,h.no:1012

39) II,224,h.no:1216

40) II,20,h.no:829

41) III,99,h.no: 1700

C-Sahih'de Senedlerin Birleştirilmesi:

İbn Huzeyme bir hadîsi ihtivâ ettiği konu adedince değişik bablara yerleştirirken, amacı hadisi ilgili babında değerlendirmektir. Bunun gibi aynı hadisin bir yerde birleşen birden fazla tarîkini ayrı ayrı yazmak yerine bunları birleştirmek sûretiyle de yersiz te-
kerrürden kaçınmak istemiştir.

1-Belli bir raviden gelen aynı hadîsin birden fazla tarîkini birleştirme metodu:

Müellif hadis tekerrüründen kaçındığı gibi senedleri birleştirmesinde de değişik metodlar uygulamıştır. Senedleri tahvîl yoluyla bir araya toplarken baş vurduğu usûlleri belli başlıklar altında toplamak mümkündür:

a) Aynı hadise dair farklı senedler, bir ravide birleştiğinde bu tarîkleri "ح" rumuzu kullanarak birleştirmesi:

Mîsal: Muhammed b. İshak'da birleşen aynı hadise dair iki farklı sened şu şekilde birleştirilmektedir: ⁴²

اخبرنا ابو طاهر نا ابو بكر نا يعقوب بن ابراهيم الدرقي ومؤمل بن هشام
اليشكري قال حدثنا ابن عليه عن محمد بن اسحاق ح وحدثنا الفضل
بن يعقوب الجزري نا عبد الاعلى عن محمد بن اسحق حدثنا ...

b) Bazen de tahvîl için sadece vav harfini kullanıyor:

Mîsal: Süheyl'de birleşen aynı hadise dair farklı senedleri şu şekilde birleştirmektedir: ⁴³

اخبرنا ابو طاهر ثنا ابو بكر ثنا احمد بن عبدة الضبي عن عبد العزيز بن محمد
الدراوردي وحدثنا ابو بشر الواسطي ثنا خالد يعنى ابن عبد الله كلاهما عن سهيل ...

c) Bazen bir hadis senediyle verildikten sonra hadisin altına "ح" rumuzunu kullanılıp yukarıda geçen senedle birleştiği yere kadar getirilip bırakılır.

⁴²⁾ I,174, h.no: 339

⁴³⁾ I,16,h.no: 24

Mîsal:Cuma günü yıkanmaya dair Ya'kup b. İbrahim ed-Devrekî'den bir hadis rivayet eder ve hadisten sonra şu ifadeleri kullanır: ⁴⁴

ح وثنا يعقوب الدرقي مرة قال

d)Çoğu kez de aynı ravide birleşen senedleri kâlû lafızıyla birleştiriyor

Mîsal: ⁴⁵ اخبرنا ابو طاهر نا ابوبكر نا يوسف بن موسى حدثنا وكيع وحدثنا محمد بن رافع اخبرنا ابو طاهر نا ابوبكر نا يوسف بن موسى حدثنا وكيع وحدثنا محمد بن رافع حدثنا زكريا...

e)Birleştirilen senedlerde rivayet lafızları farklı ise bunlara temas ediliyor:

Mîsal:Ebû Kudâme ile Bundar'ın Yahya tarîkiyle İbn Aclân'dan rivayet ettikleri hadise dair senedleri birleştiriliyor ve ikisinin senedlerindeki farklı rivayet lafızlarını belirtiyor: ⁴⁶

نا ابو قدامة ومحمد بن بشار قالنا ثنا يحيى قال بندار قال ثنا

ابن عجلان وقال ابو قدامة عن ابن عجلان عن القعقاع...

2-Birleştirilen senedlerde hadisteki lafızların hangi senede ait olduğuna temas şekilleri:

İbn Huzeyme senedleri birleştirdiğinde hadisteki lafızların hangi senede ait olduğuna dair değişik yerlerde açıklamada bulunmaktadır:

a)Senedlerin içinde hadisteki lafızların hangi senede ait olduğuna işaret edilmesi:

Mîsal: ⁴⁷

اخبرنا ابو طاهر نا ابوبكر نا بندار ومحمد بن رافع

وهذا حديث بندار حدثنا ابو عامر...

b)Bazen de senedlerin sonunda hadisin hangi senede ait olduğuna temas edilmektedir:

Mîsal: ⁴⁸ نا ابو طاهر نا ابوبكر نا هارون بن اسحق نا ابن فضيل وحدثنا

عن وائل بن حجر وهذا لفظ حديث ابن فضيل قال كنت

في من اتى النبي صلعم ...

44) III, 123,h.no: 1742

45) I,47, h.no: 88

46) II,183,h.no:1148

47) I,343,h.no: 689

48) I,353,h.no713

c)Bazen de hadisin sonunda hadisin hangi senede ait olduğuna temas edilmektedir

Mîsal:İbn Huzeyme,kemik ve hayvan pisliğiyle taharetlenmeye dair Abdula'lâ b.Abdila'lâ ve Ebu Haşim Ziyâd b.Eyyûb tarîkiyle gelen ve Davud b. Ebî Hind'de birleştirdiği senedlerden sonra,hadisi vermiş hadisin sonunda da "bu Abdula'lâ'nın hadisidir" demiştir.⁴⁹

d)Bazen değişik senedler bir yerde birleşmiş fakat raviler değişik rivayet lafızları kullandıklarından hadis verilirken senedler ayrı ayrı yazılmıştır.Hadisten sonra da metnin hangi senede ait olduğu belirtilmiştir:

Mîsal:Ubeydullah b. Abdillah'da birleşen namaz kılanın önünden geçmeye dair iki

senedi ayrı ayrı veriliyor: انا ابو طاهر نا ابو بكر نا احمد بن منيع نا ابو احمد ثنا

عبدالله بن عبد الله بن عبد الرحمن اخبرني عمي عن ابي هريرة عن رسول الله صلعم، انا ابو طاهر نا ابو بكر نا محمد بن رافع ثنا ابن ابي فديك اخبرني عبدالله عن عمه عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلعم ...

İbn Huzeyme birinci senedden sonra hadisi vermez,ikinci senedden sonra vermektedir.Hadisın nihâyetinde ise metnin birinci seneddeki ravi İbn Men'î'e ait olduğunu belirtmektedir.⁵⁰

3-Birleştirilen senedlerin metin farklılıklarına temas:

İbn Huzeyme senedleri birleştirirken,birleştirilen senedlerde hadisteki lafızların hangi senede ait olduğu hususunda belli bir yol takip etmediği gibi birleştirilen senedlere ait metin farklılıklarına temas ederken de değişik yollar takip eder:

a) Hadis verildikten sonra farklı metinlere temas edilir:

Meselâ:Çeşitli varyantlarla gelen,ihtiyaç anında kibleye yönelmeye dair hadisin senedleri içinde Abdula'lâ'nınkini tercih eder ve metnin sonunda şöyle der:" Bu hadis — Abdula'lâ'nın rivayet ettiği hadistir. Ebu Hişam el-Mahzûmî'nin rivayetinde ise "sırtı kibleye dönük olarak" ifadesi yerine "kibleye yönelmiş olarak " ifadesi vardır." ⁵¹

49) I,44,h.no:82

50) II,14,h.no: 814

51) I,34,h.no: 59

b) Bazen aynı yerde birleşen senedlerden ilki hadisle beraber veriliyor. İkinci sened daha sonra yukarıki senedle birleştiği yere kadar getirilip bırakılıyor ve metin farklılığı olan yer veriliyor:

Meselâ; hayızdan temizlenen kadının elbisesinin temizliğine dair iki senedden birincisini hadisle beraber verir. İkinci senedi de yukarıda geçen senedde bulunan Muhammed b. İshak'a kadar getirir ve isnadın gerisinin aynı olduğunu belirtir. Sonra da yukarıda geçen hadisteki "Kadın elbisesinde birşey görürse onu kazısın, biraz da suyla ovduktan sonra elbisenin geri kalan kısmını ıslatsın ve o elbise ile namaz kılsın" ifadesinin ikinci senedde "elbise kan görürsen onu kazı, biraz da suyla ov, sonra da elbisenin geri kalan kısmını ıslatıp onunla namaz kıl" şeklinde rivayet edildiğine temas eder.⁵²

c) Bazen metni aynı olan ve bir yerde birleşen isnadlardan ilkinin metniyle beraber müstakilen verdikten sonra diğer senedi birleşen yere kadar getirir. Hadis metninde farklılık yoksa aynı hadistir der.

Meselâ: İbn Hişam'da birleşen iki senedden birini hadisle verir. İkincisini de hadisten sonra verip senedi İbn Hişam'a kadar getirip bırakır ve "İbn Hişam aynı metni aynı senedle rivayet etmiştir" der.⁵³

d) Bitiştirdiği senedlerin ilkinin metin farklılığı olan yeriyle verip ikinci senede geçer. Hadisten sonra da bu metin ikinci senede aittir diye kaydeder.

Meselâ; El-A'lâ' b. Abdirrahman'da birleşen iki senedden ilkinin metin farklılığı olan yeriyle verip ikinci senede geçiyor:

انا ابو طاهر نا ابو بكر احمد بن المقدم العجلي نا يزيد يعنى ابن زريح اخبرنا روح
بن قاسم عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابيه عن ابي هريرة قال خرج رسول الله صلعم
على ابي بن كعب وهو يصلى ح وثنا عيسى بن ابراهيم الخافقي ثنا ابن وهب عن حفص
بن ميسرة عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابيه عن ابي هريرة ان رسول الله صلعم
مر على ابي بن كعب وهو يصلى ...

52) I,140,h.no:276

53) I,144,h.no:286

Hadisten sonra metnin İbn Vehb'in rivayeti olduğu belirtiliyor. ⁵⁴

D-Senedlerle İlgili Diğer Durumlar:

1-Rivayet edilen hadisin muhtevasıyla ilgili değişik bir hadis varsa "falancanın hadisinde de şöyle geçiyor" denildikten sonra metin veriliyor.Hadisın senedi ise metinden sonra veriliyor:

Meselâ:Rasulûllah'ın namaz kılarken önüne bastonu diktiğine dair değişik senedlerle gelen hadisi verdikten sonra Avn b. Ebî Cüheyfe'nin haberinde de şöyle geçmektedir der. Hadis'den sonra da senedini vermektedir. ⁵⁵

2-a) Önce geçen hadisin muhtevasıyla ilgili başta bir hadis varsa falancanın "hadisinde de şöyle geçmektedir" diyerek hadisi sadece sahabi veya sahabi ile beraber ondan hadisi rivayet edenin adıyla vermekte, senedini hazf etmektedir.

Meselâ:Rasûlullah'ın seferde öğle ile ikindiye ikişer rekat kıldığına dair İbn Ömer'den bir rivayette bulunduktan sonra Enes b. Malik'in haberinde şöyle geçmektedir diyerek Rasulullah'ın öğle namazını Medine'de dört, ikindiye de Zuhuleyfiye'de iki rekat kıldığına dair hadisi zikreder. ⁵⁶

2b) Bazen hadisi bu şekilde verdiğiinde senedlerin Kitabu'l-Kebîr'de olduğunu temas etmektedir:

Meselâ; namazda şüpheye düşenin sehiv secdesi yapmasına dair birleştirdiği birkaç senedli hadisi verdikten sonra İyaz'ın Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiği haberde şöyle geçmektedir diyerek onun metnini veriyor. Altında da Abdullah b. Ca'fer ile Muavîye'nin rivayetinde de şöyle geçmektedir diyerek öteki rivayeti veriyor Her iki hadisin senedlerini Kitabu'l-Kebîr'de gösterdiğini belirtmiştir. ⁵⁷

2c)Bazen de aynı mevzuyla ilgili başka bir rivayette bulunduğunu fakat onu Kitabu'l-Kebîr'de tahrir ettiğini belirtir.

⁵⁴⁾ II,37,h.no:861

⁵⁵⁾ II,27,h.no:841

⁵⁶⁾ II,72,h.no:948

⁵⁷⁾ II,109, h.no: 1021-1022

Misâl: Secdeden kalkarken ellere yüklenmeye dair Hâlid , Ebu Kılâbe tarikıyla bir hadisi gösterdikten sonra Eyyûb'un Ebû Kılâbe'den yaptığı rivayetini Kitab-ı Kebîr'de tahrîc ettiğine işaret eder.⁵⁸

2d) Bazen ileride gelecek olan hadisin ilgili kısmını hadisi rivayet eden sahabinin adını vererek, konuyla alakalı bâba alır:

Meselâ; Abdullah b. Uneys'in rivayet ettiği ve ileriki babda gelecek olan leyle-i kadr'e dair hadisin ⁵⁹ ilgili kısmını daha önceki baba alarak şöyle demektedir.: "Abdullah b. Uneys'in rivayet ettiği 'onu gece arayın. O da ayın yirmiüçüncü gecesidir" hadisi bu babdandır. " ⁶⁰

3a) Müstensih tarafından İbn Huzeyme atlanıp hocalarından başlatılan senedlere de rastlamaktayız:

Misal:Namazda konuşmanın neshine dair üç hadisten ilki hocası Yusuf b. Musa el-Kattan , diğeri de Bundar, bir diğeri de Yahya b. Hakîm ile başlamaktadır. ⁶¹

3b) Bazen de sened,torunu EbuTahir ile başlayarak İbn Huzeyme atlanır ve doğrudan hocasına geçilir:

Misal; Rasûlullah'ın namazda önünden geçmeye çalışan koyunu engellemeye dair hadisin senedi, Ebu Tahir'den el-Fadl b. Yakup er-Rehâmî'ye geçilerek verilmiştir. ⁶²

E- İbn Huzeyme'nin Kullandığı Edâ Sığaları ve Kısaltmaları :

İbn Huzeyme'nin şeyhlerinden tahdîs ve kıraat olmak üzere iki yolla hadis aldığını görüyoruz:

1-a) Tahdîs : İbn Huzeyme tahdîs lafzını çoğu zaman "ت" , " ثنا " ve "حدثنا" şeklinde kısaltarak kullanmaktadır :

⁵⁸) I,342,h.no:687

⁵⁹) III,328,h.no:2186

⁶⁰) III, 326,h.no:2180

⁶¹) II,34,h.no:855-856-857

⁶²) II, 20,h.no: 827

- 63) نا محمد بن يحيى ...
 64) حدثنا ابو هارون ...
 65) حدثنا محمد بن عبدالله ...
 66) حدثنا محمد بن عبدالله ...

2-b) **قرأت** Bir hadisi bir şeyhten alıp yazdıktan sonra o hadisi ona okuduğunu ifade etmek için "ona okudum" rivayat sığasını kullanılır :

Misal : **قرأت على محمد بن عبدالله بن عبد الحكم فاخبرني ان اياه ...**
 "Muhammed b. Abdillah b. Abdilhakem'e okudum. (Onun bu rivayette) bana haber verdiği göre babası ..." 67

İbn Huzeyme şeyhlerinden hadisi dinlemeden önce, onların hadislerini kendilerine ait olan nüshalardan bizzat kendisi yazdığını da şu ifadelerle belirtir :

3-a) **من كتابه** : Hadis aldığı şeyhi, hadisi kitabından rivayet ettiğinde "kitabından" ifadesini kullanıyor.

Misal : **حدثنا هارون بن اسحق الهمداني من كتابه ...**
 "Harun b. İshak bize kitabından rivayet etti..." 68

3-b) **من كتاب ...** : Hocası hadisi kendi hocasının kitabından rivayet ettiğinde bu kelimeyi kullanmaktadır:

Misal : **حدثنا بندار من كتاب شعبة ...**
 "Bundar bize Şu'be'nin kitabından rivayet etti..." 69

4-Aynı hadisi bir başka şeyhi rivayet ettiğinde buna hadisin sonunda işaretmesi:

63) I,211, h.no:406

64) I,219, h.no:418

65) II,32, h.no:853

66) II,244,h.no: 1253

67) I,372, h.no: 755

68) I,62,h.no:117

69) I,210,h.no:405

İbn Huzeyme aynı hadisi başka şeyhinin rivayet etmesi durumunda buna "ه" zami-riyle işaret eder:

- 70) ناه | محمد بن بشار
 71) حدثناه | يوسف بن موسى
 72) حدثناه | علي بن سهل الرملي
 73) ثنا | بن دار

5- İbn Huzeyme aynı hadisin başka bir senedi varsa her iki senedin lafızları arasındaki benzerlikleri şu ifadelerle belirtir :

- 74) وثنا بشير بن معاذ عن النبي نحوه . : نحوه a-)
 75) ثنا محمد بن العلاء... عن أبي هريرة عن النبي مثله . : مثله b-)
 76) ثنا أبو الخطاب... ثنا يونس بمثله سواء . : مثله سواء c-)
 77) وقد روى هذا الخبر بمثل هذا اللفظ . : يمثل هذا اللفظ d-)
 اسامة ...

5- Hadisi şeyhinden nereden aldığını belirtmesi:

İbn Huzeyme bazen hadisi nereden aldığını senedde açıklamaktadır.

Misal : 78) ثنا محمد بن ابراهيم بن كبير الصوري بالفسطاط

70) I,209,h.no:402

71) I,362,h.no:735

72) III,124,h.no: 1747

73) II,13,h.no:810

74) II,230,h.no:1227

75) II,8,h.no:796

76) II,11,h.no:806

77) III,174,h.no:1850

78) I,87,h.no:170

IV- SAHİH'DE HADİS TEKERRÜRÜ

Sahih'de pekçok defa aynı senedli hadisin tekerrür ettiğini görmekteyiz. Bu bir hadisin gereksiz yere bir kaç bâba yerleştirilmesi değil, hadisin muhtevâsının bir kaç bâbı ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Hadisin tekerrürü genellikle daha önce tamamı geçen hadisin sadece yeni babla ilgili kısmının alınması şeklinde görülüyor da bazan hadisin tamamının alındığı olmuştur. Bazan da sadece hadise işaret edilmekle yetinilmektedir. Hadisin tekerrüründe belli bir metodu göze çarpmayan İbn Huzeyme'nin değişik şekillerde de olsa hadisi birden fazla yerde kullanmasının yegâne sebebi, her hadisi ihtivâ ettiği her konu için ilgili bir bâba yerleştirmek istemiş olmasıdır.

İbn Huzeyme'nin hadîs tekrarında izlediği yol :

A- Hadisin İlk Geçtiği Yerde Bâbla Alâkalı Kısmının Alınıp

Tamamının İlerideki Bir Bâba Havâlesi :

Meselâ, Kitabu'l-Vudu'un ilk babının ilk hadisi olan Cibrîl hadisinde Cibrîl'in İslâm nedir sorusuna Rasûlullah'ın abdesti de dahil ederek vermiş olduğu cevaba kadar ki kısmı alıp hadisin tamamını şu anda elimizdeki mevcut nüshada bulunmayan bölümündeki es-Suâl anî'l-İman bâbına havâle etmektedir. ⁷⁹

B- Hadisin Daha Önce Geçtiğine Temas Edilerek, O Hadisin

Yeni Babla İlgili Kısmının Hikâye Yoluyla Anlatılması :

Misal : Zarûrî bir sebepten dolayı imamın namazda geri dönüp bakmasının ruhsatına dair bâbda daha önce geçmiş olan ⁸⁰ hadisten aynen alıntı yapmak yerine hikâye yoluyla

⁷⁹⁾ I,3,h.no:1

⁸⁰⁾ II,32,h.no:853

şöyle demektedir : "Daha önce tamamını verdiğim Ebû Hâzim'in Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmiş olduğu haberde geçtiğine göre, Hz. Ebubekr namazda sağa sola bakınmazdı. Fakat cemaat ellerini çırpmayı artırınca geri dönüp baktı ki Allah Rasûlü safda. Rasûlulla da ona namaza devam etmelerini işaret etti.." ⁸¹

C- Hadisin Daha Önce Geçtiğine İşaret Edilerek Sadece

Muhtevâsına Temas Edilmesi :

Mîsâl : Namazda elleri kenetlemeye dair açtığı bâbda daha önce geçmiş olan iki hadisi ⁸² hiç yazmadan bab başlığında " Rasûlullah namaza giderken elleri kenetlemekten nehy ettiğine göre namazda kenetlemek de hayli hayli nehye müstahaktır. İlgili hadiseleri daha önce yazdım " ⁸³ demekle yetinmiştir.

D- Hadisin Daha Önce Geçtiğine Temas Edilip Yeni Babla

İlgili Kısımının Aynen Aktarılması :

Namazda meydana gelen zarûri bir durumdan dolayı kadınların ellerini çırpma- la emr olunmalarına dair bâbda daha önce geçmiş hadisin ⁸⁴ ilgili kısmı alınarak şöyle deniyor : "Sehl b. Sa'd'in Rasûlullah'dan rivayet etmiş olduğu "namazda bir durum olduğunda erkekler tesbih getirsin kadınlar da ellerini çırpın" hadisini daha önce vermiştim.." ⁸⁵

E- Hadisin Daha Önce Geçtiğine Temas Edilmeyip Falancanın

Hadisi De Bu Bâbdandır Denilmesi :

Misal, ilk teşehhüdden kalkarken tekbir alıp elleri kaldırmaya dair bâbda daha önce geçmiş olan Ebû Humeyd es-Sâidî ve Abdulhamid b. Cafer'in hadisini ⁸⁶ kast ederek "Ebu Humeyd es-Sâidî ile Abdülhamid b. Cafer'in hadisinde de bu husus geçmekte-

⁸¹⁾ II,42,h.no:870

⁸²⁾ I,229,h.no:446-447

⁸³⁾ II,59,h.no:912

⁸⁴⁾ II,32,h.no:853

⁸⁵⁾ II,51,h.no:893

⁸⁶⁾ I,341,h.no:685

dir." ⁸⁷ demektedir.

**F- Hadisin Daha Önce Geçtiğine Değnilmeyip Falancanın Haberinde
Şöyle Geçiyor Diyerek Aynen Alıntı Yapılması :**

Misal, imamın başını cemaattan önce rükûdan kaldırmasına dair babda daha önce geçen Ebû Musa'nın rivayet ettiği hadisten ⁸⁸ alıntı yapıyor fakat hadisin daha önce geçtiğine temas etmeden Ebûbekr, Ebû Musa'nın rivayetinde şöyle dedi deyip ilgili kısmı aynen alıyor. ⁸⁹

G-Hadisin Daha Önce Zikredildiğine Temas Edilip Hadisin İlgili Kısımının Genelde Sahabe Veya Sahabe İle Ondan Rivayet Edenin Adıyla Birlikte Senediyle Aynen Verilmesi :

Meselâ; Ebu'z-Zübeyr'in Cafer'den rivayet ettiği haberin ⁹⁰ yeni babla ilgili kısmını "Ebu'z -Zübeyr'in Cafer'den rivayet ettiği haberi daha önce verdim " diyor ve hadisin senedini sonuna ekliyor. ⁹¹

H- Hadis Önce Geçtiği Halde, Hiç Geçmemiş Gibi, Tekrar Verilmesi :

Misal :Hacda şeytani taşlarken Allah'ı zikre dair babda Hz. Aîşe'den gelen hadisi ⁹² senediyle beraber daha önce geçtiğine temas etmeden almıştır. Ancak bu hadis,taş atmaktan muradın sadece taş atmak olmadığı, Allah'ı zikretmek olduğuna dair babda da kullanılmıştır. ⁹³

⁸⁷⁾ I,344,bab no: 212

⁸⁸⁾ III,43,h.no:1593

⁸⁹⁾ III,45,h.no:1596

⁹⁰⁾ II,43, h.no:873

⁹¹⁾ II,48,h.no:886

⁹²⁾ IV,279, h.no:2882

⁹³⁾ IV,317,h.no:2970

I- Hadisten Çıkarılan Hükme Göre

Bir Hadis Birkaç Babda Ayrı Ayrı Kullanılmaktadır :

Mesela;

الاعمال بالنية وإنما لإمرئ مانوى

"Ameller niyete göredir. Herkese niyet ettiği vardır." hadisinden ibadet için niyetin şart olduğu hükmüne varmış ve bu hadisi hem gusül yapanın niyet etmesi gerektiği bâbına⁹⁴ ve hem de istikbali kible babından sonra namazda niyetin gerekli olduğuna dair babı koymuştur.⁹⁵

J- Hadisin, Daha Önce Geçmediği Halde Geçtiği Bildirilmektedir :

Şöyleki müellif bazen hadisi daha önce imlâ ettiğini söyler fakat hadis, olması gereken yerde bulunmamaktadır. Meselâ ; niyet hadisi ilk defa birinci ciltte 228 nolu hadis olarak geçmesine rağmen müellif bunu önceden yazdığını belirtmektedir. Fakat hadis önceki sayfalarda bulunmamaktadır. Aynı şekilde dördüncü ciltte Rasûlüllah'ın ihramlı iken hacamat yaptırdığı babında 2657 nolu hadiste İbn Buheyne'nin hadisi de bu babdandır diyor fakat hadisi Sahih'de bulamıyoruz. Müellif böyle demekle muhtemelen Kitabu'l-Kebir'deki ilgili babı kasetmiş olabilir.

⁹⁴⁾ I,114,h.no:228

⁹⁵⁾ I,232,h.no:455

V-İBN HUZEYME'NİN TE'LİFÇİLİĞİ

A- Te'lifçiliği :

İbn Huzeyme'nin hadisciler arasında en belirgin özelliği onun muhtelifu'l-hadis ilmindeki otoritesidir. "Rasulullah'dan sahih senedle rivayet edilmiş birbirine zıd düşen iki hadis bilmiyorum. Kimin yanında böyle hadisler varsa getirsin te'lif edeyim"⁹⁶ sözü bu husustaki bilgi gücünü göstermektedir.⁹⁷

"Müellifin "muhtelifu'l-hadis" konusundaki bilgi ve maharetine Sahih'i şehadet etmektedir. Nasıl ki Buhari için "fıkhî bab başlıklarındadır" denmişse, İbn Huzeyme için de "müteâriz hadisleri çözümlemedeki üstün bilgi ve gayreti Sahih'in bab başlıklarındadır." denilebilir."⁹⁸ Öyle ki, eserini gözeden geçirdiğimizde muallakta kalan, müphem ve meteâriz hiçbir hadisin kalmadığını görmekteyiz.

Te'lifine misaller :

1 - Müellif, Rasûlullah'ın "küçük-büyük abdest bozarken sırtınızı ve önünüzü kibleye vermeyin. Doğuya, batıya yönelin"⁹⁹ hadisi için açtığı babda, bu hadiste Rasûlullah'ın âm lafız kullanarak hâs murad ettiğini belirtir. Daha sonra Cabir b. Abdullah'ın " Rasûlullah küçük abdest bozarken kibleye yönelmekten bizi nehy etmişti. Vefatından bir yıl önce onu kibleye karşı bevl ederken gördüm."¹⁰⁰ hadisini verir.Bab başlığında da, bazı cahillerin bu hadise bakarak küçük abdest esnasında kibleye dönmenin her durumda caiz olduğunu zan ettiklerini , ilimden anlamayan, mücmel ile müfesser arasındaki farkı bilmeyen bir kısım insanların da bu hadisin önceki hadisi nesh ettiğini sandıklarını belirtir. Son olarak İbn

⁹⁶⁾ İbnü's Salâh, Ulûmu'l-Hadis (Thk.Nureddin İler) s.385;Hatib Bağdâdi,el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâ ye, s. 43
2; es-Schavi a.g.e.III,81

⁹⁷⁾ Şemsuddin Muhammed b.Abdirrahman es-Schâvî ise bunu aşırı bir iddia olarak görüyor ve itidalin gerektiğini belirtiyor. es-Schâvî, a.g.e.III,81

⁹⁸⁾ Çakan, İ. Lütüfî-Muhtelifu'l-Hadis İlmi, s.42

⁹⁹⁾ I,33,h.no:57

¹⁰⁰⁾ I,34,h.no:58

Ömer'in şu hadisini verir : "Hafsa b. Ömer'in evine geldim, sonra evin damına çıktım. Oradan Rasûlullah'ın helâda olduğunu ve sırtını Kâbe'ye doğru çevirmiş ve Şam cihetine yönelik olduğunu gördüm. " ¹⁰¹ Bu hadisin bulunduğu bab da İbn Huzeyme şu te'lifi yapar : Rasûlullah'ın küçük ve büyük abdestte kibleye yönelmekten ve sırt çevirmekten nehy etmesi, boş arazilerde ve etrafı perdeyle çevrili olmayan açık yerlere mahsustur. Büyük-küçük abdest bozanın tuvalette veya kible ile arasında perde veyahutta bir duvar bulunduğu Kâbe'ye yönelmesinde ruhsat vardır.

Görüyoruz ki, ilk hadiste açık arazinin, ikinci ve üçüncü hadiste de etrafı çevrili olan yerlerin söz konusu edildiğini beyan ederek bu hadislerin zıt görünen manalarını uzlaştırmıştır.

2- Ramazan ayı geldi mi cennetin kapıları açılır, cehenneminkiler kapatılır, şeytanlar zincire vurulur" ¹⁰²hadisinin yer aldığı babda şeytanların zincire vurulması ifadesinde İbn Huzeyme, lafzın âm, muradın hâs olduğunu söylemektedir. Peşinden gelen babda da "ramazanın ilk gecesini geldi mi şeytanlardan azgın cinler zincire vurulur." ¹⁰³ hadisinin başında Hz. Peygamber'in önceki hadiste geçen şeytanlar zincire vurulur derken, maksadı şeytan taifesinden olan azgın cinlerdir, tüm şeytanlar değildir demiş, şeyâtîn kelimesinin şeytan taifesinden bir kısmının adı olduğuna işaret etmiş ve böylece tearuzu gidermiştir. ¹⁰⁴

3- İbn Abbas'ın "Rasulullah geceleri 13 rekat kılardı" ¹⁰⁵ hadisini verdikten sonra diğer babda Hz. Aişe'nin " ramazan veya ramazan dışında Rasulullah geceleri 11 rekattan fazla kılmazdı" ¹⁰⁶ hadisini ele alır. Peşindeki diğer babda da yine Hz.Aişe'den "Rasûlullah vitri de dahil geceleri 9 rekat kılardı. " ¹⁰⁷ hadisi yer alır.İbn Huzeyme, bu hadislerin bab başlıklarında, ilimde derinleşmemiş bazı kimselerin bu hadisler arasında tenakuz olduğunu vehm ettiklerini ifade eder.

101) I,34,h.no:59

102) III,188. h.no: 1882

103) III,188,h.no:1883

104) III,188,h.no:1882,1883

105) II,191,h.no:1164

106) II,192,h.no: 1166

107) II,192,h.no:1167

Bu konuyla alakalı en son babda Hz. Aişe'nin şu ifadelerine yer verir: " Rasûlullah geceleri 13 rekat kılardı. Sonra iki rekatı bırakarak 11 rekat kılmaya başladı. Vefatı zamanında ise 9 rekat kılıyordu. .." ¹⁰⁸ İbn Huzeyme hadisler hakkında şöyle bir telif yapar: Hadisler arasında çelişki söz konusu değildir. Rasulûllah gece namazlarının adedini azaltmaya gitmiştir. Farklı sayılar bundan kaynaklanmaktadır. Müellifimiz böylece ihtilafı şüpheye mahal kalmayacak şekilde bertaraf etmiştir. ¹⁰⁹

4-İbn Huzeyme, "Rasulûllah secde ederken yere dizlerini ellerinden önce kayardı." ¹¹⁰ hadisinin "Rasulûllah ellerini dizlerinden önce koyardı." ¹¹¹ hadisindeki hükmü nesh ettiğini, ilimden habersiz olan bazılarının mensuh olan bu hadisle amel ettiklerini söyledikten sonra Sa'd (R.A) dan rivayet edilen "biz önceden ellerimizi dizlerimizden önce koyardık.(Daha sonra Rasululullah) dizlerimizi ellerimizden önce yere koymamızı emretti." ¹¹² hadisini göstererek önceki hükmün mensuh olduğunu ortaya koymuştur. ¹¹³

İbn Huzeyme hadisler arasında te'life gittiği gibi bazen ayetlerle hadisler arasında da irtibat kurmuş, ayetlerdeki icmâli mananın hadislerle açıklandığını, Rabbul alemînin ayetlerde genel ifadeler kullanıp açıklamayı Rasûlullah'a bıraktığını belitmiştir. Böylece zahirde var gibi görünen ihtilafı kaldırmıştır.

Misal:

"İman eden kullarıma de ki, namaz kılsınlar" ¹¹⁴ ayeti ile, pek çok yerde geçen " namaz kılınız" şeklindeki namazın farziyyetini ifade eden ve herkesi kapsayan ayetlerin kimseyi istisna etmemesinin sebebini şöyle açıklamıştır.: Emir icmâli olup Rabbul alemîn bunun açıklamasını sevgili peygamberine bırakmıştır. Müellif bundan sonra Rasulullah'ın kadınlara vaazı esnasında hayızlı olduklarında namaz kılmamalarını onlara bildirişine dair

108) II,193,h.no:1168

109) II,193,h.no :1168

110) I,318,h.no:626

111) I,318,h.no:627

112) I,319, h.no:628

113) I,329,bab no:172

114) İbrahim :31

ki"..."hayız sizi üç dört gün namazdan alıkoyuyor" ¹¹⁵ hadisini almıştır.

B- İbn Huzeyme İle İbn Kuteybe'nin Hadisleri Tevîl Etme Metodları

Yönünden Karşılaştırılması :

İbn Huzeyme'nin muasırı olan İbn Kuteybe de (ö.276/889) meslekten olmayan hadiscilerdendir. O da İbn Huzeyme gibi başta mutezîle olmak üzere diğer ehl-i sünnet dışı mezheplerle çetin mücadelelere girmiştir. Muhtelifu'l-hadis ilminde haklı bir şöhrete ulaşan İbn Kuteybe, Mutezile'nin Kur'an'a, akla ve birbirlerine zıt hadislerin olduğuna dair ithamlarına cevap vermek için Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis adlı eserini yazmıştır. ¹¹⁶

İbn Huzeyme ile İbn Kuteybe'nin müştereken ele aldıkları zahiren birbirine zıt düşen hadisleri inceleyişlerini karşılaştırdığımızda ikisi arasında ortak ve farklı yönlerin olduğunu tesbit ettik. Şöyle ki ;

1) Tearuz eden hadisleri aynı şekilde telif ederler:

İbn Kuteybe, Rasulullah'ın küçük büyük abdest esnasında kıbleye yönelmekten nehy eden hadisi ile, kendisine bazı insanların küçük-büyük abdest sırasında kıbleye yönelmeyi hoş karşılamadıkları bildirildiğinde helâsının kıbleye döndürülmesini emretmesine dair hadisini şu şekilde telif etmektedir: Bu iki hadis arasında nesh söz konusu değildir. Rasulullah ilk hadislerinde, yolculuk esnasında açık arazide kıbleye yönelmekten nehy etmiştir. İkinci hadislerinde ise helâlarda kıbleye yönelmenin bir sakıncası olmadığı belirtilmektedir. ¹¹⁷ İbn Huzeyme'nin de bu konuyla ilgili üç hadisi aynı şekilde telif ettiğini daha önce görmüştük.

2) Aynı konuyla ilgili muhtelif hadislere farklı yaklaşımda bulunmuşlar:

İbn Kuteybe, Hz. Aişe'nin , Rasulullah'ın elbisesindeki meniye ovduğunu, Rasulullah'ın da bununla namaz kıldığına dair rivayeti ile Rasulullah'ın elbisesindeki meniye yıkadığına dair rivayetini şu şekilde tevîl etmektedir: Hz. Aişe ıslakken meniye yıkamış, ku-

¹¹⁵⁾ II,100,bab no: 400; hadis no: 1000

¹¹⁶⁾Bu eser Hayri Kırbasoğlu tarafından Hadis Müdafası adıyla dilimize kazandırılmıştır. İstanbul,1979.

¹¹⁷⁾İbn Kuteybe, Hadis Müdafası, s.126

ruyken ovmuştur. ¹¹⁸

İbn Huzeyme ise, Hz. Aişe'den değişik varyantlarla gelen aynı muhtevalı iki hadis arasındaki tenakuzdan bahs etmemektedir. Hz. Aişe'nin meniye yıkaması ile ilgili rivayeti meninin yıkanmasının müstehab olduğuna dair bâba alırken ¹¹⁹ Hz. Aişe'nin meniye ovmasını da meniye kuruyken ovmanın caiz olduğuna dair bâbda zikretmiştir. ¹²⁰ Böylece İbn Kuteybe'nin bahs ettiği tenakuzluğa temas etmeden ilk hadisin meninin yaş olması diğerinin de kuru olmasıyla alakalı olduğunu izah etmiş olmaktadır.

3) İbn Kuteybe sadece tenakuz halindeki hadisleri karşılaştırır oysa İbn Huzeyme bazen, bir hadisle tenakuz eden başka bir hadisin hükmüyle amel edenlerin görüşlerini, o hadise temas etmeden karşılaştırmaktadır:

İbn Kuteyme, Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği, bir a'râbînin mescide bevl etmesi üzerine Rasûlullah'ın onun üzerine su dökülmesini emretmesi hadisi ile Abdullah b. Makil b. Mukarrin'den gelen aynı olayla ilgili farklı ifadeleri içeren, bevl edilen toprağın atılıp oraya su dökülmesini emreden hadisi şu şekilde telif etmiştir: Ebu Hureyre olay yerinde bulunduğundan onun rivayeti daha sahihtir. Abdullah b. Makil b. Mukkarin ise sahaî değildir. Dolayısıyla onun rivayeti Ebu Hureyre'ninkine denk değildir. ¹²¹

İbn Huzeyme ise, aynı konuyla alakalı, su dökmenin kifayet edeceğine dair Ebu Hureyre ile Enes b. Malik'in hadisini vermekle yetinerek, bu iki hadisin bevl mahalline su dökmenin kifayet edeceğine delil olduğunu belirtmiştir. Bevl edilen toprağın nakli ile ilgili rivayete ise (eline geçmediğinden herhalde) hiç değinmeden bu hadisin muhtevalarıyla amel eden Iraklıların toprağın naklini öngören görüşlerinin, bu iki hadis karşısında yanlış olduğunu belirtmiştir. "Iraklıların uygulaması ile rivayet ettiği iki hadis arasındaki tenakuzu ise şöyle gidermeye çalışmıştır: Iraklıların görüşü yanlıştır. Çünkü Ebu Hureyre'nin rivayetinde geçen "üzerine bir kova su dökün .Çünkü siz kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz. Güçleştirici olarak değil" ifadesi Allah Rasulûnün kolaylaştırıcı olarak gönderildiğini zorlaştırıcı olarak gönderilmediğini göstermektedir. Iraklıların uygulaması ise zorlaştırmadır." ¹²²

118) a.g.c,s.230

119) I, 145, bab no: 217

120) I, 145, bab no: 218

121) İbn Kuteybe, a.g.c,s.318

122) I, 149, bab no: 223

VI-HADİSLERDE KASTEDİLEN MANAYA AÇIKLIK GETİRMESİ , MÜPHEMLİĞİ KALDIRMASI

İbn Huzeyme Sahîh'de hiç kapalı hadis bırakmamıştır dersek mübalağa etmiş sayılmayız. Öyle ki,hadislerde akla gelebilecek en küçük bir müphemliğe bile temas etmiş,gerekli gördüğünde müphemliği gidermek için arap dilinden misaller getirmiş hadislerde geçen kelimelerin ne manalara geldiğini açıklamış, ele aldığı hadisin izahına dair bir nakil varsa onu da eklemiş, en nihayet hadisin manasını berraklaştırmıştır. Şimdi bu hususlara misaller verelim:

A) Hadislerdeki Müphem Manaları Açıklaması:

Misâller :

1-El-Berâ b. Âzib tarafından rivayet edilen:

كان قيام النبي صلعم وركوعه وسجوده وجلوسه لا يدرك أياه افضل

"Rasûlullah'ın kıyamının mı, rükûunun mu, secde veya oturuşunun mu, hangisinin daha faziletli olduğu bilinmezdi." hadisindeki افضل kelimesinin اطول manasında olduğunu, dolayısıyla mananın "hangisinin daha uzun olduğu bilinmezdi" şeklinde olduğunu belirtmiştir. ¹²³

2-Yine Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiği "sizden biriniz namazdayken şeytan ona musallat olur. Ona, abdestin kaçtı der.Bu durumla karşılaşan kişi ona, yalan söylüyorsun desin.Fakat (abdestinin kaçtığına dair) burnuyla koku almışsa veya kulağıyla ses işitmişse bunlar müstesna" şeklindeki hadiste geçen ona, yalan söylüyorsun demesi ifadesinin sözlü

¹²³⁾ I,331,h.no:661

değil, içinden manasındadır. Değilse namaz kılanın cehren böyle demesi caiz değildir demıştır. ¹²⁴

B) Hadiste Geçen Kelimeler İçin Manayı Açıklayıcı Nakiller Yapması:

Diyet konusunda hadiste geçen, diyet gerekmez manasına gelen الجبار kelimesini Ali b. Hucr tarîkıyla Mekhûl'den "heder", Yunus b.Abdila'lâ ve İbn Adilhakem tarîkıyla İbn Hişam'dan "diyet gerekmez", Muhammed b.Yahya tarîkıyla Malik'den " diyet gerekmez" manasına geldiğine dair nakiller yapmıştır. ¹²⁵

D) Ravilerden Birisi Hadiste Geçen Kelimeyi Açıklamışsa Onu Da Vermektedir:

Senedinde Mansûr'un da bulunduğu, namazda tükürmekle ilgili bir hadiste geçen "...soluna tükür, solun boş değilse sol ayağının altına tükür ve onu yerle ov" ifadesindeki " yerle ov" manasına gelen قل به 'nin manası hususunda Mansûr'un "yerle ov" dediğini nakletmiştir. ¹²⁶

E) Manayı Açıklamak İçin Arap Dilinden Misaller Getirmesi:

H.z.Aişe'den rivayet edilen

ان النبي صلحتم كان يصلي العصر والشمس طالعة في حجرتي لم يظهر الفئ بعد

"Rasulûllah ikindiye kılariken güneşin ışığı odanı doldurmuş,gölgeler iyice ortaya çıkmamış olurdu" hadisini ele alırken şöyle der:"Ez-zuhûr (الظهور) araplarca iki manada kullanılır." Bir şeyin apaçık görünmesi, bir şeyin başka bir şeye galib gelmesi." Nitekim araplar

ظهر جيش فلان على جيش فلان " falan filancayı yendi", ظهر جيش فلان على جيش فلان "falancanın ordusu filancanın ordusu yendi" yani falan filancaya galebe çaldı derler.Hz. Aişe'nin لم يظهر الفئ بعد " gölgeler henüz iyice ortaya çıkmamıştı" sözünün manası da " odasında gölgeler güneş ışığını bastırmamışken" demek olur. Yani Rasûllah ikindiye kılariken odanın içinde güneş ışığı gölgelerden daha fazlaydı, diye anlaşılır." ¹²⁷

124) I,19,h.no:29

125) IV, 46,h.no:2326

126) II,45,h.no:877

127) I,170,h.no:332

VIII-İBN HUZEYME'NİN BAŞKA HADİS KİTAPLARIYLA KARŞILAŞTIRMALARA GİTMESİ

İbn Huzeyme'nin rivayet ettiği hadis başka hadis kitaplarında da geçiyorsa o bazan bu hadislerin o kitaplarda nasıl geçtiğine temas etmektedir. Bu hususta en çok da İmam Mâlik'in Muvatta'ına müracaat eder. Bunlardan he rbiri için örnekler vermemiz yerinde olur:

A- Muvatta':

İbn Huzeyme, Ali b. Ma'bed tarikıyla Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in

لولا ان اشق على امتي لامرتهم بالسواك مع كل وضوء

"Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her abdestle beraber misvak kullanmalarını emrederdim." hadisini verdikten sonra, haberin İmam Malîk'in Muvatta'nı Ebu Hureyre'nin ağzından şu şekilde duyulduğunu belirtir:

لولا ان يشق على امتي لامرتهم بالسواك مع كل وضوء

"Ümmetine zor gelmeyeceğini bilseydi, her abdestle beraber misvak kullanmalarını emr ederdi."¹²⁸

İbn Huzeyme'nin verdiği bu malumat ışığında Muvatta'a baktığımızda, Malik, İbn Şihab, Humeyd b. Abdirrahman b. Avf, Ebu Hureyre tarikıyla bu hadisin aynı şekliyle mevcut olduğunu görmekteyiz.¹²⁹

¹²⁸⁾ Sahih, I, 73, h.no: 140

¹²⁹⁾ İmam Malik, Muvatta, (Yahya b. Leys nüshası) Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, I, 66, h.no: 115: İbn Huzeyme pek çok yerde de İbn Vehb'in Muvatta nüshasına atıfta bulunmaktadır. Mesela: III, 300, h.no: 2120: IV, 35, h. no: 2299. Bu esere ulaşamadığımızdan karşılaştırmada bulunamıyoruz.

B-Buhari ve Müslim :

İbn Huzeyme bazan Buhari ve Müslim'le de karşılaştırmaya gitmektedir:

Sadece cuma günü oruç tutmanın kerâhiyeti hakkındaki babda Ebû Saîd el-Eşec tarîkiyle bir hadis verdikten sonra aynı hadisi Buhari'nin Ömer b. Hafs, Müslim'in de Ebu-bekr b. Ebi Şeybe tarîkiyle rivayet ettiğini belirtir. ¹³⁰

Buhari ve Müslim'e baktığımızda gerçekten de bahs ettiği malûmatla karşılaşırız. ¹³¹

C-EbûAvâne'nin Müsned'i:

İbn Huzeyme bazan Ebu Avâne'nin Müsned'ine de bakmaktadır:

Misal:Namaza çıkarken dua etmeye dair bir hadis verir.İbn Huzeyme,hadisın senesinde geçen müdellis Hubeyb b.Ebî Sâbit'in,bu hadisi,Muhammed b. Ali b. Abdillah'tan gerçekten duyup duymadığını bilemediğinden kalbinde bir şüphenin hâsıl olduğunu,fakat Ebu Avâne'ye baktığında Hubeyb b.Ebî Sâbit'in aynı hadisi Muhammed b. Ali'den de rivayet ettiğini gördüğünde bu şüphenin kalktığını belirtmektedir. ¹³²

Ebu Avâne'nin Müsned'ine baktığımız zaman gerçekten Hubeyb b. Sâbit'in aynı hadisi Muhammed b. Ali'den rivayet ettiğini görüyoruz. ¹³³

¹³⁰⁾ Sahih, III,315,h.no:2159-2160.

¹³¹⁾ Buhari, Kitabı's-Savm,Babu Savmi Yevmi'l-Cumua, bab no:63. Müslim, Kitabı's-Savm,Babu Kerâhetti Sıyâmi Yevmi'l-Cumua Münferiden, h.no:1144

¹³²⁾ Sahih,I,229,h.no:448

¹³³⁾ Ebu Avâne,Müsned,II,320,Zikru'l-Haberî'l-Mübîn.

NETİCE

İslâmî ilimler sahasında en bereketli çalışmaların yapıldığı bir asırda, Kütüb-i Sitte müelliflerinin döneminde yaşayan İbn Huzeyme, küçük yaşlardan itibaren hadisle ilgilenmeye başlamış, yolculuklara çıkmış ve 90 yıllık dop dolu geçen ömrü boyunca, ancak üçü elimize ulaşabilen 140 civarında eserini kaleme almıştır.

Bir İslâm aliminin sahip olması gereken, kanaatkârlık, cömertlik, İslâm'a bağlılık, bildiğiyle amel etmek v.b. özelliklerin tamamına sahip olan bir şahsiyet olan müellif, hayatını Kuran' a ve sünnete göre düzenleyen biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hadis ve kelâmda şöhret bulan İbn Huzeyme, ehl-i sünnet ve ehl-i bidat arasındaki en şiddetli fikrî tartışmaların yapıldığı bir dönemde kelâm ilmindeki otoritesiyle kendisini göstermiştir. Selefî akîdeyi savunmak için yoğun tartışmalara girmiş ve selefî akîdeyi savunan Kitâbu't-Tevhîd'ini yazmıştır.

Fıkıh ilminde de icihad mertebesine yükselen müellif ehl-i hadîs meşrebince, hadîslere göre fikhî hükümler çıkarmıştır.

Ulemânın kendisi hakkındaki sözleri onun hadisteki yerini göstermektedir. İbn Huzeyme, çok geniş bir hadis kültürüne sahipti. 70.000 hadîs ezberlemeyi dahi önemli bir hâdis olarak görmeyen müellifi en iyi tanımanın yolu Sahîh'i incelemektir.

Tek ve eksik nüsha olarak Topkapı Sarayı Kütüphânesi'nde bulunan ve 315 hocadan 4446 hadîsin yer aldığı bu eser pek çok özellikleriyle diğer hadis kitaplarından ayrılmaktadır.

Müslim gibi hadîslerin tasnîfinde çok titiz davranan müellif her hadîsi ilgili bâbında hem de o babdaki konunun tadrîci gelişmesine göre sıralamıştır. Bir kitap içinde geçen aynı konuyla ilgili babları dahi bir başlık altında toplamaya çalışmıştır. Bu düzen içindeki Sahîh'in her kitabı âdetâ bir giriş, gelişme ve bir de sonuç bölümlerinden meydana gelmiş durumdadır.

Sahîh'i diğer kitaplardan ayıran özelliği, belki de bab başlıklarıdır. İsimlerini hadisteki muhtevâdan alan bab başlıkları bazen içine aldığı hadislerin sıhhatine, bazen de zayıf

görülüp alınmayan hadislere konu olmaktadır. Hadis ehlinde olan İbn Huzeyme, rivayet ettiği hadisin hilâfına amel edenlere de bab başlıklarında şiddetli bir şekilde çatmıştır. Burada tenkid edilenlerin başında re'y ehli olan hanefiler gelir.

Hadîslerin sıhhati hakkında da çok hassas davranan müellif, zayıf gördüğü veya hakkında en ufak bir söz söylenmiş sened hakkında muhakkak surette açıklamalarda bulunmuştur. Bir kaç konuyu ihtiva eden bir hadîsi ilgili bablara yerleştirirken gereksiz hadis tekrüründen kaçınmak için de aynı hadîse dair değişik tarîkleri birleştirmiştir.

Manaları kapalı hadîsleri çeşitleri misaller getirerek açıklayan İbn Huzeyme birbirine zıt düşen hadîsleri tevil etmek suretiyle de eseri, diğer hadis kitaplarında rastlayamayacağımız bir diğer özellik göstermektedir.

İstifade edilecek bu özellikleri ile birlikte Sahîh'i, sıhhat yönüyle vasat derecede bir hadis mecmuasıdır. Müellif her ne kadar hadislerin sıhhati hakkında çok titiz davranmışsa da , eseri tahkik eden M. Mustafa el-A'zamî ve kendisinden yararlandığı Nâsiruddîn el-Elbânî'nin ta'likâtına baktığımızda, Sahîh'in pek çok zayıf hadîs yanında mevzû hadîsi de içerdiğini görmekteyiz. Fakat yine de bu hadîslerin pek çoğunun şevâhidle desteklenmiş olması eserin sıhhat derecesine düşen gölgeyi giderici sayılabilir.

EKLER

I- İBN HUZEYME'NİN HOCALARI:

A-İbn Huzeyme'nin Sahih'inde Adları Geçen Hocaları ve

Onlardan Aldığı Hadislerin Sayısı:

İbn Huzeyme'nin sahih'inde mükerrerlerle birlikte kendilerinden hadis aldığı hocaları ve onlardan rivayet ettiği hadis sayıları aşağıda çıkarılmıştır:

Abbâd b. Mansur	1	32 Ahmed b. Davud .b. Ziyad ed-Dıbbiy	1
Abbâd b. Yakub	1	33 Ahmed b. Ebî'l-Harb el-Bağdadi	1
El-Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî	4	34 Ahmed b. Ebî Süreyc er-Râzî	9
El-Abbâs b. Ebî Tâlib	1	35 Ahmed b. el-Ezher	6
El-Abbâs b. Muhammed ed-Devrî	2	36 Ahmed b. Hafs b. Abdillâh	1
El-Abbâs b. Yezîd el-Behrânî	2	37 Ahmed b. Halil el-Bağdadi	1
Abdullah b. el-Hakem b. Ebî'z-Ziyad el-Kutvânî	9	38 Ahmed b. el-Hasan b. Abbâd en-Nesâî	1
Abdullah b. Haşim	18	39 Ahmed b. el-Hüseyn b. Abbâd	1
Abdullah b. İmran er-Rebî el Abbâdî	3	40 Ahmed b. el-Hüseyn eş-Şeybanî	1
Abdullah b. İshak el-Cevherî	10	41 Ahmed b. İsa b. Zeyd el-Lahmî	2
Abdullah b. Muhammed b. Sâid b. el-Hakem	1	42 Ahmed b. Mansur el-Mervezî	2
Abdullah b. Muhammed ez-Zühri	9	43 Ahmed b. Mansur er-Remâdî	9
Abdullah b. es-Sabbah el-Attâr	2	44 Ahmed b. Menî'el-Bağdadi	52
Abdullah b. Saîd el-Eşec	79	45 Ahmed b. el-Mikdam el-İclî	50
Abdülazîz b. Ahmed b. Süveyd	1	46 Ahmed b. Nasr el-Mukrî	6
Abdulcebbar b. Abdilâlâ	2	47 Ahmed b. Osman b. Hakîm	1
Abdulcebbar b. el-Alâ'	200	48 Ahmed b. Saîd ed-Dârimî	18
Abdulkuddus b. Muhammed b. Şuayb	2	49 Ahmed b. Saîd er-Rabati	1
Abdülmeccid b. İbrahim el-Mısrî	5	50 Ahmed b. Sinan el-Vâsîti	8
Abdulvâris b. Abdissamed	17	51 Ahmed b. Yahya es-Sadeî	1
Abdulvehhab b. Abdilmecid	1	52 Ahmed b. Yezîd b. Ali'l el-Anzî	3
Abdulvehhab b. Abdilhakem el-Verrak	2	53 Ahmed b. Yusuf es-Sülemî	1
Abdurrahman b. Bişr b. el-Hakem	29	54 Ali b. Abdirrahman b. el-Muğîre	7
Abdurrahman b. el-Fadl b. el Muvaffak	1	55 Ali b. Amr b. Halid el-Harrânî	3
Abde b. Abdillâh el-Huzâî	22	56 Ali b. Cafer	1
Ahmed b. Abdillâh b. Abdirrahman el-Berkîy	12	57 Ali b. el-Ezher b. Abdirabbih	2
Ahmed b. Abdillâh b. Ali b. Süveyd	4	58 Ali b. Haşrem el-Mervezî	89
Ahmed b. Abdirrahman b. Vehb b. Müslim	23	59 Ali b. el-Hüseyn ed-Dirhemî	1
Ahmed b. Abede b. Musa	140	60 Ali b. Hucr el-Mervezî	90
Ahmed b. Ali b. Vehb	1	61 Ali b. el-Hüseyn b. İbrahim Ebbur	1
Ahmed b. Cafer el-Halvânî	1	62 Ali b. el-Hüseyn b. İbrahim b. el-Hüseyn	2

63 Ali b. İbrahim el-Gâfiki	2	113El-Hasan b. Kazae b. Ubeyd	9
64 Ali b. Ma'bed el-Bağdadî	5	114El-Hasan b. Mehdi	1
65 Ali b. el-Münzir	22	115El-Hasan b. Muhammed b. es-Sabbâh	2
66 Ali b. Müslim	11	116El-Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî	87
67 Ali b. Nasr el-Cehzamî	1	117El-Hasan b. Nasr el-Meârik	1
68 Ali b. Saîd b. Mesrûk el-Kindî	10	118Hatem b. Bekr b. Gaylan	2
69 Ali b. Saîd en-Nesevî	1	119Havsere b. Muhammed el-Basri	10
70 Ali b. Saîd et-Tüsterî	1	120 Hilal b. Bişr el-Basri	3
71 Ali b. Sehl er-Remlî	19	121Hişam b. Abdilmelik	1
72 Ali b. Şuayb	4	122 Hişam b. Yunus	2
73 Ammar b. Halid el-Vâsîti	1	123 Humejd b. er-Rebî	2
74 Amr b. Ali es-Sayrafi	28	124 El-Hüseyn b. Ali el-Bistâmî	1
75 Amr b. Dinar	1	125 El-Hüseyn b. el-Hasan	8
76 Amr b. Hafs eş-Şeybânî	2	126 El-Hüseyn b. Hureys, Ebu Ammar	42
77 Bahr b. Nasr b. Sâbik	19	127 El-Hüseyn b. İsa el-Bistâmî	9
78 Bekr b. İdris el-Haccâc	1	128 El-Hüseyn b. Mehdi	4
79 Bişr b. Adem	2	129 El-Hüseyn b. Muhammed ez-Zârî	1
80 Bişr b. Hâlid el-Askerî	11	130 İbnu Ebî Hatim er-Râzî	1
81 Bişr b. Hilal es-Savvâf	7	131 İbrahim b. Bistam ez-Za'ferânî	2
82 Bişr b. Muaz el-Akdî	41	132 İbrahim b. İsmail b. Yahya	2
83 Cafer b. Muhammed es-Sa'lebî	15	133 İbrahim b. Merzuk el-Bâhili	4
84 Cemil b. el-Hasan el-Cehzamî	3	134 İbrahim b. Mesud b. Abdulhamid	2
85 Ebûbekr b. İshak es-San'ânî	3	135 İbrahim b. Muhammed el-Halebi	3
86 Ebû Cefer es-Semnânî	1	136 İbrahim b. Munkız b. Abdillâh	5
87 Ebû Hâşim er-Rifâi	3	137 İbrahim Müstemir el-Basri	2
88 Ebû Husayn b. Ahmed b. Yunus	4	138 İbrahim b. Saîd el-Cevherî	5
89 Ebû İsmâil et-Tirmizî	1	139 İbrahim b. Yusuf es-Sayrafi	1
90 Ebû Saîd el-Eşec	3	140 İkrime b. Ammar	1
91 Ebû Yunus el-Vâsîti	1	141 İmran b. Halid el-Vâsîti	1
92 Eyyub b. İshâk	1	142 İmran b. Musa el-Kazzâz	19
93 El-Fadl b. Ebî Tâlib	1	143 İsa b. Bişr b. Mansur	3
94 El-Fadl b. Ebî Sehl	1	144 İsa b. Ebi Harb	1
95 El-Fadl er-Rehâmî	2	145 İsa b. İbrahim el-Gâfiki	42
96 El-Fadl b. Yakub el-Cezerî	21	146 İshak b. Hatim b. Sinan	2
97 El-Fehd b. Süleyman el-Mısri	2	147 İshak b. İbrahim b. Hubeyb	12
98 Fudâle b. el-Fadl el-Kûfi	2	148 İshak b. İbrahim es-Savvâf	2
99 El-Haccâc b. el-Minhâl	1	149 İshak b. Mansur b. Hayyan	9
100 Haccîn b. el-Müsennâ	1	150 İshak b. Şahin, Ebu Bişr el-Vâsîti	22
102 Hafs b. Amr el-Biryânî	1	151 İshak b. Vehb el-Vâsîti	1
103 Hafs b. Amr er-Rebâlî	3	152 İshak b. Ziyad b. Yezid	1
104 Hammâd b. Ziyâd	1	153 İsmail b. Bişr b. Mansur	6
105 El-Haris b. Ubeyd	1	154 İsmail b. Ebi İsrâil	1
106 Harmî b. Ammâre	1	155 İsmail b. Hafs b. Amr	1
107 Harun b. İshak el-Hemedânî	47	156 İsmail b. Huzeyme (müellifin amcası)	2
108 El-Hasan b. Abdillâh b. Mansûr	2	157 İsmail b. İshak b. İsmail el-Kûfi	2
109 El-Hasan b. Cüneyd	1	158 El-Kasım b. Bişr b. Maruf	3
110 El-Hasan b. el-Hasan	1	159 El-Kasım b. Muhammed b. Abbad	1
111 El-Hasan b. İsa el-Bistâmî	2	160 Mahmud b. Haddâş	4
112 El-Hasan b. İsrâil el-Lü'lûi	1	161 Malik b. Saîd el-Kaysi	1

162 Muhammed b. Abbâd b. Adem	2	211 Muhammed b. Mehdi el-Attar	4
163 Muhammed b. Abdila'l es-San'ânî	96	212 Muhammed b. Miskin el-Yemânî	8
164 Muhammed b. Abdilaziz b. Ebi Rizme	1	213 Muhammed b. Muammer Ribî el-Kaysî	43
165 Muhammed b. Abdilaziz el-İli	5	214 Muhammed b. Muaviye el-Bağdâdî	1
166 Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem	35	215 Muhammed b. el-Muğire el-Mahzûmî	1
167 Muhammed b. Abdillâh b. Bezî'	12	216 Muhammed b. Muhammed b. Merzûk	2
168 Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî	1	217 Muhammed b. Musa el-Hareşî	5
169 Muhammed b. Abdillâh el-Mahzûmî	2	218 Muhammed b. el-Müsennâ, Ebu Musa	172
170 Muhammed b. Abdillâh b. Meymûn	13	219 Muhammed b. Nasr	1
171 Muhammed b. Abdillâh b. el-Mübarek	23	220 Muhammed b. Osman el-İclî	8
172 Muhammed b. Abdillâh b. Yezid el-Mukri	2	221 Muhammed b. Osman es-Sekafî	4
173 Muhammed b. Abdillâh b. Zürey'	1	222 Muhammed b. Ömer b. el-Abbâs	1
174 Muhammed b. Abdirrahîm el-Bezzâz	13	223 Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ata	3
175 Muhammed b. Abdirrahman b. Vehb	1	224 Muhammed b. Ömer b. Heyyâc	1
176 Muhammed b. Ahmed b. Yezid	1	225 Muhammed b. Rafî el-Kuşeyri	91
177 Muhammed b. Akîl	2	226 Muhammed b. Said b. Gâlib el-Attar	1
178 Muhammed b. el-Alâ' b. Kureyb	92	227 Muhammed b. Sehl b. Asker	9
179 Muhammed b. Amr b. el-Abbâs	2	228 Muhammed b. Sinan el-Kazzâz	2
180 Muhammed b. Amr b. Temâm	11	229 Muhammed b. Sudran	1
181 Muhammed b. Beşşâr, Bundar	535	230 Muhammed b. Süfyan b. Ebi'z-Zerd	3
182 Muhammed b. Cafer	2	231 Muhammed b. Süleyman b. Abdirrahman	1
183 Muhammed b. Ebân el-Müstemli	13	232 Muhammed b. Şevker er-Râfî	2
184 Muhammed b. Ebi Rafî	1	233 Muhammed b. Ubâde el-Vâsîti	1
185 Muhammed b. Ebi Safvan es-Sekafî	15	234 Muhammed b. Üzeyr el-İli	12
186 Muhammed b. Ebi Zekerîyya b. Hayuveyh	1	235 Muhammed b. el-Velid	12
187 Muhammed b. Eslem et-Tûsî	4	236 Muhammed b. el-Vezir el-Vâsîti	1
188 Muhammed b. Fehd b. Süleyman	2	237 Muhammed b. Yahya	286
189 Muhammed b. Fudayl	1	238 Muhammed b. Yahya b. Darîs	2
190 Muhammed b. Hafs eş-Şeybânî	1	239 Muhammed b. Yahya el-Ezdi	3
191 Muhammed b. Hakim	1	240 Muhammed b. Yahya Feyyâz	2
192 Muhammed b. Halef el-Askalânî	4	241 Muhammed b. Yahya el-Kutaî	11
193 Muhammed b. Halef el-Haddâdî	2	242 Muhammed b. Yezid b. Abdilmelik	1
194 Muhammed b. Halid el-Haddâş	2	243 Muhammed b. Ziyâd b. Ubeydillâh	2
195 Muhammed b. Hallâd el-Bâhîli	1	244 Musa b. Abdirrahman el-Mesrûkî	16
196 Muhammed b. Harb el-Vâsîti	3	245 Musa b. Hakan	1
197 Muhammed b. Hasan el-Ezruk	1	246 Musa b. Harun b. Abdilaziz	2
198 Muhammed b. el-Hasan b. İbrahim	1	247 Musa b. en-Nu'man	1
199 Muhammed b. el-Hasan b. Tesnîm	3	248 Musa b. Sehl er-Remlî	5
200 Muhammed b. Hişam	20	249 Mümmel b. Hişam el-Yeşkerî	29
201 Muhammed b. el-Hüseyn es-Semnânî	1	250 Müslim b. Amr b. Müslim	1
202 Muhammed b. el-Hüseyn b. Tesnim	18	251 Müslim b. Cünade	1
203 Muhammed b. İbrahim es-Sûrî	2	252 Nasr b. Ali el-Cehzami	23
204 Muhammed b. İdris, Ebu Hatîm	2	253 Nasr b. Bahr el-Halvânî	1
205 Muhammed b. İshak es-Sâğani	4	254 Nasr b. Merzuk el-Misrî	19
206 Muhammed b. İsmail el-Fezârî	1	255 Ömer b. Hafs eş-Şeybânî	3
207 Muhammed b. İsmail b. Semure	7	256 Er-Rebî' b. Süleyman el-Murâdî	65
208 Muhammed b. İbnu'l-Velid	18	257 Reça b. Muhammed	4
209 Muhammed b. Lebid	1	258 Rızkullah b. Musa	1
210 Muhammed b. Mansur el-Cevvâz	3	259 Saîd b. Abdirrahman el-Mahzûmî	111

260 Saïd b. Abdirrahman b. Ukbe	1	282 Yahya b. Hubeyb el-Hârisî	7
261 Saïd b. Ebî Yezid Verrâk	4	283 Yahya b. Mahled el-Müftî	1
262 Saïd b. el-Mesrûkî	1	284 Yahya b. el-Muğîre el-Mahzûmî	2
263 Saïd b. Muhammed b. Sevvâb el-Basrî	1	285 Yahya b. Muhammed b. Seken	2
264 Saïd b. Yahya el-Kureşî	1	286 Yahya b Nasr b. Sâbık el-Havlânî	1
265 Saïd b. Yahya b. Saïd el-Emevî	2	287 Yahya b. Sâid	4
266 Salih b. Abdirrahman b. Amr	1	288 Yakup b. İbrahim ed-Devrekî	207
267 Salih b. Eyyûb	1	289 Yakup b. Süfyan el-Fârisî	3
268 Sehl b. Muhammed .Ebu Hatim	1	290 Yasin b. Ebi Zürâre el-Mısrî	1
269 Sehl b. Yusuf	1	291 El-Yesrâ b. Mezid	2
270 Seleme b. Şüeyyb	2	292 Yezid b. Sinan	2
271 Selm b. Cünade	148	293 Yunus b. Abdila'la es-Sadeî	154
272 Süleyman b. Musa	2	294 Yunus b. Muaz	2
273 Süleyman b. Tevbe	1	295 Yunus b. Musa	1
274 Ubeyde b. Abdillâh el-Huzâî	2	296 Yusuf b. İsa el-Merzûk	1
275 Ubeydullah b. Cehm b. Enmât	1	297 Yusuf b. İsa el-Mervezi	1
276 Ubeydullah b. Sa'd b İbrahim	2	298 Yusuf b. Musa el-Kattan	138
277 Ubeydullah b. Saïd, Ebu Kudame	6	299 Yusuf b. Vâdih el-Hâşimî	2
278 Ubeydullah b. Saïd b. Kesir	1	300 Zekeriya b. Yahya b. Ebân	19
279 Utbe b. Abdillâh el-Yahmedî	14	301 Zekeriya h. Yahya b. İyyâs	2
280 Yahya b. Hakim el-Basrî	88	302 Zeyd b. Abdillâh	1
281 Yahya b. Hammâd	1	303 Zeyd b. Ahzem Et-Tâî	7

B- İbn Huzeyme'nin Tam Adını Vermemesi Sebebiyle Kimliğini Tespit Edemediğimiz Hocaları Ve Bunların Adlarının Geçtiği Cilt Ve Sayfa Numaraları :

	I	II	III	IV
304 Ebû Âmir				90
305 Ebû Amr	82			
306 Ebû Âsım	303			
307 Ebu'l-Eş'as		93		13
308 Ebû Hâşım	207	65		
309 Ebu'l-Hattâb		245		
310 Ebu Ömer				90
311 Ebu Üsâme	32			
312 Ebu Zur'a	175			
313 El-Hüseyin		375		
314 İbnu'l-Münzir			306	
315 Ez-Ziyâdi				188

III-İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İ DIŞINDA DİĞER KAYNAKLARDA GEÇEN HOCALARININ İSİMLERİ :

İbn Huzeyme'nin Sahih'i dışında diğer kaynaklarda karşılaştığımız hocaların isimleri şunlardır :

- 1 Abdullah b. Mahmud el-Mervezi
- 2 Abdullah b. Muhammed el-Kureşi
- 3 Ahmed b. el-Hasan b. Cüneydib
- 4 Ahmed b. İbrahim ed-Devreki
- 5 Ahmed b. İsmail es-Sehmi
- 6 Ahmed b. Saïd er-Rabatî
- 7 Ahmed b. Seyyar el-Mervezi
- 8 Ahmed b. Şeyban er-Remli
- 9 Ali b. el-Hasan ed-Derabcirdi
- 10 Ali b. Muhammed

İsimlerini verdiğimiz hocalar hakkında bilgi edinmek için dipnot kaynaklarına bkz. (İsimlerin yanındaki sıra numaraları aynı zamanda dipnot numarasını göstermektedir.)

- 1) Zehbi, Siyer, XIV, 399 ; Zehbi, Tezkire, II, 718 ; İbn'l, a.g.e, II, 262
- 2) Zehbi, Siyer, XIV, 166 ; Zehbi, Tezkire, II, 705 ; İbnü'l-îmâd, a.g.e, II, 246
- 3) Zehbi, Siyer, XII, 156 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, II, 47 ; Zehbi, Tezkire, II, 536 ; İbn Hacer, Tezhib, I, 24.
- 4) Zehbi, Siyer, XII, 130 ve XIV 365 ; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, I, 10 ; Hatib Bağdâdî, Tarihu Bağdat, IV, 6.
- 5) Zehbi, Siyer, XII, 24 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, IV, 22 ; Zehbi, Mizan, I, 83 ; İbn Hacer, a.g.e, I, 15 ; İbnü'l-îmâd, a.g.e, II, 139
- 6) Zehbi, Siyer, XII, 207 ; Buhari, Kitabu'l Tarihi'l-Kebir, II, 6 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, IV, 165 ; Zehbi, Tezkire, II, 538.
- 7) Subkî, a.g.e, II, 183 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, IV, 187 ; İbn Hacer, a.g.e, I, 35 ; İbnü'l-îmad, a.g.e, II, 154 ; Zehbi, Siyer, XII, 609 .
- 8) Zehbi, Siyer, XII, 346 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, II, 55 ; İbn Hacer, a.g.e, I, 39 ; Zehbi, Mizan, I, 103.
- 9) Zehbi, Siyer, XII, 526 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, VI, 181 ; Zehbi, Tezkire, II, 529 ; El-Ensârî , Ahmed, Hula-

satu Tehzibi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl, s. 272.

- 10) El-A'zamî, a. g. e, I, 8.

- 11 Bekkar b. Kuteybe es-Sekafi
- 12 Cafer b. Muhammed b. el-Sa'lebi
- 13 El-Fadl b. Muhammed b. el-Müseyyeb
- 14 El-Hasan b. Süfyan eş-Şeybâni
- 15 El-Hüseyn b. Nasr el-Bağdadi
- 16 İbrahim b. Abdillâh et-Temîmî
- 17 İbrahim b. Ebi Talib en-Neysaburi
- 18 İbrahim b. Musa el-Kûfi
- 19 İshak b. Mansur b. Behram
- 20 İshak b. Musa el-Hatmî
- 21 İshak b. Raheveyh
- 22 İsmail b. Yahya el-Müzenî
- 23 İsmail b. Ahmed (Sâmânî devleti başkanı)
- 24 Mahmud b. Ğaylan
- 25 Mahmud b. Eslem ez-Zahîd
- 26 Muhammed b. Abdilvehhab b. Abdirrahman
- 27 Muhammed b. Abdilvehhab en-Neysaburi

11) Zehebi, Siyer, XII, 599 ; Atabeki, a.g.e, III, 13,19,47,48 ; İbnu'l-İmad, a.g.e, II, 158

12) Zehebi, Siyer, XIII, 574 ; Hatib Bağdâdî , a.g.e, VII, 191 .

13) Zehebi, Siyer, XIV, 317; Zehebi, Tezkire, II, 626; Zehebi, Mizan, III, 358 ; İbnu'l-İmad, a.g.e, II, 179.

14) Zehebi, Siyer, XIV, 157; Zehebi, Tezkire, II, 703 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, III, 16 ; Atabeki, a.g.e, III, 189 ;

Kettanî, a.g.e s. 7 ve 17.

15) Zehebi, Siyer, XII, 376 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, III, 66 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, VIII, 143.

16) Zehebi, Siyer, XIV, 44.

17) Zehebi, Siyer, XIV, 547 ; Zehebi, Tezkire, II, 638; İbnu'l-İmad, a.g.e, II, 218.

18) Zehebi, Siyer, XI, 176 ; Zehebi, Mizan, I, 251 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, II, 196 ; İbn Hacer, I, 335

19) Zehebi, Siyer, XII, 258 ; Zehebi, Tezkire, II, 524.; İbn Ebi Hatim, a.g.e, II, 234 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, VI, 362;

20) Kaynaklar İbn Huzeyme'nin bu zattan küçük yaşta hadis aldığından dolayı bundan rivayette bulunmadığını belirtmektedirler. Bkz. Zehebi, Siyer, XI, 554 ; Zehebi, Tezkire, II, 513; Subki, a.g.e, III, 110 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, VI, 355.

21) Zehebi, Siyer, XIV, 365 ve XI, 358 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, VII, 196 ; Suyutî., Tabakat, s. 313; Sezgin, a.g.e, I, 601

22) Zehebi , Siyer, XII, 492 ; Subkî, a.g.e, II, 93 ; İbnu'l-İmad, a.g.e, II, 148 ; el-Hüseynî, a.g.e, s. 20.

23) Zehebi, Siyer, XIV, 154; Atabekî, III, 163 ; İbnu'l-İmad, a.g.e, II, 219.

24) Zehebi, Siyer, XII, 223 ve XIV, 365 ; Zehebi, Tezkire, II, 475; Hatib Bağdâdî, a.g.e, XII, 89 ; el-Ensari, a.g.e, 371.

25) Subkî, a.g.e, III, 110.

26) Zehebi, Siyer, XII, 606 ve XIV, 365 ; Zehebi, Tezkire, II, 599 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, VIII, 13 ; el-Ensari, a.g.e, s. 349

27) Zehebi, Siyer, XII, 265 ve XIV, 366 ; Zehebi, Tezkire, II, 519 ; Hatib Bağdâdî, a.g.e, V, 423 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, VII, 305.

- 28 Muhammed b. Ahmed el-Harefi
 29 Muhammed b. Cabir el-Mervezi
 30 Muhammed b. Hakan en-Nahvi
 31 Muhammed b. Humejd b.Hibban
 32 Muhammed b. Ali
 33 Muhammed b. İbrahim b. Safid
 34 Muhammed b. İdris es-Serahsi
 35 Muhammed b. İsa et-Temimi
 36 Muhammed b. İsmail (Buhari)
 37 Muhammed b. Mihran er-Razi
 38 Muhammed b. el-Müseyyeb en-Neysaburi
 39 Muhammed b. Nadr
 40 Muhammed b. Said el-Büşenci
 41 Muhammed b. Yahya el-İsferâyi
 42 Muhammed b. Yahya ez-Neysaburi
 43 Muhammed b. Yezid el-İcli
 44 Müslim b.el-Haccac
 45 Es-Seriy b. Huzeyme el-Bivyerdi

28) Zehebi, Siyer, XII, 616.

29) Zehebi, Siyer, XIV, 281 ; İbnü'l-İmâd, a.g.e, II, 175.

30) Zehebi, Siyer, XIV, 369 ; Zehebi, Tezkire, II, 722 ; Zehebi, Mizan, IV, 203 ; Hatib Bağdâdi, a.g.e, XIII, 44.

31) Kaynaklar İbn Huzeyme'nin bu zattan küçük yaşta hadis aldığından dolayı bundan rivayette bulunmadığını belirtmektedirler. Bkz.

Zehebi, Tezkire, II, 490 ;Subkî, a.g.e, III, 110; Suyuti, Tabakat, 313 ve 211 ; el-Ensari, a.g.e, 333 .

32) Zehebi, Siyer, XIV, 365.

33) Zehebi, Siyer, XIII, 581 ; Zehebi, Tezkire, II, 657 ;İbn Ebi Hatim, a.g.e, VII, 187 ; Subkî, a.g.e, II,189.

34) Zehebi Siyer, XIV, 464 ; Atabeki, a.g.e, III, 215.

35) Zehebi, Siyer, XIV, 164 ; Zehebi, Tezkire, II, 602.

36) Zehebi, Tezkire, II, 515 ; Zehebi, Siyer, XII, 391 ; Subkî, a.g.e, II, 212 ; Hatib Bağdâdi, a.g.e, II, 4.

37) Zehebi Siyer, XI, 143 ve xiv, 365 ; Hatib Bağdâdi, a.g.e, III, 413 ; Suyutu, Tabakat, s. 198 ; İbnü'l-İmâd, a.g.e, II, 92.

38) Zehebi, Siyer, XII, 123 ve XIV, 365 ; İbn Ebi Hatim, a.g.e, VIII, 95 ;Hatib Bağdâdi, a.g.e, III, 283.

39) Zehebi, Siyer, XIII, 541 ; Zehebi, Tezkire, II, 673 ;İbn Ebi Hatim, a.g.e, VIII, 111 ;İbnü'l-İmâd, a.g.e, II, 208.

40) Subki, a.g.e, II, 189 ; -İbn Hacer, Tehzib, IX, 8 ; el-Hüseynî, a.g.e, s. 33 ; Atabeki, a.g.e,III, 133.

41) Zehebi, Siyer, XII, 360; Zehebi, Tezkire, II, 554 ; İbnü'l-İmad, a.g.e, II, 140.

42) Zehebi, Siyer, XIV, 365; Zehebi, Tezkire, II, 530 ; İbn Ebi Hatim, VIII, 125

43) Zehebi, Siyer, XII, 153 ; Zehebi, Mizan, IV, 68 ;Hatib Bağdâdi, a.g.e, III, 375 ; el-Ensari, a.g.e.s. 364

44) Zehebi, Siyer, XII, 557; Taşköprüzade, a.g.e, II, 135 ; İbn Kesir, el-Bidaye, 33 ; Hatib Bağdâdi, a.g.e, XIII, 100.

45) Zehebi, Siyer, XIV, 245.

III-İBN HUZEYME'NİN SAHİH'İ DIŞINDA, DİĞER KAYNAKLARDA GEÇEN TALEBELERİNİN İSİMLERİ:

İbn Huzeyme'nin Sahîh'i dışında diğer kaynaklarda tespit edebildiğimiz, İbn Huzeyme'den hadis aldığı zikredilen 65 talebesinin isimleri aşağıda sıralanmıştır. Bunlar:

- 1 Abdullah b. Cafer b. Mahmuveyh
- 2 Abdullah b. İbrahim er-Reyhâni
- 3 Abdullah b. Muhammed b. Hamduveyh
- 4 Abdulmelik b. Abdillâh ed-Dehistâni
- 5 Ahmed b. Ebîbekr Muhammed b. el-Kudveti'l-Kebîr
- 6 Ahmed b. el-Hüseyn b. Mervan
- 7 Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihran
- 8 Ahmed b. Hüseyn b. Muhammed
- 9 Ahmed b. Muhammed b. Ahmed
- 10 Ahmed b. Muhammed b. Baluveyh
- 11 Ahmed b. Muhammed b. Cafer
- 12 Ahmed b. Muhammed b. Hamdûn
- 13 Ahmed b. Muhammed b. İbrahim

İsimlerini verdiğimiz talebeler için dipnot kaynaklarına bkz. (İsimlerin başındaki sıra sayıları aynı zamanda dipnot numaralarını göstermektedir.)

- 1) Es-Sehmî, a.g.e, s. 266
- 2) İbn Kesîr, el-Bidâye, XI, 292
- 3) a.g.e, XI, 220
- 4) Es-Schmî, a.g.c, s. 277
- 5) Zehbî, Siyer, XVI, 29; Zehbî, Tezkire, III, 920; Hatîb Bağdâdî, a.g.e.V, 23; Subkî, a.g.e, III, 43; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 12
- 6) Zehbî, Siyer, XVI, 395; Zehbî, el-İber, II, 155; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 96
- 7) Zehbî, Siyer, XVI, 406; Zehbî, el-İber, II, 157; Atabekî, a.g.e, IV, 160
- 8) Zehbî, Siyer, XVI, 424
- 9) Zehbî, el-İber, II, 96; İbnu'l-İmâd, a.g.c, III, 96
- 10) Zehbî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.c, III, 110
- 11) Zehbî, Siyer, XVI, 366; Zehbî, el-İber, II, 144; el-Cezerî, a.g.e, I, 124
- 12) Zehbî, Siyer, XVI, 286
- 13) Zehbî, Siyer, XVI, 430

- 14 Ahmed b. Muhammed b. Sehl
- 15 Ahmed b. el-Mübarek el-Müstemli
- 16 Bişr b. Muhammed b. Yâsîn
- 17 Da'lec b. Ahmed b. Da'lec
- 18 Ebu'l-Abbas el-Balevî
- 19 Ebû Ali en-Neysâbüri
- 20 Ebû Amr b. Hamdan
- 21 Ebûbekr el-İsmâîlî
- 22 Ebu'l-Hasan el-Bahberî
- 23 Ebû Saîd es-Siczi
- 24 El-Hasan b. Ahmed b. Yahya
- 25 El-Hasan b. Davud b. Ali
- 26 Hassan b. Muhammed b. Yahya
- 27 El-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hassan
- 28 El-Hüseyn b. Ali b. Muhammed
- 29 El-Hüseyn b. Ali b. Yezîd
- 30 El-Hüseyn b. Davud b. Ali
- 31 El-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed
- 32 El-Hüseyn b. Muhammed ed-Dârîmî

-
- 14) Zehebî, Siyer, XXI, 112; Subkî, a.g.e,III, 44; el-Cezerî, a.g.e, II, 274
 - 15) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî,a.g.e, III, 110
 - 16) Zehebî, Siyer, XVI, 328 ve 385 ; Zehebî, el-İbcer, III, 6; İbnu'l-İmâd, a.g.e,III, 91
 - 17) Zehebî,Tezkire, III, 881;Zehebî, el-İbcer, II, 87; İbu'l-İmâd, a.g.e, III, 8
 - 18) Zehebî,Tezkire, II, 730
 - 19) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.e, III, 110; İbnu'l-İmâd, a.g.e,II, 262
 - 20) Zehebî, Tezkire, II, 731; Subkî, a.g.e, III, 110
 - 21) Es-Schmî, a.g.e, s. 456
 - 22) Zehebî, Tezkire, II, 730
 - 23) İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadis,s. 359
 - 24) Es-Schmî, a.g.e., s. 187
 - 25) İbn Kesir, el-Bidâye, XI, 261
 - 26) Zehebî,Siyer, XV, 492; Zehebî,Tezkire, III, 897; Suyûtî, Tabakât,s. 367
 - 27) Subkî, a.g.e, III, 270
 - 28) Subkî, a.g.e,III, 274; İbn Kesîr, a.g.e,XI, 304
 - 29) Zehebî,Siyer, XVI, 51; Hafîb Bağdadî, a.g.e, VII, 71; Tabekî, a.g.e, III, 324
 - 30) Es-Schmî, a.g.e, s. 200
 - 31) Zehebî, el-İbcer, II, 120 ; Zehebî, Siyer, XVI, 287; İbnu'l-İmâd, a.g.e,III, 50
 - 32) Hakim, a.g.e, s. 84

- 33 İbrahim b. Ebi Talib**
34 İbrahim b. Muhammed b. Ahmed
35 İbrahim b. Muhammed b. Muhammed
36 İbrahim b. Muhammed b. Yahya
37 İshâk b. Saïd en-Nesevî
38 İsmâil b. Abdillâh b. Muhammed
39 Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem
40 Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Nusayr
41 Muhammed b. Ahmed b. Hamdân
42 Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin
43 Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed
44 Muhammed b. Ahmed b. İshak
45 Muhammed b. Ahmed b. Yahya
46 Muhammed b. Ali b. İsmâil
47 Muhammed b. Bişr b. el-Abbas
48 Muhammed b. Eslem et-Tûsi
49 Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed
50 Muhammed b. Hibban b. Ahmed

-
- 33) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.c, III, 110
 34) Zehebî, Siyer, XVI, 263; Zehebî, el-İbcr, II, 125; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 58
 35) Zehebî, Siyer, XVI, 426.
 36) Zehebî, Siyer, XVI, 163; Hatib Bağdâdî, a.g.c, VI, 168; el-Kettânî, a.g.e, s. 96
 37) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.c, III, 110.
 38) Zehebî, Siyer, XVI, 156; el-Cezerî, a.g.c, III, 283; İbnu'l-İmâd, a.g.c, III, 41
 39) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.c, III, 110; İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 262
 40) Zehebî, Tezkire, II, 721; Subkî, a.g.e, III, 110
 41) Zehebî, Siyer, XVI, 193; İbn Hacer, Lisan, V, 38; İbnu'l-İmâd, a.g.c, III, 38
 42) Zehebî, Siyer, XVI, 254; İbn Hacer, Lisan, V, 35; el-Kettânî, a.g.e.s. 88
 43) Zehebî, Siyer, XVI, 402
 44) Zehebî, Siyer, XVI 49; Hatib Bağdâdî, a.g.c, I, 277
 45) Es-Schmî, a.g. e, s. 428
 46) Zehebî, Siyer, XVI, 283; Hidâyetullah, a.g.c, 88; Subkî, a.g.c, III, 200
 47) Zehebî, Siyer, XVI, 415; Zehebî, el-İbcr, II, 152; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 92
 48) Zehebî, el-İbcr, I, 344
 49) Zehebî, Siyer, XV, 573; İbnu'l-Cezâirî, a.g.c, II, 97; Hatib Bağdâdî, a.g.c,
 50) Kettânî, a.g.e.s.120; İbn Hacer, Lisan, V, 112; Subkî, a.g.c, III, 131

- 51 Muhammed b. el-Hüseyin İbrahim
 52 Muhammed b. el-Hüseyin b. Musa
 53 Muhammed b. İsa b. Amruveyh
 54 Muhammed b. İsmail el-Buhârî
 55 Muhammed b. Muhammed b. Ahmed
 56 Muhammed b. Muhammed b. Ubeydillah
 57 Muhammed b. Muhammed b. Yahya
 58 Muhammed b. Muhammed b. Yakup
 59 Muhammed b. Muhammed b. Yasîn
 60 Muhammed b. Salih b. Hânî
 61 Muhammed b. Süleyman b. Muhammed
 62 Müslim b. el-Haccac
 63 Yahya b. Muhammed b. Abdillâh
 64 Yahya b. Muhammed b. Saïd
 65 Ez-Zübeyr b. Abdirrahman

-
- 51) Zehebî, el-İber, II, 116; Subkî, a.g.e, III, 147; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 146
 52) Zehebî, Siyer, XVI, 402 ve 426;
 53) Zehebî, Siyer, XVI, 301; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 67; Atabckî, a.g.e, IV, 133
 54) İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 196; Subkî, a.g.e, III, 110; Sczgin, a.g.e, I, 601
 55) Zehebî, Siyer, XVI, 370; Atabckî, a.g.e, IV, 154; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 93
 56) Zehebî, Siyer, XVI, 271; Zehebî, Tezkirc, III, 984
 57) Es-Schmî, a.g.e, s.546
 58) Zehebî, Siyer, XVI, 240; Zehebî, el-İber, II, 130
 59) Zehebî, el-İber, II, 151; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 91
 60) Subkî, a.g.e, III, 174; İbn Kesîr, a.g.e, II, 225
 61) Zehebî, Siyer, XVI, 235; Subkî, a.g.e, III, 167; İbnu'l-İmâd, a.g.e, III, 69; Hidayctullah, a.g.e, s.92;
 62) İbnu'l-İmâd, a.g.e, II, 196; Subkî, a.g.e, III, 110; Sczgin, a.g.e, I, 601
 63) Zehebî, Siyer, XV, 533; Subkî, a.g.e, III, 485; Atabcki, a.g.e, III, 314
 64) Subkî, a.g.e, III, 110
 65) İbnu Kesîr, a.g.e, XI, 233

BİBLİYOGRAFYA

- El-Abbâdi, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed, Kitâb Tabakât al-Fukaha eş-Şâfiyye, (Neşr:Gösta Vitestam), Leiden - 1964
- Abdülmüteâl, Muhammed, Hucciyetu's-Sünne, Kahire- 1986
- Algül, Hüseyin İslâm Tarihi, I-IV, İst. - 1987
- Ali Davud ,Muhammed Ali , Ulûmu'l-Kur'an ve'l-Hadis, Amman-1984
- Atabeki, Cemâleddin, en-Nücûmu'z-Zâhire, I- XIII, Kahire,Tsz.
- Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X,Beyrut-1344
- Brockelman, GAS. I-III, Leiden- 1949
- Buhâri, Sahih
- Buhâri,Kitabu't-Târihi'l-Kebîr, I,IX,Diyarbakır-Tsz
- Büchner, V.F. İslâm Ansiklopedisi Sâmaniler Maddesi ,X, Ankara, 1980
- El-Cezerî, İzzuddin b. el-Esir,el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Esmâ, I- III, Beyrut- 1980
- Çakan, İ. Lütüfi,Hadis Edebiyatı, İst-1985
- Çakan, İ.Lütüfi, Muftelifu'l-Hadis İlmi, İst-1982
- Ebû Şehbe,Muhammed b.Muhammed,el-Vesit Fi Ulûmi Mustalahi'l-Hadis, Cidde-1983
- Ebû Avâne,Müsned, I-II, Beyrut-Tsz
- Ebû Zehv,Muhammed , el-Hadis ve'l-Muhaddisün, Mısır-Tsz
- El-Ensâri, Ahmed ,Hulâsatu Tehzîbi'l-Kemâl fi eEsmâi'r-Ricâl,Beyrut-1979
- El-Esnevî, Cemâluddin Abdurrahman,Tabakâtu's-Şâfiyye, (Thk:Abdullah el-Cubûri),I-II, Riyad-1983
- Haig,T.W, İslâm Ansiklopedisi Saffâriler Maddesi, X, Ankara-1980
- Hâkîm en-Neysâbûri, Mârifetu Ulûmi'l-Hadis, (Thk.Muazzam Hüseyin)Medine-1977
- Hatîb Bağdâdi, el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye,Haydarâlbâd-1357
- Hatîb Bağdâdi,Târihu Bağdât,I-XIX Kahire-1931'den ofset.
- Hitti, Philip K., Siyâsi ve Kültürel İslâm Târihi, (Trc.Salih Tuğ),I-IV, İst-1980
- El-İrâki,Zekeriya b.Muhammed el-Ensâri, Şerhu Elfiyyeti'l-İrâki, (Hazırlayan : Muhammed b.el-Hüseyin el-İrâki el-Hüseyini), I-III- Beyrut-Tsz
- El-İrâki, Zeynuddin el-Hüseyin, et-Takyîd ve'l-İzah Şerhu Mukaddimeti İbni's-Salah (Thk.Abdurrahman Muhammed Osman),Kuveyt-Tsz
- İtir, Nureddin,Menhecu'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadis, Şam-1981
- İbn Asâkir, Tebyînu Kizbi'l-Müfteri, Beyrut-1984
- İbnu'l-Cezâiri, Şemsuddin b. Muhammed, Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ, (Neşr G:Bergstraesser),I-II, Beyrut-1982
- İbn Ebî Hâtîm er-Râzi,Kitabu'lCerh ve't-Ta'dil, I-IX,Beyrut-1952.
- İbnHacer, Lisanu'l-Mizan, I-XI, Beyrut-1986
- İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, X-XII, ? -Tsz.
- İbn Hibbân, Sahih, Tertib : Alaaddin b. Al: el-Belebân, (Thk: Şuayb el-Arnâvut ve Hüseyin Esed) I-II, Beyrut- 1984.
- İbn Huzeyme, Sahih, (Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî) , I,IV, Beyrut-1975.
- İbn Huzeyme, Kitabu't-Tevhîd ve İsbâti Sifâti'r-Rab, (Thk. Muhammed Halil Herras), Beyrut- 1983
- İbnu'l-İmâd, Abdulhay, Şezerâtu'z-Zehab, I-IV (Mücellled üç cilt), Beyrut- Tsz.
- İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I- XIV, Beyrut -1977.
- İbn Kesir, el-Bâisu'l-hâsîs Şerhu Muhtasari Ulûmi'l-Hadis, (Neşr : A. Muhammed Şakir), Beyrut-1958

- İbn Keyyâl, Ebu'l-Berekât Muhammed Ahmed, el-Kevâkibu'n-Neyyirât fi Ma'rifeti men İhtilata mine'r-Ruvâti's-Sikât, (Thk. Abdulkayyûm Abdurabbinnebi), Beyrut- 1981.
- İbn Kuteybe, Hadis Müdafası, (Trc. Hayri Kırbasoğlu), İst. -1979.
- İbnu's-Salâh, Tabakâtu's-Şafiiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye : 537.
- İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadis, (Thk. Nureddin İtir), Şam-1984.
- İsmâil Pâşâ, Hediyyetu'l-Arifin, I, II, Tahran, 1967.
- Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemu'l-Müellifin, I-XIV, Beyrut- Tsz.
- El-Kettâni, Muhammed b. Ca'fer, er-Risâletu'l-Müstadrefe, İst.-1986.
- Leknevi, Ebu'l-Hasenât, el-Ecvibetu'l-Fâhla li'l-Es'ileti'l-Kâmile, (Thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Halep- 1964.
- Leknevi Ebu'l-Hasenât, er-Ref' ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil, (Thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Halep-Tsz.
- Malik b. Enes, Muvatta', (Yahya b. Leys nüshası), (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), I II, Beyrut-1985.
- El-Maraşlı, Yusuf Abdurrahman, Ilmu Fihristi'l-Hadis, Beyrut-1986.
- El-Münzirî, Abdulazîm b. Abdilkavî, et-Terğib ve't-Terhib, (Thk. Mustafa Muhammed Ammâre), I-IV, Beyrut- 1968.
- Müslim, Sahih.
- Nevevî, Ebu Zekeriye Muhyiddin Yahya, Tehzîbu'l. Esmâ ve'l-Luğât, I-III, Beyrut- Tsz.
- Özek, Ali, Hadis Ricâli, İst.- 1967.
- Es-Safedi. Selahaddin Halil b. Eybek, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, I-XXII, Wiesbaden- 1981.
- Salih, Subhi, İslam Mezhepleri ve Müesseseleri, (Trc. İbrahim Sarmış), İst.- 1983.
- Salih, Subhi, Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuhû, Şam- 1963.
- Es-Şehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdirrahman, Fethu'l-Muğis Şerhu Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâki, I-III, Beyrut-1983.
- Es- Sehmi, Ebu'l-Kasım Hamza b. Yusuf, Târihu Cürçân, Beyrut-1987.
- Sezgin, Fuat, GAS, I-IX, Leiden-1967.
- Sıddik Han, Sıddik Hasan Ebu't-Tayyib b. Muhammed, et-Tâcu'l-Mükellel, (Neşr : Abdülhakim Şerefuddîn), Beyrut-1983.
- Subki, Tâcuddin, Tabakâtu's-Şafiiyye, (Thk. Muhammed et-Tanâhi ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), I-IX, ?-1964.
- Suyûti, Tabakâtu'l-Huffâz, Beyrut-1983.
- Suyûti, Tedribu'r-Râvi, Medine- 1959.
- Eş-Şâfiî, Kitâbu'l-Ûm, I-VIII, Beyrut- 1983.
- Eş- Şirâzi, Ebû İshak, Tabakâtu'l-Fukahâ li Ebî İshak eş-Şirâzi ve yelîhi Tabakâtu's-Safiiyye li Ebîbekr Hidâyetillah el- Hüseyni, Beyrut-Tsz.
- Taşköprüzâde, Miftâhu's-Seâde, (Thk. Kâmil Kâmil Bekri ve Abdulvehhâb Ebu'n-Nûr), I-III, Kahire-Tsz.
- Ülkü, Hayâti, İslam Tarihi, İst- 1976.
- Yıldız, Hakkı Dursun, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Abbâsiler Maddesi, I- İst-1989
- Zehebî, Düvelü'l-İslâm, Beyrut- 1985.
- Zehebî, el-Iber fi Ahbâri Men Ğaber, (Thk. Ebû Hacer Muhammed b. Said. Besyonî Zeğlöl), I-IV, Beyrut- 1985.
- Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvi) I-IV, Beyrut- 1963.
- Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, (Thk. Ekrem el-Büşî), I- XXV, Beyrut- 1983.
- Zehebî, Tezkiretu'l - Huffâz, I-V (Mücellled üç cild), Beyrut- Tsz.
- Ez-Zeylaî, Cemâluddin, Nabu'r-Râye, I-IV, Riyad- 1973.
- Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, I- IX, ?- Tsz.

KARMA İNDEKS

A		K	
Abadan	10	Kaşmar	4
Ali b. Haşrem	13	Kerbelâ	4
Ali b. Müslim	46	El-Kettâni	50
B		M	
Beyhâki	42,54	Muhammed b. Hümejd	9
Buhâri	6,41,88	El-Mukri	41
C		Mürcie	20
Câhız	4	Mu'tasım	2.3
El-Cârûdi	13,14	Mu'tezile	3,4,19,83
Cehmiyye	4,19	Mühtedi	2
El-Cenzrûci	41,47,48	Münziri	42.54
Cüneydiyye	5	Müslim	6.88
D		El-Müsnedü'l-Kebîr	22,27,28,29
Dârekutni	34,54	Müstedrek	51
Ed-Dimyâti	42	Müzdelife	13
E		El-Müzenî	9.12,15
Ebû Amr b. İsmâil	31	N	
Ebû Avâne	88	Nasbur-Râye	42
Ebû Dâvud	6	Nâsiruddîn el-Elbâni	44.45
Ebû Bekr en-Nakkâş	16	Nesâi	6
Ebû İshak eş-Şirâzi	34	Nuriyye	5
Ebû Lübâbe	65	R	
Ebû Zehv	35	Er-Rebî b. Süleyman	9,15,33
F		S	
Fustat	10	Es-Sabuni	41
H		Saffâriler	2
Halil Herras	52	Sâmâniler	2
Hâriciler	19.20	Es-San'ânî	53
Harrâziyye	5	Sebzevâr	4
Haşeviyye	4,19	Subki	34
Hatib Bağdâdi	42,49	Suyuti	50
Horasan	36	T	
İ		Tâberi	3
İbnu'l-Cârûd	53	Tâhirîler	2
İbn Ebî Hâtim	33	Tirmizi	6
İbn Hibbân	34,41,50,51	Y	
İbn Kesîr	15,35,50	Yahya b.Ziyad	3
İbn Kuteybe	3,83,84	Z	
İbn Mâce	6	Ez-Zâhiriyye	26
İbn Muhîb	41	Zehebî	15.42
İbnu'l-Mülakkin	54	Zeyd b. Cüdân	12
İbnu's-Salâh	42.51	Ez-Zeylâi	42
İmam Mâlik	6.87		
İmam Şafi	15,16,17		
El-İrşâd	42		
İshâk b. Raheveyh	9.13		